

Förskolans möte med hederskulturen

Stockholms
universitet

Länsstyrelsen
Norrbotten

Länsstyrelsen
Gävleborg

Agenda 2030 ingår i länsstyrelsens strategiska arbete och verksamhetsplanering. Vi arbetar för att bidra till att uppfylla målen i den globala agendan, tillsammans med regionala och lokala aktörer.

Titel: Förskolans möte med hederskulturen
Författare: Devin Rexvid, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet
ISBN: 0284:5954
Rapportnummer: 2024:2
Utgivningsår: 2024
Omslagsbild: Ai

Innehåll

INLEDNING	6
Syfte och frågeställningar	8
TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	10
Martha Nussbaums rättviseteori	10
Thomas-Kilmanns instrument för konfliktstilar	12
Hedersfostran kontra medborgarfostran	13
Hedersfostran.....	13
Medborgarfostran.....	15
Bauböcks integrationsteori	16
METOD OCH MATERIAL	19
Datainsamling	19
Etiska överväganden.....	20
Risker för deltagarna	20
Studiens nytta för deltagarna	21
Relationen mellan risk och nytta	21
Risker i ett vidare perspektiv	21
Information och samtycke	22
FÖRSKOLANS MÖTE MED HEMMET I EN HEDERSKONTEXT.....	23
Förskolans samhällsuppdrag	23
Hem i en hederskontext och förskola som två institutioner med konkurrerande normer	24
Att främja jämställdhet och motverka könsstereotypa föreställningar	27
Normalisering av majoritetssamhället: förskolans integrerande roll.....	27
HINDER I ARBETET MED SAMHÄLLSUPPDRAGET.....	31
Organisatoriska hinder	31
Förskolans frivilliga form som ett hinder	31
Utbudet av privata förskolor som ett hinder för kommunala förskolors värdegrundsarbete	33
Professionella hinder	34
Professionsutövning villkoras av språk och bakgrund	34
Värdegrundsarbetarnas olika värdegrunder	37
Strukturella hinder	45
Segregation som ett hinder	45
Bristande tillit till majoritetssamhället som ett hinder	46
Konfessionella hinder	48
Att hantera konfessionella frågor i samspelet med vårdnadshavare	48
Vårdnadshavare som inte accepterar undervisningens vetenskapliga grund	49
Kommunikativa hinder	50

TECKEN PÅ HEDERSNORMER I FÖRSKOLAN.....	53
Hedersnormer i pojkars vägran att följa mödrars gränser	53
Hedersnormer i pojkars vägran att följa kvinnlig personals gränser	56
Hedersnormer relaterade till pojkars roll som väktare av familjehedern	58
Hedersnormer i flickors roll som omsorgspersoner	59
Hedersnormer i vårdnadshavarnas val av förskola.....	60
Hedersnormer i en del vårdnadshavarnas oro beroende av barnets ålder	62
Hedersnormer i mödrars agerande.....	63
Mödrar som lever under hedersnormer	64
Mödrar som upprätthåller hedersnormer i förskolan	67
Hedersnormer i fäderns agerande	68
Hedersnormer bakom gruppträck	71
Hedersnormer bland personalen	72
HEDERSKULTURELLA KRAV PÅ FÖRSKOLAN	74
Krav på könssegregation	74
Krav på könssegregation mellan pojkar och flickor	74
Konsekvenser av könssegregation	81
HANTERING AV HEDERSRELATERADE KRAV PÅ FÖRSKOLAN	84
Dominans	84
Undvikande	89
Samarbete.....	90
Kompromiss.....	92
Anpassning.....	93
INTERVJUPERSONERNAS SÄTT ATT JOBBA MED JÄMSTÄLLDHETSUPPDRAGET	95
Att presentera kvinnor i roller och yrken som brukar uppfattas som manliga	95
Kvinnliga pedagoger som förebilder	96
Att ordna könsblandade lekar och aktiviteter	98
Att skapa undervisningstillfällen om könsstereotypa uppfattningar utifrån barnens ord och dåd.....	98
Intervjupersonernas reflektioner över åldersaspekten av könsstereotypa uppfattningar hos barnen.....	100
Intervjupersonernas uppfattning om effekten av att försöka bryta könsstereotypa mönster.....	100
Stereotypa könsroller i samspelet mellan vårdnadshavare och personal.....	101
Stärka barnen språkligt	102
Betydelsen av en normbrytande jargong	103
Vanliga situationer som föranleder orosanmälningar till socialtjänsten.....	104
Situationer som inte så ofta föranleder en orosanmälan till socialtjänsten	105
Olika uppfattningar om orosanmälningar till socialtjänsten	106
Utfallet av förskolans orosanmälningar till socialtjänsten	108
Betydelsen av en tydlig och föräldraaktiv inskolning	112

JÄMSTÄLLDHET OCH INTEGRATION I MÖTET MELLAN FÖRSKOLAN OCH HEDERSKULTUREN	115
Förskolans sätt att främja jämställdhet bland barn från en hederskontext ...	115
Hedersfostran och medborgarfostran	119
Förskolans sätt att främja integration bland barn från en hederskontext	122
SLUTSATSER	125
REFERENSER	128
BILAGA 1	131
Vinjetter	131
Introduktion	131
Vinjett 1	131
Berätta hur du skulle agera och varför?	131
Vinjett 2	132
Berätta hur du skulle agera och varför?	132
Vinjett 3	132
Berätta hur du skulle agera och varför?	133
Vinjett 4	133
Berätta hur du skulle agera och varför?	133

Inledning

Globalisering och migration ses som två utmaningar som har ställt flera välfärdsprofessioner inför en situation där nya problem behöver lösas och nya behov behöver tillgodoses (Bergh, 2015; Nygård, 2015). Hedersrelaterat förtryck och våld (HRV) står för en av dessa nya utmaningar för välfärdsprofessioner inom förskola, socialtjänst och rättsväsende i Sverige (Puranen, 2019; Schlytter & Rexvid, 2016; Skolverket, 2018). En av de första välfärdsinrättningarna som många immigranter kommer i kontakt med är den offentliga barnomsorgen (Axelsson & Qvarsebo, 2022). Utmaningen i förskolans möte med hederskulturen består i att vårdnadshavare med rötterna i en hederskontext kan ställa hedersrelaterade krav på förskolan som kan kollidera med förskolans värdegrund. Enligt förskolans styrdokument, det vill säga skollagen och läroplanen, omfattar denna värdegrund bland annat demokrati, mänskliga rättigheter, respekt för människolivets okränkbarhet, solidaritet, jämställdhet, inflytande, aktivt deltagande i samhället och icke-diskriminering på grund av kön, etnicitet, religion och sexuell läggning (Skolverket, 2018). Läroplanen fastslår att förskolan genom sitt värdegrundsarbete ska överföra samhällets grundläggande värderingar till barn. I sin ambition att överföra samhällets grundläggande värderingar till barn med ursprung i en hederskontext kan konflikter uppstå som relaterar till förskolans samhällsuppdrag och i synnerhet dess jämställdhets- och integrationsuppdrag.

Studiens övergripande syfte är mot bakgrunden ovan att få kunskap om den svenska integrations- och jämställdhetspolitiken utifrån förskolepersonals möten med barn, vårdnadshavare och personal som har sin bakgrund i och utanför en hederskontext. Jämställdhetspolitiken är formulerad i tredje av nuvarande sex jämställdhetspolitiska delmål. Det tredje delmålet går ut på att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling. Den är också formulerad i förskolans läroplan som stipulerar att var och en som verkar inom förskola ska främja jämställdhet mellan flickor och pojkar. I jämförelse med jämställdhetspolitiken har integrationspolitiken främst rört män. Detta som en följd dels av att fler män än kvinnor har migrerat till Sverige, dels av att förvärvsarbete har haft en viktig roll i detta sammanhang. Under 1960- och 70-talen var svensk industris behov av arbetskraft stort och det var då den huvudsakliga drivkraften bakom invandringen till Sverige (Schlytter, 1999). Senare, särskilt sedan 2000-talet, har flyktingskäl och familjeåterförening blivit den dominerande anledningen till invandringen till Sverige. Under denna period har den svenska befolkningen vuxit kraftigt och i dag har cirka 25 procent av befolkningen utländsk bakgrund. Detta mönster rör en rad västliga länder (Regeringen, 2005; Tvedt, 2018; Puranen, 2019). I kölvattnet av dessa förändringar har hedersrelaterat våld och förtryck blivit ett globalt fenomen och en internationell angelägenhet i och med att FN tar ställning mot detta våld, att fall på lokal nivå får en snabb internationell spridning

via internet och att hedersrelaterat våld och förtryck, genom migrationen, har blivit en angelägenhet för staten och rättssystemet i flera länder (E/CN.4/2002/83; Gregory et al 2020; Wikan, 2008).

Nordisk forskning om hedersrelaterat våld och förtryck har ökat i omfattning under de senaste 20 åren. Forskningen rör innehållet i våldet, skillnaderna mellan detta våld och annat våld mot kvinnor samt motståndet mot våldet (Bredal 2006; Danneskiold-Samsøe, Mørk & Wagner-Sørensen, 2019; Rexvid, 2021; Schlytter, 2004; Schlytter & Linell, 2008; Schlytter et al 2009; Wikan 2004; Österberg, 2005). Forskningen visar också att samhällsstöd är viktigt när det gäller motståndet mot våldet. Såväl kvinnor som kvinnorörelser behöver stöd från frivilligorganisationer och myndigheter för att deras krav på fri- och rättigheter och behov av resurser och inflytande ska bli en samhällsangelägenhet och kunna förverkligas (Schlytter, 1999; Jemteborn 2005; Schlytter et al., 2011).

Ett annat mönster i forskningen är att kvinnorörelsen inte är en rörelse utan flera och att generations- och klassintressen är viktiga hinder för kollektiv mobilisering och för ny kvinnoidentitet (Strejffert, 2022). En jämförelse mellan kvinnorörelserna under 1960-1990-talen respektive under 2000-2020-talen rör skillnader i de krav som tas upp. Som helhet rörde kvinnorörelserna under den förstnämnda perioden mer allmänna välfärdsfrågor som hade att göra med kvinnors förvärvsarbete, barnomsorg till alla barn, föräldraledighet och rätten till abort medan den senare kvinnorörelsen rörde kvinnors sexualitet. Dock var den senare rörelsen splittrad och bestod av två rörelser som hade olika utgångspunkter, en tog kvinnors sexualitet för givet och ställde krav som rörde kränkningar i kvinnors rätt till den egna sexualiteten (Metoo bl a) medan den andra hade sin utgångspunkt i rätten att överhuvudtaget få ha en egen sexualitet, som att få umgås med jämnåriga pojkar, att få ha en pojkvän och att själv få välja framtida äktenskapspartner (Schlytter 2004; Schlytter et al., 2011). Det var framförallt kvinnor med immigrantbakgrund och som har sina rötter i Mellanöstern som organiserade arbetet i den sistnämnda rörelsen (Schlytter et al., 2011).

Medan forskning om hedersrelaterat förtryck och våld har växt avsevärt sedan början av 2000-talet är forskning om förskolans möte med hederskulturen ett eftersatt område. Det finns dock några få studier. Norberg och Törnsén (2013) beskriver exempelvis förskolechefer erfarenheter av hedersrelaterade dilemman. Studien visar att det finns både acceptans för och avståndstagande från vårdnadshavares hedersrelaterade krav bland förskolechefer. Andra studier har huvudfokus på hur förskolepersonal ser på och tillämpar begrepp som mångkultur och mångfald (Olausson, 2012). Det finns också studier som belyser att förskolans jämställdhetsarbete tas emot med tyst acceptans av vårdnadshavare (Gillberg, 2009) och vilken viktig roll förskolan kan spela för integration av nyanlända barn och deras familjer (Lunneblad, 2013). Lunneblad (2009) har också studerat hur förskolepersonal pratar om

barn och deras familjer samt hur de ställer sig till kulturella olikheter, till exempel i planering och utvärdering av arbetet.

Den bild som framkommer i tidigare forskning är att det saknas systematisk kunskap om hur förskolepersonalen utövar sin profession i situationer där förskolans värdegrund och i synnerhet dess jämställdhetspolitiska och integrerande mål kan kollidera med vissa vårdnadshavares hedersrelaterade krav. Denna problematik är angelägen att studera då förskolans styrdokument ålägger professionen ett jämställdhets- och integrationsarbete samtidigt som professionen enligt styrdokumentet ska sträva efter och etablera nära samarbete med vårdnadshavare (Skolverket, 2018).

Syfte och frågeställningar

Den offentliga barnomsorgen hör till de första instanserna som möter familjer med immigrantbakgrund. Förskolans kontakt med dessa familjer kan vara mångårig vilket gör mötet mellan förskolan och familjer med bakgrund i en hederskontext till en rimlig ingång för en studie om svensk integrationspolitik med fokus på immigrerade familjer och deras barns villkor. Mot denna bakgrund är syftet med denna studie att beskriva och analysera hur förskolans möte med hederskulturen kan påverka intervjupersonernas villkor att utföra sitt samhällsuppdrag, i synnerhet arbetet för jämställdhet och integration. Syftet är också att beskriva och analysera hur de konkurrerande normer som aktualiseras i mötet mellan förskolan och hederskulturen kan påverka barns möjlighet till en jämställd utbildning och till integration. Det rör sig om jämställdhet och integration såväl ur ett här- och nu-perspektiv som över livsloppet.

Mötet mellan förskolan och mödrar med bakgrund i en hederskultur väcker en rad frågor: Hur hanterar förskolepersonalen konkurrerande kulturella normer och krav? Hur hanterar familjer i en hederskontext, sett ur förskolepersonalens perspektiv, konkurrerande kulturella normer och krav dels från den egna gruppen boende i Sverige, dels från samhällsföreträdare i det nya landet? Hur ser förskolepersonalen på föräldraskap i en hederskontext? Som en särskild belastning eller tvärtom, en särskild resurs i ett integrationsssammanhang? Vilka erfarenheter har personalen inom förskolan av dessa vårdnadshavare och i synnerhet mödrarnas behov? Vilken påverkan anser förskolepersonalen att hedersnormer har på barn i förskolan? Hur påverkar hedersnormer intervjupersonernas arbete med att främja jämställd? Hur påverkar hedersnormer intervjupersonernas arbete med att främja integration? Dessa frågor belyses genom studiens syfte att belysa vilken roll samhällsinsatser som den offentliga barnomsorgen har i integrationen av dessa vårdnadshavare och särskilt mödrarna och deras barn.

Studien rör mer konkret en rad övergripande och principiella frågor som belyses utifrån den offentliga barnomsorgens erfarenheter av möten med

barn, vårdnadshavare, i synnerhet mödrar, och förskolepersonal med bakgrund i en hederskontext. En långsiktig fråga är hur samhället genom bland annat förskolan ska kunna bidra till att ge kvinnor som immigrerat till Sverige och deras barn en egen plattform för att kunna påverka sina villkor inklusive att motstå närståendes patriarkala krav. Genom att studera förskolepersonalens erfarenheter av och syn på möten med hederskulturen belyses inte bara vårdnadshavarnas villkor utan även deras barnens villkor. Bedömningen är att studien kan vara av relevans och intresse inte bara för aktörer inom skolväsendet och svensk integrations- samt jämställdhetspolitik utan även för framtida forskning i ämnet.

Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel redogörs för studiens teoretiska utgångspunkter. Mer specifikt presenteras i detta kapitel de teoretiska begrepp som används för att begripliggöra resultaten från studien. Det görs också en beskrivning av hur dessa begrepp används. Det rör sig om fem teoretiska begrepp som är centrala för analysen av studiens resultat. Dessa är filosofen Martha Nussbaums (2002) *rättviseteori* om universella mänskliga funktionsförmågor, Thomas-Kilmanns (1977) instrument för *konfliktstilar*, begreppet *medborgarfostran* (Axelsson & Qvarsebo, 2022), hedersfostran (Joseph, 1993; Cohen-Mor, 2013) och slutligen begreppet integration (Bauböck, 1996).

Martha Nussbaums rättviseteori

Denna studie har fokus på konkurrerande normer det vill säga förskolans värdegrund och hederskulturella normer. Mer konkret beskrivs och analyseras hur dessa konkurrerande normer dels kan påverka förskolans möjligheter att utföra sitt samhällsuppdrag och dels barns möjligheter till utveckling, jämställd utbildning och förutsättningar för ett aktivt deltagande i samhället. Vad kan förskolan som statens företrädare utgå ifrån när förskolan bli en arena där dessa konkurrerande normer kommer till uttryck? Finns det en universell grund som förskolan skulle kunna stå på för att leva upp till sina åtaganden för barns räkning? Filosofen Martha Nussbaums (2002) *rättviseteori* har fokus på likheter och olikheter och på vilka olikheter som är acceptabla respektive oacceptabla. I denna studie är det hennes resonemang om universella funktionsförmågor som står i centrum. Den är av relevans då den utgår ifrån villkoren för kvinnors liv i utvecklingsländer. Den är också relevant eftersom den skiljer ut universella värden som flickor och kvinnor kan ha som utgångspunkt för att ställa krav på staten för att kunna leva ett sant mänskligt liv.

Nussbaums teori är inspirerad av nationalekonomen och filosofen Amartya Sens filosofi om förmågor inom utvecklingsekonomin. Hennes teori kan ses som ett sätt att förstå vad som behövs för att ett sant mänskligt liv ska förverkligas. Nussbaum skriver att hon genom att undvika ha en snäv filosofisk ansats tillgängliggöra teorin så att den ska kunna användas inom olika områden för att kunna påverka den offentliga politiken.

Nussbaums teori om universella funktionsförmågor har tre centrala komponenter det vill säga *etiska premisser*, *moraliska krav* och *sociala* samt *politiska krav* (Nussbaum, 2002; Schlytter, 2004). De sociala och politiska kraven sammanställer hon i tio funktionsförmågor som hon anser är universella. Det rör sig om förmågor som behöver utvecklas. Det räcker dock inte med att individen får möjlighet att utveckla dem. Ett sant mänskligt liv förutsätter också att hon bereds möjlighet att utöva sina funktionsförmågor.

Nussbaum gör distinktion mellan tre nivåer där de universella funktionsförmågorna förekommer. *Första nivån*, det vill säga den grundläggande nivån, omfattar grundläggande förmågor som är nödvändiga för att kunna leva ett sant mänskligt liv. De är av två slag. De första består av förmågor som vanligtvis fungerar direkt efter födseln hos alla till exempel förmågan att se och höra. De andra är snarare kapaciteter än förmågor och är därmed av mer rudimentär natur till exempel tal- och språkförmåga och förmåga till praktiskt förnuft.

Andra nivån består av inre förmågor. Dessa står inte för grundläggande förmågor utan de är latenta och är i behov av stimulans för att kunna utvecklas. De förutsätter mental och fysisk mognad samt interaktion med omgivningen till exempel att lära sig ett modersmål. Andra förmågor förutsätter fysisk mognad som i sin tur kräver att vi har fått tillräckligt med näring. Att ha en sexuell förmåga hör dit. Barn har också anlag för lek som i takt med dess utveckling sker i stigande grad i samspel med andra. Det gäller samma sak för förmågan att resonera och göra egna val; förmågor som kan utvecklas i skolan.

Tredje nivån beskrivs som avgörande för individens möjlighet att leva ett sant mänskligt liv. Nussbaum betonar att utövande av de universella funktionsförmågorna är beroende av kulturell, social och politisk kontext. Vidare att sambandet mellan inre förmågor och yttre förhållanden, det vill säga den politiska och kulturella kontexten, är av stor vikt. Det räcker ur Nussbaums perspektiv inte med att ha förmågorna utan de behöver utövas för att ett sant mänskligt liv ska kunna förverkligas. Detta ålägger staten och statliga institutioner, till exempel inom utbildningsväsendet, ett stort ansvar för individens möjligheter att både utveckla och utöva sina funktionsförmågor. Det rör sig om att kunna:

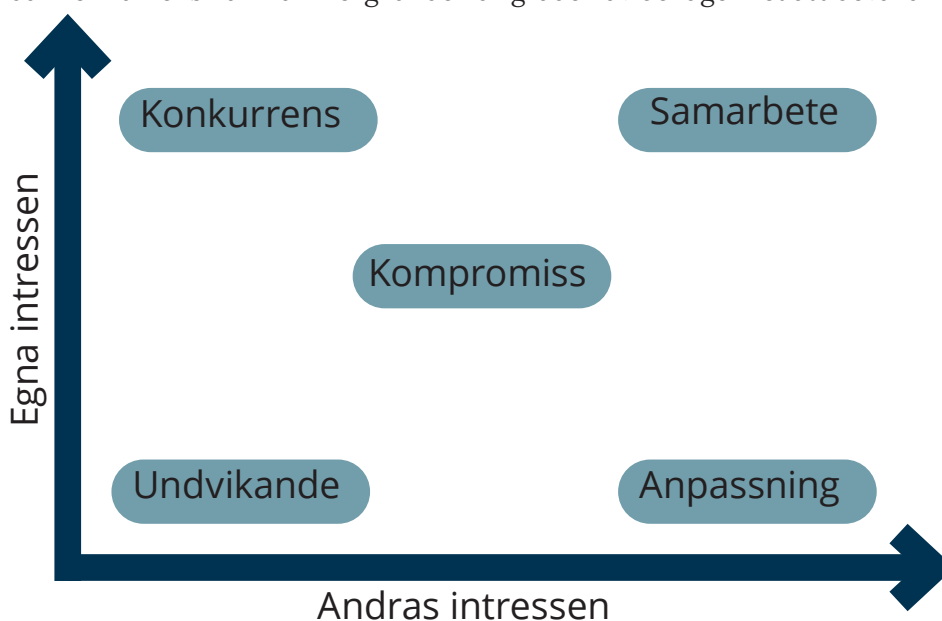
1. leva ett mänskligt liv av normal längd
2. ha kroppslig hälsa, inklusive reproduktiv hälsa, få näring och ha tak över huvudet
3. ha kroppslig integritet, det vill säga att kunna röra sig fritt från plats till plats, att suveränt kunna bestämma över sin kropp, gå säker för övergrepp inklusive sexuella, som barn gå säker för sexuellt utnyttjande och familjevåld, har möjlighet till sexuell tillfredsställelse och välja om hon vill ha barn eller ej.
4. använda sinnen, fantasi och tänkande, det vill säga att kunna föreställa sig saker, tänka och resonera. Att använda sin fantasi och sitt tänkande till att reflektera över egna erfarenheter och att fritt uttrycka sig inom olika områden och att använda sitt intellekt i politiskt och konstnärligt syfte inom ramen för en garanterad yttrandefrihet.
5. ha känslor, uttrycka dem, älska och bli älskad, känna sorg och berättigade vrede
6. kritiskt reflektera över sitt liv och utveckla ett praktiskt förnuft

7. känna samhörighet och leva tillsammans med andra människor
8. leva i samvaro med andra arter det vill säga djur, växter och natur.
9. leka, skratta och njuta av aktiviteter på fritiden
10. ha kontroll över omgivningen bland annat genom politiskt engagemang.

Flera av förmågorna i Nussbaums lista är relevanta för förskolans uppdrag att främja barns utveckling, nyfikenhet, deras lust att lära genom lek och förmågan att resonera och reflektera. Nussbaums teori kan också belysa villkoren för flickor och pojkar från en hederskontext att ha och utöva sina funktionsförmågor.

Thomas-Kilmanns instrument för konfliktstilar

Thomas-Kilmanns instrument är utvecklat av Kenneth W. Thomas och Ralph Kilmann (1977) för att studera konfliktstilar i organisationer. De har inspirerats av Blake och Moutons ledarskapsmodell om personorientering respektive uppgiftsorientering. Thomas-Kilmanns instrumentet har i likhet med Blake och Moutons modell för ledarskapsstilar två axlar men för andra variabler det vill säga graden av orientering mot egna intressen längs den vertikala axeln och graden av orientering mot andras intressen längs den horisontella axeln (se figur 1). De skiljer mellan fem olika konfliktstilar som kan tillämpas såväl i institutionella sammanhang där det kan uppstå konflikter i interaktionen mellan de som berörs av institutionens normer och regelverk till exempel förskolepersonal och vårdnadshavare med ursprung i en hederskontext. Konfliktstilarna består av konkurrens, undvikande, kompromiss, samarbete och anpassning. I konfliktsituationer där konkurrens hamnar i förgrunden är graden av benägenhet att bevaka

Thomas-Kilmanns instrument för konfliktstilar

egna intressen hög medan graden av benägenhet att beakta andras intressen är låg. Konfliktsituationer där undvikande tillämpas rör sig om låg grad av benägenhet av att bevaka såväl egna som andras intressen. Det rör sig oftast om frågor som det finns beröringsskräck för. Ett vardagligt uttryck för denna konfliktstil är att lägga locket på. Anpassning som konfliktstil handlar om situationer där ena parten ger avkall på egna intressen och helt och hållet agerar utifrån motpartens intressen. Kompromiss handlar däremot om en situation där de tvistande parterna offerar en del av sina intressen. Det innebär att de lämnar konflikten med ofullständig tillfredsställelse. Vinsten blir att de får ett slut på konflikten. Medling skulle kunna vara ett mer passande ord för kompromiss som konfliktstil. Samarbete har att göra med att parterna beaktar och försöker förstå varandras intressen för att nå en lösning

Thomas-Kilmanns instrument används för att analysera förskolans sätt att hantera de konkurrerande normer som blir synliga i deras samspel såväl med barn och vårdnadshavare som medarbetare med bakgrund i en hederskontext. Intervjupersonernas konfliktstilar sätts därefter i relation till Nussbaums teori om universella funktionsförmågor det vill säga om konfliktstilarna som intervjupersonerna tillämpar främjar eller missgynnar barns möjlighet att ha och utöva sina funktionsförmågor och i synnerhet flickor med ursprung i en hederskontext.

Hedersfostran kontra medborgarfostran

Detta avsnitt ägnas åt en redogörelse för två konkurrerande fostringsideal det vill säga hedersfostran och medborgarfostran. Förskolans möte med hederskulturen skulle också ses som ett möte mellan två konkurrerande fostringsideal. Det är rimligt att anta att barn i förskoleålder och med rötterna i en hederskontext är influerade av båda fostringsidealen. Dessa två begrepp kan synliggöra dels förskolans förutsättningar att leva upp till de normer som medborgarfostran vilar på och dels villkoren för möjlighet till jämställdhet och integration för barn med ursprung i en hederskontext.

Hedersfostran

Begreppet hedesfostran använder jag som samlingsbegrepp för att beskriva besläktade perspektiv på hur barn socialiseras i hedersnormer. Ett centralt begrepp i sammanhanget är *connectivity*, som antropologen Suad Joseph (1993) använder i sin beskrivning av relationen mellan bror och syster i en hederskontext. *Connectivity* skulle kunna översättas till beroenderelationer (se Schlytter & Rexvid, 2016). Det rör sig om ett uppfostringssystem där barn får lära sig att de är en del av andra som inte är begränsat till signifikanta andra utan det även inbegriper släktingar, familjevänner etcetera De får också lära sig att andra är en del av barnet. Barn i en kollektivistisk hederskultur får med andra ord inte möjlighet att utveckla ett eget *jag* utan gränsen för individens jagutveckling blir

enligt Joseph mer flyktig i en hederskontext. Detta uppfostringssystem är orienterat åt beroenderelationer snarare än autonomi. I den meningen står hedersfostran för motsatsen till autonomi som enligt Bauböck (1996) handlar om individens möjligheter att kontrollera egna val och handlingar och konsekvenserna för egen del av andras val och handlingar.

Hedersfostrans kärna består av att inpränta lydnad och lojalitet i barns kroppar och mentalitet. Mycket av det sker genom rädsla för repressalier vid avvikelser från normen om lydnad och lojalitet (se Schlytter & Rexvid, 2016). Flickor socialiseras in i hedersnormerna genom att de tidigt under barndomen tvingas in i en trång oskuldkorridor. Detta sker genom att tillämpa en rad kontrollmekanismer som fysisk och social segregation i hemmet och utanför hemmet till exempel i förskolan, skolan och i det offentliga rummet i den mån de får röra sig i det. Oskuldsidealet upprätthålls också genom tidiga äktenskap eller barnäktenskap, könsstympning och invaderande föräldraskap där föräldrarna lägger sig i allt som med dotterns liv att göra (Khan, 2006). Dessa kontrollmekanismer som viktiga komponenter i hedersfostran kan ses som allvarliga hinder i flickans möjlighet att leva ett sant mänskligt liv i linje med Nussbaums filosofi om funktionsförmågor. Detta för att hon begränsas i sina möjligheten att utveckla och utöva en rad funktionsförmågor. Syftet med att tvinga in flickor i oskuldkorridoren är att förbereda dem för rollen som mor och maka. Hedersfostran är med andra ord inte orienterad åt att flickan ska få möjlighet att utvecklas som individ. Såväl könsstympning som slöja på henne kan ses som initieringsriter för att inviga henne i vuxna kvinnors värld. Könsstympning och anständig klädsel berövar henne möjligheten att utvecklas i enlighet med sin ålder och mognadsnivå.

I jämförelse med flickor syftar hedersfostran till att fostra pojkar för rollen som väktare av närstående kvinnors sexualitet i oskuldkorridoren och för rollen som framtida familjeöverhuvud. Han tränas med andra ord i sina dubbla roller från barnsben det vill säga rollen som en lydlig och lojal son gentemot fadern och rollen som överhuvud till närstående kvinnor. I likhet med flickor invigs pojken i hederskontexten genom manlig könsstympning (Delaney, 1987). Genom manlig könsstympning får gossebarn i en hederskontext lära sig lydnad och underkastelse. De ska lyda de äldre männen när de utsätts för könsstympning. Lyder de inte eller försöker de rymma kan de möta vuxna mäns aggression. Syftet med könsstympning av pojken är att förbereda honom för rollen som en hederlig man som kan etablera sin auktoritet över närstående kvinnor och andra män genom att med aggression tvinga dem till lydnad och underkastelse (ibid.).

Villkoren för pojkar och flickor i ett sammanhang präglad av hedersfostran är olika. Flickor får lyda såväl äldre kvinnor som yngre och äldre män (Cohen-Mor, 2013) medan pojkar lär sig att de är underordnade äldre män och överordnade kvinnor oavsett ålder (ibid). Pojkar i en hederskontext kan hysa kärlek för sin far om han inte är aggressiv. De kan också känna rädsla, hat och konkurrens gentemot fadern (Schlytter & Rexvid, 2016). Hat

och rädsla aktualiseras på grund av faderns aggression mot pojken eller både pojken och övriga familjemedlemmar. Konkurrens om att ta över efter fadern. I jämförelse med relationen son-far som är en maktrelation byggd på auktoritet genom rädsla för faderns aggression bär relationen mor-son mer en emotionell prägel (Cohen-Mor, 2013; Ghanim, 2009). Detta beror bland annat på att många mödrar i en hederskontext blir bortgifta som barn, ofta med en vuxen man som de inte har haft en kärleksrelation med. Mödrar investerar därför stort i sönerna dels för att få emotionell kompensation och dels för att de i sonen ser en motmakt mot maken. Sonen anses vara den som kan skydda sin mor mot faderns aggression. Han betraktas också som en försäkring ifall fadern skiljer sig och lämnar modern som ofta inte kan stå på egna ben ekonomiskt. Sönerna får privilegier av båda föräldrarna men främst av mödrar. De får bättre kost, mer omsorg och mer kärlek. I dottern blir modern påmind om egen utsatthet. Dottern kan hon inte investera i då hon förr eller senare lämnar modern när dottern blir bortgift. Sonen däremot ses som ryggraden i systemet. Honom behöver modern knyta till sig strakt (ibid).

Det ovan beskrivna uppfostringssättet som familjen i en hederskontext utövar har föga överlappningar med medborgarfostran som skolväsendet i Sverige står för.

Medborgarfostran

Skolväsendet har traditionellt sett axlat ett dubbelt ansvar i Sverige (Axelsson & Qvarsebo, 2022). Det rör sig dels att förmedla kunskap, dels att fostra barn och unga till goda och välfungerande medborgare. Hur denna medborgare ska vara, det vill säga vilka egenskaper och attityder som prefereras och vilka som problematiseras, har dock sett olika ut beroende på de medborgarideal som har varit rådande under olika historiska perioder (Axelsson & Qvarsebo, 2022).

Det finns olika teorier om bakgrunden och upphovet till folkskolan, till exempel religiösa motiv, teknokratiska, demokratiska etcetera. En del andra forskare relaterar folkskolans uppkomst till situationen för fattiga familjer. Ambjörnsson (1987) menar att i takt med att barnarbete blev mindre lönsamt framstod skolans fostran som ett alternativ till den socialisation som fabriker tidigare hade stått för. De barn som varken lärde sig goda seder i familjen eller disciplinerades inom industrin framkallade en oro för att de skulle löpa en risk att utvecklas till kriminella och onyttiga element, något som behövde förhindras. I och med detta började skolan ta över hemmets fostrandefunktioner (se Ambjörnsson, 1987; Axelsson & Qvarsebo, 2022).

Självva begreppet medborgarfostran syftar enligt Axelsson och Qvarsebo (2022) på alla de processer genom vilka barn och unga socialiseras till fungerande samhällsmedlemmar. Denna fostran kan ske i regi av olika institutioner. Axelsson och Qvarsebo framhåller också att skolan har en

unik och strategisk roll när det gäller att forma och förbereda barn och unga för delaktighet i samhället som medborgare. Detta kan ses som skolans integrationsuppdrag.

Skolans unika roll har också använts av stater för att åstadkomma långsiktiga förändringar i samhället. Både liberaler och socialister har sett på skolväsendet som ett instrument för förändring av samhället om än i olika riktningar medan konservativa krafter har mer varit intresserade av skolans samhällsbevarande potential (se Axelsson & Qvaresbo, 2022). Det är mot denna bakgrund man kan förstå de skiftande idealen över tid som legat till grund för skolans medborgarfostran. Det rör sig om vördnad för andliga och världsiga överheter i den gamla skolan till bildning och arbetsamhet under välfärdsstatens uppbyggnad och etablering och till praktisk nytta och demokratiska medborgare i våra dagar (ibid.).

Medborgarfostran vilar på de ideal som är formulerade i dagens styrdokument för förskolan bland annat i förskolans läroplan. I senaste läroplanen står det att förskolan i samarbete med hemmen ska "främja barnens utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvars-kännande människor och samhällsmedlemmar (Skolverket, 2018). Läroplanen betonar också vikten av respekt för människoliv, demokratiska värderingar, respekt och förståelse för olika kulturer och olika levnadssätt och hållbar utveckling. Den slår också fast att verksamheten ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Läroplanen ålägger också var och en som verkar inom förskolan ett ansvar för att främja jämställdhet mellan flickor och pojkar samt bereda barn möjlighet till inflytande och aktivt deltagande i samhället.

Förskolan har ansvar för omvårdnad, fostran och utbildning. Hedersfostran och de normer som den vilar på krockar med samtliga delar inom förskolans ansvarsområde. De konfliktsituationer som uppstår i mötet mellan hedersuppfostran och medborgarfostran kommer att belysas i relation till de konfliktstilar som finns med i Thomas-Kilmanns instrument och som intervjupersonerna också resonerar kring.

Bauböcks integrationsteori

Rainer Bauböck (1996) teori rör integration av immigranter i moderna demokratier ur ett institutionellt perspektiv. Sett ur Bauböcks perspektiv består moderna demokratier av tre kärninstitutioner, nämligen staten, marknaden och familjen. Dessa tre institutioner kallas också av Bauböck för arenor. Utöver dessa beskrivs också det civila samhället av Bauböck som en fjärde arena av betydande vikt för integationsprocessen. En institution utgörs enligt Bauböck av grundläggande normer och värderingar. Dessa kärninstitutioner vilar på egna regelverk för interaktion mellan de människor som verkar inom dem, det vill säga professionella eller byråkrater respektive de som behöver institutionernas resurser och service till exempel klienter och patienter. Bauböck framhåller att individen

har olika roller inom dessa institutioner. Inom institutionen stat är hon medborgare. Medlemskapet är frivilligt såtillvida att individen kan lämna en nationalstat och söka medborgarskap hos en annan. I egenskap av medborgare omfattas hon av en rad civila, politiska och sociala rättigheter för vilka staten står som garant. I gengäld åläggs hon en rad skyldigheter det vill säga att utbilda sig, arbeta, betala skatt, i vissa fall göra lumpen och följa statens lagar. Inom institutionen familj är hon privatperson. Relationerna är ansikte mot ansikte och bygger på emotioner. Familjen är en tvingande och sluten institution såtillvida att individen föds in i en viss familj utan att själv kunnat påverka det. Familjeinstitutionen har historiskt sätt haft en inneboende hierarki där kvinnor och barn har varit underordnade män. Marknaden är i likhet med staten och till skillnad från familjen en öppen institution. Det innebär att individer är utbytbara. I relation till marknaden är individen en ekonomisk aktör och kan vara såväl producent som konsument, arbetstagare eller arbetsgivare. Relationen bygger på utbyte av varor och tjänster.

Dessa tre kärninstitutioner beskrivs också av Bauböck som tre viktiga arenor för integration. Det civila samhället betraktas som en fjärde arena som Bauböck anser kan ha en viktig roll för integration av immigranter. Den civila arenan definieras dels negativt, det vill säga vad den inte är. Den är inte staten, familjen och marknaden. Dels definieras den positivt det vill säga vad den består av det vill säga en mängd organisationer och verksamheter, exempelvis vänskapskretsar, idrotts- och fritidsföreningar, religiösa samfund och ideella samt fackliga organisationer. Konflikter hör till civilsamhällets natur menar Bauböck. Det uppstår en kulturell dynamik om symboler, tillhörighet, inre och yttre gränser som kan leda till konflikter om dessa och utifrån diskussioner om dessa mellan olika aktörer i det civila samhället kan permanenta eller temporära lösningar på dessa konflikter hittas. På den civila arenan har individen möjlighet till fri in- och utträde. Organisationerna inom civilsamhället kan vara demokratiska men det finns också en risk att de bli mikrototalitära då de som har starkast röst kan få störst inflytande. Även inom den civila arenan kan individen samtidigt vara engagerade i flera verksamheter. Beroende på verksamheternas närhet eller distans till de tre kärninstitutionerna kan verksamheterna inom civilsamhället vara påverkade i olika grader av normerna inom de tre kärninstitutionerna.

Integration handlar ur Bauböcks perspektiv om ett möte mellan immigranten och majoritetssamhället. En idealisk integration i form av ackommodation förutsätter enligt Bauböck att staten åtar sig det övergripande ansvaret för integration. Det betyder att staten skyddar immigranten mot diskriminering och bereder henne möjlighet att komma in i redan befintliga institutioner, till exempel när det gäller utbildning och arbete. Det innebär också en vilja hos immigranten att bli en del av det sociala, politiska, kulturella och ekonomiska livet. Här använder Bauböck integration i bred bemärkelse. Immigranten förväntas också att inte etablera alternativa institutioner, som religiösa domstolar, sedlighetspolis

etcetera, då dessa kan leda till segregation och ett samhälle i samhället.

Ett integrerat samhälle förutsätter, betonar Bauböck, balanserade gränser mellan de tre kärninstitutionerna. Med det menar han att individens roll i den ena institutionen inte får överskuggas av rollen inom de övriga institutionerna.

Graden av rättslig reglering av individens relation till de tre kärninstitutionerna skiljer sig åt. Relationen mellan individen och staten är den som är mest rättsligt reglerad i jämförelse med familj och marknad. Det rör sig om principen om allas likhet inför lagen som reglerar individens relation till staten. Inom marknaden och främst inom familjen är det snarare individens autonomi som utgör en förutsättning för hennes handlingsutrymme. Autonomi handlar ur Bauböcks perspektiv om individens möjligheter att kontrollera egna val och handlingar, men också konsekvenser för egen del av andras val och handlingar.

I sin tolkning av Bauböcks teori konstaterar Astrid Schlytter (se Schlytter & Linell, 2008) att individen i det moderna samhället har såväl lagstadgade rättigheter som allmän handlingsfrihet, det vill säga autonomi. Behovet av autonomi har att göra med att de rättsligt förankrade likhetsnormerna enbart reglerar en del av individens vardagsliv. Schlytter betonar att dessa rättigheter för kvinnors vidkommande har inneburit betydande förändringar såtillvida att förmoderna värderingar om kvinnans villkor har begränsats och trängts tillbaka. Med det inte sagt att förmoderna värderingar inte lever kvar i till exempel familjer och i religiösa sammanhang. Med hänvisning till Wolf (1999) framhåller Schlytter (ibid.) att det rör sig om patriarkala värderingar och normer som ofta reducerar kvinnor till medel för andras intressen bland annat att kvinnor ska vara omsorgspersoner och sexobjekt (Wolf 1999/94).

Valet av Bauböcks teori om integration bygger på en bedömning att den bidrar med fördjupad förståelse av förskolans villkor att jobba med sitt integrationsuppdrag. Mer konkret att teorin bidrar med analytiska insikter gällande de svårigheter och möjligheter rörande integration som intervjupersonerna vittnar om. Det är institutionerna familj och stat som står i studiens fokus men genom att studera förskolans sätt att jobba med jämställdhets- och integrationsuppdraget går det också att göra antaganden om förskolans möjligheter att ge barns förutsättningar att aktivt delta i samhället bland annat deltagande i arbetslivet. Institutionen marknad är också av intresse då vissa marknadssegment, till exempel förskolemarknaden och i synnerhet vissa religiösa förskolor, kan bidra till ökad segregation och ojämställdhet.

Metod och material

Denna studie har en kvalitativ ansats och är baserad på åtta intervjuer varav en enskild intervju med en rektor och sju kvalitativa vinjettbaserade fokusgruppsintervjuer med förskolepersonal bestående av pedagoger, barnskötare och biträdande förskolerektorer. Intervjuerna genomfördes i tre städer i Sverige. Deltagarna var verksamma vid 6 kommunala förskolor respektive en öppen förskola. Fokusgrupperna bestod av 3 till 6 deltagare totalt 27 personer. Längden på intervjuerna var 2 till tre timmar. Inför intervjuerna togs fyra vinjetter, det vill säga fiktiva men verklighetsnära fallbeskrivningar, fram med hjälp av berättelser från förskolans vardag som ansvarig forskare för denna rapport hade fått ta del av i samband med föreläsningar för förskolepersonal. Mer konkret skildrade vinjetterna situationer där förskolepersonal behöver hantera konkurrerande normer det vill säga hederskulturella normer och förskolans grundläggande normer bland annat jämställdhet och allas lika värde som är formulerade i förskolans styrdokument som skollagen och förskolans läroplan. Vinjetterna i sig berör inte fysiska personer. Vinjetterna beskriver konkreta och verklighetsnära situationer på en fiktiv förskola där en manlig pedagog anställs på ett längre vikariat. Det finns vårdnadshavare som motsätter sig detta och vill flytta sina döttrar från avdelningen och några ställer krav på en mansfri avdelning. Vinjetterna användes i fokusgrupperna för att få igång samtal om förskolepersonalens tankar om innehållet i vinjetterna, hur de själva skulle ha agerat och deras egna erfarenheter av liknande situationer. Vinjetter är ett effektivt sätt att få till stånd diskussioner och fånga en grups syn, inte nödvändigtvis samsyn, på det studerade fenomenet. Deltagarna berättade att de var mycket förtrogna med de situationer som skildras i vinjetterna. Vinjetterna finns i bilaga 1.

Tre av fokusgruppsintervjuerna hölls digitalt via plattformarna Zoom och Teams och resterande på intervjupersonernas arbetsplatser.

Det har gjorts ytterst sparsamma ingrepp i de citat som har lyfts in i studien. De har jag låtit behålla sin ursprungliga form. Vissa passager i citaten har dock tagits bort för att korta ned citaten och sålla bort det som inte är relevant. Dessa ingrepp är markerade med hakparenteser med tre punkter inuti, det vill säga [...].

Datainsamling

Inför intervjuerna formulerades ett missivbrev innehållande syftet med studien, urvalskriterier det vill säga att all förskolepersonal som har minst ett års erfarenhet av arbete i förskolan var av intresse, hur intervjuerna skulle gå till, möjliga risker för deltagarna, hantering av personuppgifter, hur de skulle kunna ta del av resultaten och kontaktuppgifter för intresseanmälan etcetera. Missivbrevet mejlades till projektägarna det vill säga länsstyrelserna i Gävleborg och Norrbotten för att de i sin tur skulle

sprida det i deras kontaktnät i respektive läns förskolesammanhang. Detta resulterade i en fokusgrupp. Missivbrevet skickades också till enskilda förskolechefer som ansvarig forskare hade fått tips om från personer i hans kontaktnät som hade haft samverkan med förskolor inom ramen för kommunala och regionala projekt. Detta mynnade ut i 7 intervjuer varav 6 fokusgrupper med pedagoger, barnskötare och biträdande förskolechefer respektive en enskild intervju med en förskolechef. I samband med intervjuernas genomförande informerades deltagarna muntligen syftet med förstudien, om forskningsetiska principer, om att känsliga uppgifter som etnisk och religiös bakgrund, sexuell läggning, hälsorelaterade frågor, politiska åsikter samt medlemskap i fackföreningar etcetera inte skulle nämnas under intervjuerna. Detta oavsett om enskilda deltagare pratade om sig själv eller kollegor, elever, vårdnadshavare eller andra. Projektet erhåller dock etiktillstånd från Etikprövningsmyndigheten och i linje med åtagandena i etiktillståndet har enstaka känsliga uppgifter om etnisk bakgrund eller födelseland etcetera anonymiserats i utskrifterna och tas inte med i citeringar av intervjuutdrag i denna rapport. Samtliga deltagare har också gett sitt skriftliga samtycke till sin medverkan i studien.

I de fysiska intervjuerna gjordes bara ljudupptagning och det fördes också anteckningar av ansvarig forskare under intervjuerna. I de digitala intervjuerna gjordes både ljud- och videoinspelningar vilka kompletterades med anteckningar.

Kodning av fokusgruppsintervjuerna skedde genom att deltagarna numrerades efter antalet deltagare. Det togs fram en så kallad kodnyckel det vill säga en siffra för varje intervjuperson, IP (exempel IP2, intervjuperson 2). Huvudmannen, Stockholms universitets, regler för gallring och förvaring, dnr: SU FV-2.6.2-3145-20 gäller för projektet och materialet ska förvaras i minst 10 år.

Etiska överväganden

I denna del redogörs för forskningsetiska aspekter det vill säga hur studien tog hänsyn till eventuella risker för deltagarna och de grupper som på olika sätt berörs av studiens fokus. Avsnittet belyser också kunskapsvinster i form av den nytta som olika grupper kan dra av den kunskap som denna studie har genererat.

Risker för deltagarna

Kunskapsintresset i fokusgruppsintervjuerna rörde deltagarnas professionella erfarenheter. Risken för eget besvär, psykiskt eller fysiskt, bedömdes därför som låg. Intervjuerna kretsade kring fiktiva fall. Deltagarna informerades om att undvika hänvisningar till sin etniska tillhörighet, sexuella läggning, hälsa, trosuppfattning, politisk åskådning och fackliga aktivitet. Detta gällde även andra personer som kollegor, elever och vårdnadshavare, som deltagarna skulle kunna nämna i sina

resonemang kring vinjetterna. Alla inspelningar och även kodnyckeln fördes direkt efter intervjuernas genomförande över till en lösenordskyddad mapp vid Stockholms universitet. Det sista var tänkt att det skulle bidra till att reducera risken för att deras identitet skulle kunna röjs.

Studiens nytta för deltagarna

För förskolepersonalen kan utbyte av erfarenheter med personal på den egna eller andra förskolor (i flera fokusgrupper kom deltagarna från olika förskolor) ge ett mervärde. Intervjuerna och erfarenhetsutbytet utgjorde enligt deltagarna ett tillfälle för lärande och reflektion över yrkesrollen, samhällsuppdraget och villkoren för mödrar och barn som lever i en hederskontext.

Relationen mellan risk och nytta

Risken för att studien skulle åsamka deltagarna skada bedömdes vara låg eftersom de informerades om att uppgifter av känslig karaktär inte fick förekomma under intervjuerna. Detta för att skydda intervjupersonerna och deras integritet.

Dock kan det föreligga en risk att vissa grupper, det vill säga vårdnadshavare med rötterna i regioner där hedersnormer är vanliga, pekas ut. Denna risk kan föreligga även om behandlingen av känsliga personuppgifter sker på ett ytterst varsamt sätt så att enskildas identitet inte röjs för läsare. Denna risk uppvägs dock av en kunskapsvinst i form av synliggörande av villkoren för förskolepersonalens hantering av konkurrerande normer det vill säga förskolans och hederskulturella normer samt vilka behov av hjälp och stöd vårdnadshavare i en hederskultur anses ha. Att inte forska (jfr Kalman & Lövgren, 2019) om vissa utsatta grupper oro för stigmatisering, kan i sig ses som en risk för just de utsatta det vill säga kvinnor och barn i en hederskontext.

Risker i ett vidare perspektiv

Studien berör en liten andel av alla de vårdnadshavare och barn från regioner med en stark hederskultur, det vill säga det patriarkala hedersbältet (Caldwell, 1987; Kandiyoti, 1988), som förskolepersonalen möter. Den kunskap som studien genererar kan gagna såväl förskolepersonalens yrkesutövning som mödrar och barn som har sin bakgrund i en hederskontext. Detta genom att studiens resultat kan ge förskolepersonalen kunskap för att kunna känna igen tecken på utsatthet för hedersförtryck hos vårdnadshavare och barn och utforma särskilt stöd till dem.

Dock kan det finnas en risk att vårdnadshavare från regioner där hedersnormer är vanligt förekommande kan bli utpekade (Nygren, 2019). Det är sålunda viktigt att inför, under och efter datainsamlingen reflektera över eventuella risker med att särskilda grupper kan pekas ut genom

studien och att ha strategier för hur denna risk ska minimeras. I jämförelse med nyttan för de utsatta är det emellertid svårt att överskåda eventuella stämplingseffekter för personer med sin bakgrund i det patriarkala hedersbältet.

Information och samtycke

Deltagarna fick information, skriftligen i ett missivbrev och muntligen i samband med intervjuernas genomförande. Vidare tillfrågades deltagarna om intervjuerna fick spelas in vilket samtliga gav sitt samtycke till. De fick också information om att intervjuerna skulle sedan skrivas ut för bearbetning och analys och att studien genomfördes i enlighet med Vetenskapsrådets (2017) forskningsetiska principer. De fick också höra att detta innebar att deltagandet i studien var frivilligt och enskilda deltagare när som helst kunde välja att avbryta sin medverkan utan att behöva ange något skäl för det. Ansvarig forskare informerade också deltagarna att vid redovisning av resultaten kommer enskilda utsagor att citeras, att inga namn eller andra personliga uppgifter kommer att framgå vid redovisningar och presentationer av resultat från studien. Vidare informerades intervjupersonerna att utomstående inte kommer att kunna identifiera enskilda deltagare som medverkar i studien. Slutligen gavs information om att det insamlade materialet endast kommer att användas i forskningssyfte och kommer att förvaras i en lösenordskyddad mapp vid Stockholms universitet.

Det är också nämnvärd att Etikprövningsmyndighetens stödmodell för forskningspersonsinformation och samtyckesblankett användes i rekrytering av intervjupersonerna.

Förskolans möte med hemmet i en hederskontext

Detta kapitel ägnas åt beskrivningar av förskolans samhällsuppdrag och i synnerhet dess jämställdhet- och integrationsuppdrag. Det görs beskrivningar av hur hedersfostran kolliderar med förskolans medborgarfostran och hur förskolan jobbar för att nå upp till sitt samhällsuppdrag.

Förskolans samhällsuppdrag

Förskolan är en del av skolväsendet och dess uppdrag och verksamhet utgår ifrån samhällets grundläggande värderingar. Förskolans uppdrag är formulerat i dess styrdokument det vill säga skollagen och läroplanen. Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen i förskolan har som syfte att barn ska ges möjlighet att inhämta och utveckla kunskaper och värden. Vidare framgår det av skollagen att förskolan ska verka för alla barns utveckling, lärande och en lust att lära genom livet.

Förskolans värdegrund formuleras i följande ordalag: ”Var och en som verkar inom förskolan ska främja aktning för människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män, flickor och pojkar, samt solidaritet mellan människor. Inget barn ska i förskolan bli utsatt för diskriminering på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder, hos barnet eller någon som barnet har anknytning till, eller för annan kränkande behandling. Alla sådana tendenser ska aktivt motverkas.” (Skolverket, 2018). Av dessa kommer fokus i denna studie att främst ligga på jämställdhet, inflytande, diskriminering på grund av kön och aktivt deltagande i samhället som också kan beskrivs som integration.

För att förskolan ska kunna förverkliga sitt uppdrag krävs enligt läroplanen (Skolverket, 2018) det ett fungerande samarbete med vårdnadshavare. I denna studie beskrivs hur villkoren för barn i hem där hedersnormer praktiseras respektive deras situation i förskolan skiljer sig åt, hur normerna i hem i en hederskontext kan kollidera med förskolans normer och vad dessa normkollisioner kan innebära för barns utbildning, utveckling och framtid.

Hem i en hederskontext och förskola som två institutioner med konkurrerande normer

I intervjuerna med förskolepersonalen framkommer att hem och förskola står för två skilda normsystem. Intervjupersonerna syftar först på hem där hedersnormer praktiseras. De framhåller att de normer som förskolan förmedlar är något som vårdnadshavare med hedersnormer avfärdar och att de normer som gäller för barnen i hemmet är sådana som förskolan har i uppdrag att motverka. Det rörde sig, som det framgår av utdraget nedan, om normer för bland annat könsblandat eller könssegregerat samspel mellan barn respektive barn och personal. Mer konkret, berättar intervjupersonerna att det förskolan uppmuntrar barnen till och applåderar dem för, till exempel självständighet och att flickor och pojkar ska ha lika valmöjligheter, får barnen skämmas för i hemmet. Å andra sidan får barn från en hederskontext, enligt intervjupersonerna, beröm för sådant som förskolan motverkar till exempel att flickor ska klä sig anständigt genom att ta på sig slöja och att de inte ska leka med pojkar.

IP1: det som gör mest ont i mig i alla fall, det är det här att vi uppmuntrar vissa saker och applåderar på för vissa, ja, det är det här, man vill ju få liksom självständiga barn och både flickor och pojkar och man vill att de ska ha valmöjligheter och allting och sen det vi applåderar på, det får de skämmas för kanske hemma [...] Det här dubbellivet, alltså när man kommer hem så kan man säga, vad bra du har din slöja, du är så fin, allt det här, du gör si, du gör så och du är inte där ute och leker med killarna eller säger de så där och sen kommer man till skolan och får höra du har ju samma möjligheter och tvärtom hela tiden. Det måste vara jättejobbigt, knäppt alltså.

Att barn får motstridiga normer förmedlade till sig i hemmet respektive i förskolan skulle enligt intervjupersonerna innebära en risk för skapande av förvirring hos barnen eller schizofreni som en av pedagogerna uttrycker det i följande exempel.

IP1: vi ska vi ska liksom uppmuntra dem och hej och hå, försöker formulera någonting som det är förbjudet hemifrån, det måste ju bli, alltså, det har skapat schizofrena barn tänker jag.

Sett ur intervjupersonernas perspektiv kan normkollisionerna mellan förskola och hem skapa allvarliga svårigheter för barnen om de inte får vägledning och verktyg från förskolans sida. Hur hanterar då förskolorna situationen med konkurrerande normsystem som barn befinner sig i? Ett sätt att hantera normkollisionerna på är enligt vissa av deltagarna att föra samtal med vårdnadshavarna om vad förskolans styrdokument säger, vad förskolans uppdrag är för någonting och varför det är viktigt att exempelvis barn av båda kön ska leka och lära tillsammans i förskolan. En sådan dialogbaserad hantering av situationen med konkurrerande

normer väcker dock mer frågor hos deltagarna än den ger övertygande svar. Av intervjuerna framgår att resultatet av sådana samtal kan vara att vissa beteenden hos barnen som förskolan anser vara oförenliga med dess uppdrag, till exempel könssegregerade lekar och relationer, korrigeras. I exemplen nedan beskriver intervjupersonerna att en del vårdnadshavare till slut kan gå med på att barnen ska delta i könsblandade aktiviteter och att vara på samma avdelning där det finns manliga medarbetare. Mer specifikt uttryckte intervjupersonerna viss maktlöshet inför en situation i vilken förskolan inte kan råda över hur barnen kan ha det i hemmet.

IP4: Ja, det är ju basen alltså. Vi jobbar utifrån det. Det här är likabehandlingsplanen, ohörbart, men det gör vi på förskolan men å andra sidan barnen går ju hem. Vad är det som gäller hemma?

IP10: Ja, och jag tror det vanligaste vi gör är att prata om det och och det finns ju, det finns en risk i det här för oftast så korrigerar de det här skulle säga med att vi oftast har samtal, det brukar oftast lösa sig men det innebär ju inte att problemet är löst [IP1: nej] för jag tror inte så ofta vi går liksom hela vägen som vi kanske borde göra och sen vi kanske är på väg att lära oss mer anmäla den oron till socialtjänsten. [...] Vi har tittat i läroplan tillsammans och så. Så brukar ju i de flesta fall som jag har varit med om, så brukar ju föräldrarna ha något slags tillåtelse i att det här får ske på förskolan och då tror jag tyvärr att vi nöjer oss lite med det. Att vi tänker att problemet är löst då för då, då leker de här barnen tillsammans. De är med i olika grupper. De de får vara liksom med alla människor som är men här tror jag att vi har lite att lära. Vi behöver tänka ett steg till.

I exemplen ovan ger intervjupersonerna också uttryck för viss oro över barnens villkor utanför förskolans domän. Att nöja sig med barns villkorade fri- och rättigheter innanför förskolans gränser anses vara otillräckligt. En oro som vissa av intervjupersonerna ansågs vara grund för en anmälan till socialtjänsten.

Att vårdnadshavare går med på förskolans villkor och korrigerar sådant som förskolan inte accepterar kan enligt deltagarna ha olika anledningar. En sådan anledning, som det framgår av exemplen nedan, ansågs vara att vårdnadshavarna är beroende av förskoleplatsen. En av de grundläggande frågorna som denna korrigerings väcker hos deltagarna ärr om förskolan ska nöja sig med en sådan överenskommelse som anses vara otillräcklig för att påverka barnets uppväxtvillkor i stort. Intervjupersonernas oro förefaller bestå i att barnen efter förskoledagens slut går hem där det råder andra normer och värderingar som kolliderar med de normer som råder inom förskolan.

IP10: Nej, jag tror inte att, för att vi säger att det behöver vara så här så tror jag att de lyssnar på oss för att man är en institution och man förstår de förutsättningarna för att ha en plats på förskolan så går man med på det men jag tror inte kanske att de i grunden förändrar sitt

beteende på hemmaplan vilket egentligen är grund för oro hos oss men här här tror jag vi har svårt att veta vad vi ska göra riktigt. Då hamnar vi i det här vi kanske lägger oss i något för alla människor uppfostrar ju sina barn olika och här bli vi lite rädda och saknar lite kunskap.

En fråga som aktualiseras i dessa samtal är om förskolan behöver ha större befogenheter för att kunna påverka barns uppväxtvillkor utanför förskolan i allmänhet och i hemmet i synnerhet? Som intervjuutdragen nedan indikerar ställer intervjupersonerna sig frågan om förskolan i avsaknaden av en sådan vidgad befogenhet behöver nöja sig med att göra en orosanmälan till socialtjänsten för att kunna påverka barnets uppväxtvillkor i enlighet med de mål och visioner som förskolan har för barn och deras framtid? Dessa anses vara angelägna frågor som kräver mer kunskap om såväl hederskulturen, vad den gör med barn och hur barnens liv och villkor utanför förskolan ser ut. Som en av pedagogerna uttrycker det saknas idag insyn i hur barn i miljöer, där hedersnormer är rådande, har det och att förskolan har för lite kännedom om dessa barns uppväxtvillkor, om de exempelvis har fritidsaktiviteter och är med i föreningar etcetera

IP10: Vi rycker in när det här händer. Vi förklarar för dem och vi är liksom ganska auktoritära och pedagogiska i det här och undervisar i det men sen är det ju det där lilla steget. Har vi bara förändrat och det kan ju vara gott nog, ett sätt att se på hur man ska vara i samhället men men vi har ju kanske inte förändrat deras uppväxtvillkor i deras familj och det är ju här vi har svårt. Hur mycket ska förskolan vara? Vad ska vi göra? Vad ska vi inte göra? Gör vi en orosanmälan här eller är det återigen att vi kanske nöjer oss med att vårdnadshavare, vi pratar, vi samtalar. De förstår att det är det här som gäller på förskolan och så lever barnen ändå i det här dubbla. Ja på förskolan ska du göra så här. Då ska du lyssna på på på lärarna eller på fröknarna men hemma då gäller det här. Det vet vi lite lite om. [...] Möjligtvis att de går till parken men här har vi också lobbats för att går ni till öppna förskolan, alltså träffar de här mammorna och barnen andra barn och vuxna? Leker de över gränserna? Vilka träffar dem?

Sammanfattningsvis framgår av samtalen med intervjupersonerna att de har erfarenhet av situationer där förskolans normer kolliderar med de normer som gäller för barn i hem där vårdnadshavarna rättar sig efter hedersnormer. Vidare att intervjupersonerna har försökt att hantera normkollisionerna genom dialog för att skaffa bättre förutsättningar för i förskolan men att dessa lösningar enligt dem är inadekvata för att kunna påverka barns uppväxtvillkor i stort.

Att främja jämställdhet och motverka könsstereotypa föreställningar

I intervjupersonernas samtal kring de olika scenarierna i vinjetterna återkommer de ofta till ämnet jämställdhet som en av de centrala aspekterna av förskolans samhällsuppdrag. Mer konkret betonar de vikten av att förskolan ska leva upp till sitt samhällsuppdrag och de normer samt värderingar som uppdraget vilar på, bland annat jämställdhet mellan könen. Vidare framhåller de hur angeläget det är att inte kompromissa bort jämställdheten i möten med vårdnadshavare som förespråkar hedersnormer. I dessa samtal lyftes jämställdhet som något som den svenska förskolan har i uppdrag att främja och uppmuntrar till i kontrast till de ojämställda och hierarkiska relationerna mellan könen som hederskulturen anses vara baserad på. Här skildrar intervjupersonerna viktiga olikheter mellan två normsystem det vill säga å ena sidan det normsystem som förskolan bottenar i och å andra sidan det normsystem som hederskulturen kretsar kring. Samtidigt anser en del av intervjupersonerna att det är viktigt med det de kallade för ett interkulturellt perspektiv på olikheter. Annorlunda uttryckt verkar de mena att olikheter, som citatet nedan indikerar, är en tillgång och att alla oavsett bakgrund ska känna sig inkluderade i förskolan. Dessa intervjupersoner gör en åtskillnad mellan jämställdhet och interkulturellt samspel samtidigt som de också är tydliga med att dessa inte står i ett motsatsförhållande till varandra.

IP12: Nej, jag tänker att det är svårt att, nej alltså, jag tycker inte att det går att, alltså vi kan inte ändra, det som vi, det som vi har kommit överens om i Sverige, det ska gälla liksom. Där där det måste finnas skrivelser utifrån det normsystem som vi har och då gäller inte att, att inte ska ha en dialog. Jag tycker att vi pratar om olika saker att ha liksom, att att tänka utifrån ett interkulturellt förhållningssätt att alla ska känna sig inkluderade, det tycker jag är någonting annat. Vi ska vara nyfiken på varandra. Vi ska se olikhet som en tillgång och så vidare. Jag tycker att det är någonting annat än att faktiskt sträva efter jämställdhet mellan könen till exempel Det är, det är jätteviktigt i det svenska normsystemet och där tycker inte jag att vi får backa, vika undan, där är jag ju jätte fast i min övertygelse i alla fall.

Normalisering av majoritetssamhället: förskolans integrerande roll

Förutom jämställdhet utgör också aktivt socialt deltagande ett grundläggande värde i förskolans läroplan. Detta värde formuleras i följande ordalag i förskolans läroplan: "Utbildningen ska genomföras i demokratiska former och lägga grunden till ett växande intresse och ansvar hos barnen för att aktivt delta i samhället." (Skolverket, 2018, s.1). I samtalen med intervjupersonerna framkommer emellertid att barns förutsättningar

att aktivt delta i samhället kan villkoras av vårdnadshavarnas vilja eller möjlighet att låta barn bli delaktiga i samhället. Intervjupersonerna belyser två huvudsakliga förhållningssätt hos vårdnadshavare. Det ena, som citatet nedan indikerar, rör sig om vårdnadshavare som hindrar sina barn från ett aktivt deltagande i samhället. Det kan handla om ett liv i isolering från resten av samhället. En vidsträckt isolering i syfte att hindra barnen vara i och ta influenser från det omgivande samhället. Exemplet nedan ger en tämligen tydlig bild av att det kan bli mycket svårt för förskolan och andra myndigheter, som socialtjänsten, att se hur vissa barn hindras från vårdnadshavarnas sida från deltagande i samhället.

IP17: Jag måste berätta, det var en mamma. [...] Då berättade hon att när hon gick i högstadieskolan så när hon kom hem då var pappa alltid hemma då drog han ner persiennerna och de fick inte gå ut. Hon gick inte ut nästan hela högstadiet där man drog ner persiennerna när barnen var hemma. De skulle inte ta in, ja men liksom utifrån någonting utan hem från skolan då var det landet, sitt egna landet.

Det andra förhållningssättet som intervjupersonerna uppger sig ha sett hos en del vårdnadshavare rör nyanlända vårdnadshavare som uttrycker nyfikenhet på och intresse för det svenska samhället, hur det är uppbyggt och vad de har att säga om de aspekter av det svenska samhället som de har bekantat sig med. Som utdragen nedan kan ge indikation på hör öppna förskolan till de arenorna där nyanlända kan fångas upp för att bereda dem möjlighet att navigera i det svenska samhället.

IP22: Senast när vi hade inskolningar med föräldrar som också har kommit, som är här en kortare period när man kan skapa en relation och bygger upp ett förtroende så öppnar ju sig föräldrarna också mer och mer och hon berättade och hur hon såg på den del som hon har sett av det svenska samhället. Och då kan man bygga där. Och där fanns också en nyfikenhet på hur fungerar det i Sverige. Jag har inte sett riktigt så men vi är ju en viktig länk också som förskolepersonal till det övriga samhället.

IP14: Vi är ju normbärare och så, inkörspport liksom till samhället och verkligheten.

Att få nyanlända att öppna sig och ge sin syn på det svenska samhället förutsätter enligt intervjupersonerna förtroendefyllda relationer. Att bygga upp relationer och förtroende kan, sett ur intervjupersonernas perspektiv, bana vägen för såväl nyanlända vårdnadshavare som deras barns aktiva deltagande i samhället då förskolan utgör, sett ur intervjupersonernas synvinkel, tröskeln till det större samhället. Med det menar deltagarna i studien att förskolan hör till de första instanserna i majoritetssamhället som många nyanlända kommer i kontakt med.

Men hur hanterar förskolan situationer där en del vårdnadshavare genom sin avvisande inställning till det svenska samhället försvårar för sina barn

att aktivt delta i samhället? I detta avseende lyfte intervjupersonerna fram olika tillvägagångssätt för att möjliggöra barns aktiva deltagande i samhället. Ett sådant tillvägagångssätt, som exemplet nedan indikerar, är att genom kunskap och genom att ha mod försöka ta reda på barns villkor utanför förskolan för att upptäcka utsatthet och bryta isolering.

IP10: Där skulle jag säga att det är inte helt enkelt det här utan återigen bygger det lite på kunskap för att vi svenskar är ju lite lagom. Vi vill inte snoka. Vi vill inte lägga oss i utan det ska ju bygga på intresse. Att man är intresserad utav den där familjen och har man erfarenhet så vet man att man kan få, alltså svåra saker i sitt knä också så det är inte helt lätt.

Av utdraget ovan framgår också att baksidan av att våga "snoka", visa intresse för och ha kunskap om barns olika villkor i hemmet kan vara att förskolepersonalen får svåra ärenden på sitt bord som de behöver lägga ner tid och resurser på. Detta kan också ses som en fråga om hur långt förskolans uppdrag bör sträcka sig? Stannar dess räckvidd vid grinden eller bör förskolans mandat för att bryta barns isolering och hinder för deltagande i samhället, utvidgas? Detta var en fråga som intervjupersonerna ansåg inte fanns tydliga svar på i förskolans styrdokument.

Ett annat tillvägagångssätt för att skapa förutsättningar för barns aktiva deltagande i samhället som intervjupersonerna lyfte fram var det de kallade för normalisering av majoritetssamhället och dess institutioner. Som det framgår av citatet nedan finns det enligt intervjupersonerna misstänksamhet gentemot olika myndigheter som förskola, polis och socialtjänst hos en del vårdnadshavare. I exemplet nedan illustrerar en av intervjupersonerna en ganska skarp kontrast där barnen å ena sidan visar nyfikenhet på polisen genom att sitta i polisbilen medan vårdnadshavarna upplever polisens närvaro i och kring förskolan som något obehagligt. Intervjupersonerna anser att det är deras uppgift att förmedla en saklig bild av myndigheter som polis och socialtjänst till barnen då det enligt dem inte är självklart att alla barn får en sådan objektiv bild av dessa myndigheter.

IP6: Alltså där måste vi tänka på samma sätt som vi måste normalisera att det finns män i förskolor så måste vi också normalisera att soc inte är farliga. Vi hade polisen på besök en gång som var på vår förskolegård då föräldrarna kom. De var jätteupprörda och sa: vad gör polisen här och vi sa att de är på besök. Barnen har fått sitta i bilen. De har pratat och så där. De tyckte att det var jätteobehagligt men det är också för att polisen är någonting som är läskigt men vi måste säga att polisen är bra. Vi, vi eller jag trycker mycket på med barnen eller att soc vill inte ta dina barn utan de vill hjälpa och de vill att dina barn ska må bra och att man liksom får trycka på att...

Det intervjupersonen i ovanstående citat skildrar kan ses som ett exempel på kolliderande normsystem mellan förskolan och en del hem där hedersnormer praktiseras. Könsblandade arbetsplatser och

socialtjänstens samt polisens uppdrag förefaller ses som avvikelser sett ur ett hederskulturellt perspektiv. Annorlunda uttryckt och sett ur intervjupersonernas perspektiv, framstår majoritetssamhället med dess demokrati, jämställdhet och flickor samt pojkars lika möjligheter till individuell utveckling som en avvikelse från de normer som vårdnadshavare från en hederskultur rättar sig efter.

Ett sista tillvägagångssätt för att skapa förutsättningar för barns aktiva deltagande, som intervjupersonerna belyser, är att förskolan, som exemplet nedan indikerar, behöver samverka med andra verksamheter som också kommer i kontakt med familjer från en hederskontext och som också kan ha ett integrationsuppdrag. Det är i samverkan med andra berörda myndigheter som förskolan enligt intervjupersonerna kan skapa förutsättningar för barns aktiva deltagande i samhället.

IP12: Återigen som vi var inne i på förra vinjetten där, där ska det väl en bättre samverkan och en också, de de som har introduktionsprogrammen, jag vet inte hur det går till riktigt men där, där måste vi ju undervisas och ges kunskap kring så här fungerar det. Så enkelt är det eller så svårt är det då men vi kan inte börja rucka på vårt normsystem som riksdag och regering beslutat om.

Det framkommer i exemplet ovan att barns aktiva deltagande i samhället eller integration är ett uppdrag som förskolan ensamt inte mäktas med utan det förutsätter enligt intervjupersonerna aktiv och effektiv samverkan med andra verksamheter som också kommer i kontakt med familjer som praktiserar hedersnormer bland annat introduktionsprogram, BVC, socialtjänsten etcetera.

Hinder i arbetet med samhällsuppdraget

Detta kapitel ägnas åt beskrivningar av intervjupersonernas resonemang kring de faktorer som de anser hindrar dem i deras arbete för att uppfylla samhällsuppdraget. I samtalen med intervjupersonerna framkommer en rad olika hinder på olika nivåer i förskolans arbete för att leva upp till förskolans samhällsuppdrag. Till dessa hör bland annat organisatoriska hinder i form av förskolans frivilliga form och utbudet av privata förskolor. Det omfattar också *professionella hinder* i form av bristande kompetens hos en del medarbetare, personal som själva är bärare av hedersnormer och konflikträdsla. Det rör sig även om *strukturella hinder* i form av segregation som i sin tur anses stärka bristande tillit till majoritetssamhället. Det framkommer även *konfessionella hinder* i form av religiösa normer som utmanar såväl jämställdhetsuppdraget som den vetenskapliga grunden som förskolans verksamhet ska vila på. Slutligen beskrivs *kommunikativa hinder* i form av vårdnadshavarnas språkförbistringar. I avsnitten nedan presenteras en utförlig redogörelse för dessa hinder.

Organisatoriska hinder

De organisatoriska hindren omfattar, som nämndes ovan, såväl förskolans frivilliga form som utbudet av privata förskolor. I följande två avsnitt beskrivs först de hinder som intervjupersonerna ser med förskolans frivilliga form i förverkligandet av förskolans samhällsuppdrag. Sedan görs en redogörelse för hur utbudet av privata förskolor, sett ur intervjupersonernas perspektiv, utgör ett hinder för förskolans samhällsuppdrag och i synnerhet de delar av uppdraget som berör jämställdhet, vetenskaplig grund för verksamheten och integration.

Förskolans frivilliga form som ett hinder

Med förskolans frivilliga form menar intervjupersonerna att vårdnadshavare kan välja om de vill hålla sina barn hemma eller om de nyttjar barnomsorg, oavsett om det är i offentlig eller privat regi. I situationer där det uppstår konflikter mellan hem och förskola, exempelvis på grund av vårdnadshavarnas krav på en mansfri avdelning för dottern, anser intervjupersonerna att förskolan har en relativt svag position. Som det framgår av citaten nedan verkar förskolan, inklusive ledningen, ha svårigheter med att inta en restriktiv hållning gentemot vårdnadshavare i olika konfliktsituationer eftersom vårdnadshavarna får hålla sina barn hemma från förskolan. Med en restriktiv hållning menas att personalen inte accepterar avvikelser från styrdokumentens intentioner och principer. Att tappa barn innebär enligt intervjupersonerna mindre förskolepeng vilket förefaller påverka förskolans möjligheter att ställa krav på vårdnadshavare

när dessa ställer krav som strider mot förskolans värdegrund. Detta hinder anses vara överordnat personalens förmåga att vilja eller våga ställa krav på föräldrar. Det ses som ett övergripande problem som behöver åtgärdas på ledningsnivå. Mot denna bakgrund anser en del av intervjupersonerna att ledningens agerande och principfasthet i situationer där vårdnadshavare går mot förskolans värdegrund är av betydande vikt för att förskolan ska kunna leva upp till samhällsuppdrag.

IP7: Alltså först och främst tänker jag att vi kan ju inte göra så mycket eftersom förskolan är (IP8: frivillig) ja frivillig så vill mamma flytta på sitt barn så kan vi inte göra någonting och sen så stod det [i vinjetten, författarens anmärkning] väl att att hon har ringt till rektorn och där igen så tycker jag att det är ju jätteviktigt att rektorn står fast vid sin och inte håller på och velar som eran [syftar på en annan intervjuperson från en annan förskola, författarens anmärkning] eller som du har varit med om utan att man är stark i sin egen åsikt fast det är så här det ser ut inom svenska förskolor och det är det alternativet du har men då är ju risken att de tappar barn och att vi förlorar pengar.

IP4: Jag tänker att ledningen har inte heller några verktyg och medel att ta till. Vi kan aldrig tacka nej till den föräldern. Vill de komma dit och bete sig som de gör så får de göra det. Alltså, jag känner att det inte bara personlig egenskap utan systemet måste ändras. Förskolan måste ibland kunna sätta vissa krav.

Av sista citatet ovan framgår också att ledningens principfasthet och förmåga att avfärda vårdnadshavares hedersrelaterade krav också blir tandlösa på grund av det som anses vara huvudproblemet det vill säga förskolans frivilliga form.

Vidare framkommer det i intervjuerna att förskolans frivilliga form försätter personalen i ett dilemma där de anser att de agerar fel oavsett vad de gör i konfliktsituationer där hem och förskola inte delar samma värdegrund. Här är det inte ekonomiska incitament, utan dess frivilliga form, som tycks utgöra ett hinder för förverkligandet av förskolans samhällsuppdrag. Den frivilliga formen utgör, som utdraget nedan indikerar, också ett hinder för förskolepersonalens möjligheter att beakta barns bästa.

IP2: Och sen säger jag inte att det blir, det blir liksom fel hur man än gör känner jag för säger man ja till det då är det fel tycker jag för då tycker jag att man, att man godkänner den här formen av beteende och resonemang. Samtidigt om jag säger nej så kanske väljer mamman då att ha barnet hemma hela tiden, då tar jag ändå barnet, ifrån barnet dess rätt att vara på förskolan. Så hur jag än gör så blir det fel.

Av ovan stående citat framgår mer konkret att intervjupersonerna anser att de på grund av förskolans frivilliga form hamnar i en rävsax. Å ena sidan innebär det att de riskerar gå emot sitt samhällsuppdrag om de accepterar krav från vårdnadshavare som är oförenliga med förskolans värdegrund. Å

andra sidan anser de att det inte heller främjar barns bästa om barnet hålls hemma från förskolan ifall förskolan inte accepterar vårdnadshavarna krav som är i strid med förskolans värdegrund.

Att hota med att hålla barnet hemma från förskolan eller att faktiskt hålla barnet hemma anser inte intervjupersonerna vara det enda hindret för de kommunala förskolorna i deras värdegrundsarbete. Intervjupersonerna framhåller också att utbudet av privata förskolor försätter de kommunala förskolorna i en ofördelaktig position gentemot vårdnadshavare. Mer om detta i följande avsnitt.

Utbudet av privata förskolor som ett hinder för kommunala förskolors värdegrundsarbete

Det är enligt respondenterna ganska vanligt med mångfald, i bemärkelsen att barn kommer från hem med olika bakgrunder, i många kommunala förskolor i dagens Sverige. Mer konkret beskriver de mångfald som att barn i kommunala förskolor kommer i kontakt med jämnåriga och vuxna från olika bakgrunder och med olika referensramar. Trots det får barn i kommunala förskolor, oavsett bakgrund, enligt intervjupersonerna, möjlighet att ta del av samma värdegrund. Sett ur intervjupersonernas perspektiv gör utbudet av privata förskolor att barn berövas denna möjlighet då det inte ovanligt att de skrivs in i förskolor med religiös eller etnisk profil där såväl barn som personal kommer från samma eller liknande bakgrund. En del vårdnadshavare hotar enligt intervjupersonerna med att flytta sina barn till en privat förskola om den kommunala förskolan inte tillgodoser de hedersrelaterade krav som vårdnadshavarna ställer. Här antyder intervjupersonerna att en del privata förskolor avviker från skollagen och läroplanen för förskolan genom att tillmötesgå en del vårdnadshavare i deras hedersrelaterade krav. Som citaten nedan indikerar kan vårdnadshavare som har invändningar mot kommunala förskolors undervisning på grund av värdekonflikter flytta på sina barn till privata förskolor vilka anses dela värdegrund med vårdnadshavarna.

IP5: Då finns det risk att folk väljer privata som är lite mer utifrån deras kultur och värderingar. Det finns föräldrar som väljer för vi har haft fall där de har valt en islamisk förskola till exempel när de inte var nöjda med våran undervisning.

IP14: Jag tycker att det inte ska finnas alternativ. Att föräldrar flyr till privata förskolor, välja, som få önskemål och få det som de vill.

Intervjupersonerna är överlag kritiska till privata förskolor. I linje med den kritik mot privata förskolor som kommer till uttryck i citatet ovan anser merparten av respondenterna att det inte ska finnas något alternativ till kommunala förskolor. Detta för att de anser att de privata tenderar att frånga principen om barns bästa när de utgår ifrån och delar värdegrund med vårdnadshavare, även om dessa inte alltid är förenliga med intentionerna i förskolans läroplan.

Professionella hinder

Utöver organisatoriska hinder belyser intervjupersonerna också olika professionella hinder i arbetet med samhällsuppdraget. Det rör sig om sådana hinder som att förskolepersonalens yrkesutövning villkoras av språk och bakgrund och att de i egenskap av "värdegrundsarbetare" har olika värdegrunder, att en del medarbetare upprätthåller könssegregation och att en del har svårt att säga ifrån till pappor i förskolan samt att lärarna med rötterna i hederskulturen behöver läras då de rättar sig efter hederskodexen snarare än efter förskolans värdegrund. Mer om dessa professionella hinder i följande avsnitt.

Professionsutövning villkoras av språk och bakgrund

Förskolepersonalens professionsutövning tar avstamp i förskolans styrdokument bland annat Skollagen, förskolans läroplan och lokala riktlinjer och policydokument. Förskolans värdegrund och samhällsuppdrag är enligt intervjupersonerna tydligt formulerade i bland annat läroplanen. Trots det anser vissa respondenter att en del medarbetare har svårt att förstå och ta till sig innehållet och budskapet i läroplanen. En del av intervjupersonerna, som citatet nedan visar, ställer sig frågan om vissa medarbetare ens är medvetna om att förskolan har en egen läroplan.

IP17: Det är precis exakt så verkar det vara och när man läser läroplanen och varenda mening, vartenda ord har ju betydelse där. Det är ju ändå kort och koncist. Det är inte så att det är jättelångdraget men ändå verkar det som fast det är så pass kort att det inte liksom fastnar och det är inte så att, alltså det finns nästan som att det finns pedagoger som inte vet att det finns och då är det, det är glapp någonstans.

Det framkommer också i intervjuerna att det som av vissa intervjupersoner ses som bristande kunskap om förskolans uppdrag hos en del medarbetare anses i viss utsträckning bero på språksvårigheter hos medarbetare som inte har svenska som modersmål. Språksvårigheter anses, som utdraget nedan indikerar, vara en försvårande faktor för förmågan att förstå innehållet i läroplanen men också för att se hur läroplanen relaterar till förskolepersonalens professionella vardag.

IP18: Jag tänker också på det här som du jobbar med [syftar på IP17, författarens anmärkning], språkgrupper med förskolepersonal och att det är, man har inte tillräckliga kunskaper i svenska språket för att traggla sig igenom läroplanen eller att faktiskt förstå kopplingen mellan vad som står där och det som vi i praktiken gör i förskolorna, i jobbet med barnen.

De språksvårigheter som påpekas i citatet ovan kan enligt vissa intervjupersoner i sin tur vara en följd av brist på förskolepersonal som tycks leda till överflöd av barnskötare varav en betydande andel med migrationsbakgrund. I en sådan situation kan barnskötare som går svenska för invandrare (SFI) rekryteras utan att de, som citatet nedan tyder på,

besitter adekvata kunskaper i svenska språket vilket i sin tur förefaller enligt intervjupersonerna försvåra möjligheten att förstå, bearbeta, omsätta och blir förtrogen med det innehåll som finns i förskolans styrdokument.

IP16: Jag tänker också utifrån nu det är ju mindre med förskolelärare, kommer många barnskötare, som kommer ha gått, man går SFI på morgonen och läser till barnskötare på eftermiddagen snabba utbildningar. De behöver mer också. Just i de här sakerna och i de här områdena.

Utöver graden av språkfärdigheter tycks också förskolepersonalens bakgrund villkora professionsutövningen i hanteringen av hedersfrågor som ett led i förskolans samhällsuppdrag. I intervjupersonernas resonemang framkommer en iakttagelse som går ut på att för en del av personalen med bakgrund i en hederskultur som inte har förskolläraryt utbildning är det erfarenhet som mor och inte professionell kunskap som blir utgångspunkten för yrkesutövningen. Som utdragen nedan indikerar kan hanteringen av hedersfrågor skilja sig åt beroende på om det är utbildad personal som saknar erfarenhet av och kunskap om hederskulturen- då utbildningen inte har haft inslag om heder och att man inte har mött hedersfrågor i yrkesutövningen- eller om det är utbildad personal som har egen erfarenhet av att ha levt i en hederskultur. Annorlunda uttryckt verkar problemet kring hantering av hedersfrågor dels ligga i att många som har förskolläraryt utbildning men som inte har sin bakgrund i en hederskontext kan inta ett professionellt förhållningssätt och dels i avsaknaden av ett sådant professionellt förhållningssätt hos personal som på grund av språksvårigheter inte har kunnat ta till sig viktiga delar i utbildningen. Det innebär enligt intervjupersonerna att de som har en förskolläraryt utbildning har den kompetens som förutsätts för att kunna formulera och avgränsa problemet, identifiera saknade och befintliga verktyg för att kunna hantera hedersfrågor medan de med bristande utbildning anses enbart ha sin erfarenhet av att vara mor i sin kulturella kontext som referensram.

IP18: Man går inte in i sin professionsroll utan man står istället där som privatperson många gånger så är det, man ser inte den skillnaden utan många tyvärr hos dem som jobbar inom förskolan, skulle jag säga, i alla fall är det min erfarenhet.

IP10: Jag skulle säga att, att utbildningen har en viss betydelse här. Jag säger, jag sticker ut hakan och säger att förskolelärare kanske, man har en viss utbildning, förstår att man saknar en kunskap. Alltså att man behöver, man söker efter någonting då däremot när vi har våra utbildade vikarier eller utbildad personal som vi har då har de inte någon profession att luta sig emot och då agerar man ju utifrån sitt egna bästa så att säga, det bästa man kan göra och det är ju erfarenhet och att kanske vara mamma i de flesta fall och då kan det bli väldigt tydligt när

man hamnar i sådana hära situationer så jag tänker att de uttrycker inte att de saknar kunskap eller att de saknar inte redskap eller hur ska vi göra i den här situationen eller jag hamnar i ett dilemma utan de använder sig utav sin erfarenhet och det är ju sin kulturella bakgrund att vara mamma, att passa barn. För de har ju inte någon kompetens på det sättet så att det kan också vara så här omedvetet de gör sådana hära saker.

Vidare framgår det av intervjuerna att såväl personalens utbildningsbakgrund som deras bakgrund i en hederskontext sätter ramar för professionsutövningen. Som citatet nedan ger indikation på kan förskolepersonal med bakgrund i en hederskultur reagera på vissa tecken på hedersnormer hos barn och vårdnadshavare vilka kan passera förbi dem som inte har sin bakgrund i en hederskultur.

IP10: För att det är väl det som är svårt att veta här att som du säger, några i personalen vet det, eller kan förstå det utifrån egentligen inte sin profession men utifrån sin egen bakgrund medans kanske Pernilla och Maria [personal i vinjetterna, författarens anmärkning] här då, de fattar så att säga ingenting för att de har inte kunskap om det här så att de, jag kan tänka mig om jag hade varit Pernilla och Maria som inte har en utländsk bakgrund skulle ha blivit lite tagen på sängen om jag inte hade fått den här kunskapen innan att just det från vissa kulturer, vissa länder betyder det här någonting annat. För för mig som som svensk eller vad jag ska säga då, så spelar det ju ingen roll att det är en man eller kvinna men det gör det uppenbart för den här mamman [syftar på mamman i vinjetterna, författarens anmärkning]. [...] Vi behöver också vara kompetenta och vi behöver också ha personer som har erfarenhet utav det här, som förstår det här [...].

Den utmaning för yrkesutövningen som belyses i citaten ovan kan med andra ord formuleras som en situation där en del medarbetare med rötterna i en hederskultur har utifrån sin bakgrund en förmåga att uppfatta tecken på hedersnormer, tecken som kan gå andra förbi. Detta kan jämföras med personal som inte har sin bakgrund i en hederskultur som inte heller tycks ha behövlig nytta av sin professionella kunskap. Detta på grund av att hedersfrågor inte anses ha blivit en integrerad del av förskolläraryrket och yrkesverksamma pedagogers professionella praktik. En tänkbar lösning som presenteras i ett av citatet ovan är att de medarbetare som inte har sin bakgrund i en hederskontext behöver tillskansa sig kunskap om hedersfrågor. Samtidigt som en del medarbetare med bakgrund i en hederskultur, med otillräcklig utbildning, också behöver komplettera sin erfarenhetsbaserade kunskap om hedersrelaterat förtryck och våld med professionell kunskap om problematiken.

Värdegrundsarbetarnas olika värdegrunder

En annan aspekt av professionella hinder är svårigheter att bedriva värdegrundsarbete. Förskolans arbete med att nå upp till målen med samhällsuppdraget kan också beskrivas som värdegrundsarbete och personalen skulle i sin tur kunna betraktas som värdegrundsarbetare. Professioner är verksamma inom organisationer och i detta fall en myndighet. De företräder myndigheten och i egenskap av myndighetspersoner är det myndigheten och dess värdegrund de förväntas företräda. I intervjuerna framkommer dock en rad hinder i utförandet av värdegrundsarbetet. Det rör sig om sådana hinder som att en del medarbetare agerar mer som en privatperson än företrädare för en myndighet. Det handlar också om rädsla, hos en del medarbetare med utländsk bakgrund, för att uppfattas som illojal mot den egna gruppen men också rädsla, främst hos dem med etniskt svensk bakgrund, för att utsättas för anklagelser om rasism om de skulle avfärda hedersrelaterade krav på förskolan. Hit hör också ett behov av att lära ut medborgarfostran till en del medarbetare, som är förespråkare av hedersfostran. Avsnittet avhandlar också hinder kopplade till en del medarbetare som upprätthåller könssegregation och kvinnliga medarbetare som underkastar sig pappors auktoritet. Avslutningsvis presenteras vikten av professionell neutralitet som en del intervjupersoner lyfter fram. Nedan följer en mer utförlig redogörelse för dessa hinder.

Privatperson eller företrädare för en myndighet?

Ett hinder för värdegrundsarbetet som lyfts upp i intervjuerna är att vissa medarbetare utan adekvat utbildning och tillräckliga språkfärdigheter har också visat sig ha svårigheter att se gränsdragningen mellan sina personliga värderingar och den värdegrund som förskolan som myndighet eller institution vilar på. Som en av respondenterna i citatet nedan uttrycker det förefaller en del medarbetare ha kvar mycket av sitt privata jag i professionsutövningen. Detta kan kontrasteras mot intervjupersonernas reflektioner över vikten av professionell neutralitet i yrkesutövningen som presenteras i slutet av detta avsnitt om hinder för värdegrundsarbetet.

IP17: Men i alla fall en grupp förskolepedagoger eller barnskötare från förskolan som är, det är utifrån språket egentligen det skulle handla liksom de här tillfällena men det blir ju mycket mer. Alltså man, apropå att lära, liksom situationen blir ju så att det är ju, det är ju någonting helt annat det handlar om. Ok språket, det låter inte kanske rikssvenskan eller så och det finns vissa luckor i grammatiken och så men det handlar mycket om förhållningssättet. Det handlar om, nämen jag menar att det är så många olika andra frågor som man måste ta upp och det är bland annat just sådant här som kommer fram att det är, man har kvar mycket av sitt eget privata jag till jobbet som inte går ihop med de värderingar som vi har på den offentliga arenan eller hur?

Att en del medarbetare, bland annat en del barnskötare, inte i tillräcklig grad behärskar svenska språket anses med andra ord vara mindre viktigt i förhållande till deras förhållningssätt till värdegrundsfrågor. Mer konkret att de inte alltid kan hålla en gräns mellan rollerna som privatperson och en professionell företrädare för en myndighet som ska ha myndighetens värdegrund som utgångspunkt för sin professionella gärning och inte sina privata värderingar.

Lojalitet mot organisationen kontra rädsla för att ses som illojal mot den egna gruppen

Förskolepersonalens lojalitet mot myndigheten anses vara av betydande vikt i intervjuerna för förskolepersonalens förutsättningar att utöva sin profession i enlighet med samhällsuppdragets innehåll. Flera intervjupersoner berättar om medarbetare som har sin främsta lojalitet mot den etniska, kulturella eller religiösa grupp som de själva tillhör. Att ha sin lojalitet mot den myndighet som personalen företräder kan ge personalen styrka att stå för myndighetens värdegrund, till exempel i form av jämställdhet, i förhållande till vårdnadshavare som exempelvis reser krav på könssegregation bland barnen. Denna lojalitetskonflikt kan, som följande utdrag indikerar, skapa ett glapp mellan intentionerna i förskolans styrdokument och agerandet hos de yrkesverksamma inom förskolan som istället utgår ifrån lojalitetsband i en hederskontext.

IP17: Alltså jag jag jag fortfarande tänker jag på den här, som vi pratade tidigare också, om tydlighet, liksom det där mellan, mellan alla riktlinjer och pedagogerna på golvet. Alltså det är någon slags glapp där som inte riktigt liksom stämmer och det är pusselbitar som inte riktigt [IP18: matchar] matchar ihop om det är utbildningsnivå hos pedagogerna som inte liksom kan riktigt ta till sig den där forskningsbaserade information eller teorier om hederskultur till exempel men det är någonting som inte stämmer och sen tänker jag det är när man nu står på den pedagog, eller på den sidan av saken då att när jag har så tydligt på min rygg att min chef har sagt så här då kan jag verkligen säga till exempel till en förälder nej jag vill att alla barnen ska leka tillsammans för jag vill inte upprätthålla en kultur som inte främjar jämlikhet till exempel Att jag kan verkligen liksom stå där stadigt oavsett vad jag tycker eller tänker, vad min släkt tycker och tänker [IP4: precis!] men jag kan stå där stark och säga det. Det är lite det som saknas någonstans.

Den ovannämnda lojalitetskonflikten som respondenterna menar att en del medarbetare kan hamna i, relateras i intervjuerna till att en del medarbetare kanske bor i samma område som vårdnadshavare som ställer hedersrelaterade krav på förskolan, kanske delar samma tro och ingår i samma umgängeskrets. Detta kan, sett ur intervjupersonernas perspektiv, stärka lojalitetskonflikten när en förskolepersonal med anknytning till vårdnadshavarnas bostadsområde, trosföreställning och sociala sammanhang exempelvis ska tolka åt vårdnadshavare som ställer krav på förskolan som är oförenliga med förskolans värdegrund. Mot denna

bakgrund anser en del av respondenterna, som den i citatet nedan, att förskolan inte ska använda medarbetare som tolkar i kommunikationen med vårdnadshavare utan anlita professionella tolkar.

IP10: [...] Jag vet till exempel när vi började att prata om det här och vi pratade om hur vi gör i den här kontexten så var det ju faktiskt en under föreläsningen som svarade då fast vi gör så här i det här området. Oj, då förstod vi att vi hade tryckt på en väldigt öm punkt och det är ju också de som ska vara i dialog med de här, som kanske känner dem, de går i samma kyrka, de bor i samma område, de ska tolka åt någon annan och de befinner sig och passar deras barn så att det är också en komplexitet i det här som verkligen ledningen behöver förstå och ge stöd i. Här har vi till exempel likadant, jag är inte så förtjust i att personal ska tolka till exempel för du kan få något jätte svårt i knät och sen ska du gå in bland barnen sen tre sekunder senare. Alltså tolk är professioner, profession.

Att som förskolepersonal ha en religiös, kulturell eller social anknytning till vårdnadshavare gör det, som intervjupersonen i citatet nedan uttrycker det, svårt för en del förskolepersonal att hålla en professionell hållning när vårdnadshavare exempelvis ställer krav på mansfria avdelningar. Det framgår också av intervjuerna att det uppstår sådana situationer där personal och vårdnadshavare har sin bakgrund i en hederskultur. Trots att en del av personalen som har sin bakgrund i en hederskultur men som inte delar vårdnadshavarens syn på könsblandade tider och rum i förskolan kan de, enligt intervjupersonerna, ändå ha svårt att säga emot de vårdnadshavare som de har en anknytning till. Om de däremot delar vårdnadshavarnas uppfattning kan de, som citatet nedan indikerar, visa det implicit genom bland annat kroppsspråk. I båda fallen anses de emellertid gå emot förskolans värdegrund.

IP2: Nej, inte jag men jag har hört det liksom diskussioner när jag säger att mina medarbetare när du säger så, men det är lite svårt vi kommer från samma land. Jag vill inte säga så. Jag tror att det där, hur när vi de personerna, hur stöttar vi de personerna att kunna hålla i det. Man måste nästan visa det faktiskt att men jag håller med dig. Det är klart att inte män ska göra, man vill inte visa och de här människorna bor kanske i samma område och ses sedan också. Det blir svårt att vara en person på jobbet och sen ses man privat kanske på något och då är man plötsligt den som håller i kultur, religion och tradition men på jobbet är någonting annat då måste man nästan visa med kroppsspråket att jag håller med dig att, det tycker jag är svårt hur man kan stötta de pedagogerna.

Det som framgår av exemplet ovan är att förskolepersonal med olika typer av anknytning till grupper i lokalsamhället agerar mer utifrån en rädsla för att uppfattas som illojala mot den egna gruppen än utifrån professionell lojalitet mot den myndighet de företräder.

Rädsla för anklagelser om rasism

Ett annat hinder för att uppfylla samhällsuppdraget är enligt intervjupersonerna en rädsla för att uppfattas som eller bli kallad för rasist i situationer där förskolepersonal behöver säga ifrån vårdnadshavares hedersrelaterade krav. Denna rädsla, som citatet nedan indikerar, tar sig uttryck främst hos intervjupersoner med etniskt svensk bakgrund men också hos dem med utländsk bakgrund som är kritiska till religiösa och kulturella traditioner samt praktiker som anses vara i strid med förskolans värdegrund.

IP2: Och där kommer vi till att, jag drar mig då kanske för att säga vissa saker för att jag är väldigt blond, väldigt superduper svensk för det är lätt att jag tror och också faktiskt upplever att om jag säger någonting så är det liksom rasistiskt då på något sätt. [...] Jag kan bara utgå ifrån mig själv. Jag skulle tycka att det var jobbigt att ta upp det här för att jag skulle bli anklagad för att vara rasistisk. Jag säger bara vad jag känner.

Enligt vissa av intervjupersonerna kan etniskt, kulturellt och religiöst heterogena relationer mellan förskolepersonal och vårdnadshavare skapa rädsla för anklagelser om rasistiskt beteende hos de professionella. Av citaten nedan framgår ganska tydligt att om de yrkesverksamma, som hyser rädsla för anklagelser om rasism, har barns bästa som riktmärke istället för att ta avstamp i vårdnadshavarnas kulturella, etniska eller religiösa bakgrund, kommer de att kunna lägga fram bärande argument för barns bästa. Mer konkret rör det sig om argument för vikten av att barn ska beredas möjlighet till lek och lärande i enlighet med läroplanen till exempel att ska få möjlighet att utveckla fysiska förmågor genom bad, cykling och klättring.

IP1: Men jag vet din gräns, alltså om du tänker, jag vet att du kan tänka utifrån du ska inte säga det för specialområde men om vi tänker att du får ett barn och en förälder säger så här: nej, tänk inte religion utan tänk så här jag är jätterädd. Jag vill inte att mitt barn ska bada och cykla, göra det och det, och klättra, då har du jättebra argument men hur blir hemma vi har ett annat sätt, men om du tänker på barns rätt

IP2: Jag hade inte tyckt att det var jobbigt i ett annat område [geografiskt område, författares anmärkning].

IP1: Nej, du hade inte tyckt att det var jobbigt i ett annat område.

Citaten ovan ger också fingervisningar om hur etniskt, kulturellt och religiöst heterogena relationer mellan förskolepersonal och vårdnadshavare kan villkora förskolepersonalens professionsutövning såtillvida att de berättar att de tenderar agera olika beroende på område, till exempel kommun eller stadsdel, och vårdnadshavarnas etniska, kulturella och religiösa bakgrund. Detta förhållningssätt hos en del intervjupersonerna som utgår ifrån rädsla för anklagelser om rasism kan jämföras med det tidigare beskrivna förhållningssättet som utgår ifrån lojalitet mot

vårdnadshavare med samma eller liknande bakgrund. I båda fallen riskerar personalen att frångå förskolans värdegrund då rädslan för anklagelser om rasism respektive rädsla för antaganden om illojalitet mot den egna gruppen kan överskugga samhällsupdraget.

Medarbetare som upprätthåller könssegregation

Upprätthållande av könssegregation utgör ännu ett exempel på situationer där en del medarbetares personliga uppfattningar anses krocka med förskolans. Det framgår av intervjuerna att det rör sig såväl om vissa kvinnliga medarbetares upprätthållande av könssegregation i form av bärande av slöja som deras försök att se till att flickor som har slöja på sig inte tar av den. Det rör sig också enligt intervjupersonerna om dessa medarbetares försök att hindra eller begränsa flickors och manlig personals interaktion i både lek-, undervisnings- och omsorgssituationer. En del av intervjupersonerna anser också att kollegors och barnens kommunikation försvåras i relation till kvinnliga medarbetare som har slöja på sig. Detta för att, som citatet nedan ger indikation på, det anses vara svårt att tyda de slöjbärande medarbetarnas kroppsspråk och mimik etcetera.

IP2: Nu tror jag, alltså jag är ju på något vis väldigt väldigt så, kommer du in någonstans så tar du av dig det du har på huvudet. Det där sitter i. Du tar av dig hatten när du hälsar på folk. Du tar av dig, nämen lite så faktiskt så att jag har ju jättesvårt att se vuxna människor gå omkring med mössa inomhus och tycker inte att det är ok. Jag personligen har jättesvårt att läsa av kvinnor med väldigt stora, sådana här, jag kan inte läsa deras kroppsspråk och vi pratar mycket om kroppsspråk, mimik och så vidare, det finns när man har liksom, glasögon, även om man inte får ha burqa men var går gränsen egentligen då men har mörkläggande glasögon, nej jag tycker att det här är svårt.

Vidare är vissa av respondenterna av den uppfattningen att slöja på kvinnliga medarbetare kan sätta press på en del flickor som kommer från muslimska hem och har krav eller förväntningar på sig att bära slöja i förskolan. Detta utifrån ett resonemang bland en del av intervjupersonerna om att alla vuxna i förskolan ses som förebilder av barnen.

Beträffande upprätthållande av könssegregation i relation till barn och manliga medarbetare tar intervjupersonerna flera exempel på att förskolepersonal med hedersnormer, som citaten nedan indikerar, inte anser att en manlig kollega ska ta hand om flickor vid blöjbyten, toalettbesök, sovvilan etcetera. De tar också upp exempel där en slöjbärande kollega signalerar med sitt kroppsspråk till en flicka att hon ska ta på sig slöjan igen när den har åkt av eller hindrar en flicka att ha fysisk kontakt med en manlig personal i leksituationer.

IP5: Men sen jag vet inte hur det kommer att låta men det är ju, vi har många pedagoger också som har ju den synen när det gäller utifrån deras

kulturella bakgrund som har den kulturen att en man ska inte torka en tjej.

IP1: Jag har varit med om pedagoger, pedagoger som har slöja där barn har tagit av sig, tagit av sig tröjan till exempel linne eller så och jag har sett att pedagogen sitter och liksom visar med ögonen: du sätter på dig och barnen förstår alltså vad det är som, de har bara himlat med ögonen någonting och de förstår vad det är de ska göra. Det tycker jag ju alltså är skrämmande. [...] Ja, och sen har jag varit med om att vi har haft en manlig, en ung kille som vikare hos oss, när jag jobbade i barngrupp. [...] Det var sommar. Han hade linne. Han hade tatueringar. Väldigt omtyckt. Du vet, väldigt omtyckt av barnen. Så trevlig och liksom jättekul med barnen och allting och alla var med och han hade livade lekar och så där. Det är klart barnen hänger och klänger på honom och kramas när han kommer och då var det en flicka då med sjal som, en pedagog med sjal som himlar och liksom hon förstår att hon inte ska klänga på honom. Hon går bort därifrån men hon sa också någonting på ett annat språk och då frågade jag henne faktiskt: vad sa du? Jag såg att hon gick ner, du sa väl inte? Nej, jag bara liksom sa någonting. Jag hoppas inte att du sa att hon inte fick, nej, nej nej nej, men det blir jättesvårt att....

Av intervjupersonernas resonemang kring en del medarbetares agerande att på olika sätt upprätthålla könssegregation framgår att det, som första exemplet nedan indikerar, ses som en kränkning av barnet när en del kvinnliga medarbetare hindrar barn, i synnerhet flickor, att göra det de vill, till exempel att ta av sig slöjan eller från att ha interaktion och fysisk kontakt med en manlig personal. Sådana situationer kan, som andra citatet nedan indikerar, bli lite mer hanterbara om personalen utövar kollegial kontroll över varandras yrkesutövning i enlighet med förskolans värdegrund.

IP8: Vi har inte ens en diskussion om det. Det är ju en form av kränkning att hindra ett barn, att himla med ögonen.

IP9: Så är det om vi inte har en överenskommelse om att alla pedagoger ska prata svenska. Det ska inte tillåtas att man pratar sitt eget hemspråk om det inte är eller alltså jag tänker om du har till exempel ja nu säger jag arabiska som första språk, jag tänker att förskolan, den ska vara svensk och då ska vi prata svenska där. [...] Det kanske låter hårt men jag känner att nej, det är inte hårt för det är, precis som du säger, det var ganska bra för nu har man en referens att dra ifrån att det kan bli, att man som du sa, man fortsätter med heders, nej, vad var det du sa för någonting ja men det här med att [Devin: att man upprätthåller hedersnormerna] ja precis, tack!

Ett sätt att begränsa utrymmet för personal som är bärare av hedersnormer och som i sin tur inskränker flickors spelutrymme i förskolan är, som citatet ovan indikerar, att ha tydliga regler för att alla ska prata svenska så att alla förstår vad personalen förmedlar till barnen.

Kvinnliga medarbetare med utländsk bakgrund som har svårt att säga ifrån pappor

En annan aspekt av problematiken med kvinnlig personal som inte lever upp till förskolans värdegrund som belyses i intervjuerna rör interaktionen mellan dem och pappor till barnen. Dessa kvinnliga medarbetare förefaller, som citaten nedan indikerar, ha svårt att i egenskap av myndighetsperson säga ifrån pappor som visar aggression i förskolemiljön. De anses också prioritera dessa pappor framför pågående aktiviteter med barnen när dessa pappor söker kontakt med och vill ha personalens uppmärksamhet.

IP5: Jag har sett kollegor som ja, men nu kommer pappan, han kan vara arg. Aha, ok, nej nej du måste lyssna! Varför? Nej men han är arg. För henne [kollegan som varnar för en arg pappa, författarens anmärkning] är det en självklarhet för en man är arg då ska man lyssna men hon behöver inte det i förskolan men det måste du ta med henne och det tar tid till det är finns hos henne att hon kan till och med göra själv så med andra föräldrar.

IP10: Det kommer in en, en pappa. Knäpper med fingrarna, säger hallå, hallå och så reser man på sig direkt fastän man kanske satt i en aktivitet, Nej, säger vi andra. Vad händer nu? Varför lämnar du barnen och går bara till honom? Nämen han påkallar min uppmärksamhet. Nämen han får ju vänta. Nej men det är ingen idé. Han kommer aldrig att ge sig så då förstår man och då var det ju en kvinnlig personal så att säga medans vi andra kanske sa så här: du får vänta och ska du gapa så får du gå ut, alltså stå och gapa här, du får vänta utanför.

Det intervjupersonerna lyfter fram i citaten ovan är att en del kvinnliga medarbetares fogliga agerande mot vissa pappor i förskolan som uppvisar ett aggressivt beteende kan tyda på hederskulturella könsstereotypa uppfattningar där kvinnan ska lyda mannens order och där en kvinna inte kan eller får be en man vänta tills en aktivitet med barnen är avslutad.

Att lära lärare

Så här långt har det framgått av intervjuerna att en del förskolepersonal som anses vara bärare av hedersnormer förefaller ha sin lojalitet mot den egna gruppen och inte mot förskolan. Samtidigt förväntas de förmedla samhällets grundläggande värderingar till barn bland annat att flickor och pojkar ska ha lika möjligheter och rättigheter. Samtalen med intervjupersonerna aktualiserar en övergripande fråga om förskolepersonal som själva är bärare av hedersnormer kan bära upp och förverkliga förskolans samhällsuppdrag i de delarna som har med främjande av jämställdhet att göra? Av utdraget nedan framgår hur en del medarbetare med rötterna i hederskulturen anförtror sig en biträdande förskolechef som också har sin bakgrund i ett land där hedersnormer är vanligt förekommande. I utdraget använder sig den biträdande förskolechefen av sina döttrars vardag som ett argument för flickors och kvinnors fri- och rättigheter. Det är flickors fri- och rättigheter som verkar vara i fokus

för dessa samtal där den biträdande förskolechefen vittnar om hur de medarbetare som ska främja jämställdhet själva behöver övertygas och lära sig om vikten av att flickor i Sverige har lagstadgade fri- och rättigheter och att familjen inte har rätt att förvägra dem dessa fri- och rättigheter och möjligheten att åtnjuta dem.

IP3: Vi har ju haft den här frågan i medarbetarsamtalet när vi haft medarbetarna hur samtalar vi om hedersrelaterat och så och sen de som sitter och pratar med mig säger hela tiden: det är lättare att prata med dig om det här för du vet, du vet hur det känns, du vet vad jag menar och jag har ju verkligen försökt bjuda på att vi har kommit till det här landet. Det är du som har valt, jag som har valt. Vi har kommit, vi har skaffat barn. Vi har våra barn här. Jag ger exempel, till exempel jag och mina döttrar, de kan göra vad de vill. De reser själva, de bor själva, de kan, de är ute på kvällarna och de kommer hem kanske ett eller två på natten och ja, så är det och det är deras liv. Jag kan inte begränsa dem. Jag kan inte det, du får inte det för att du är från den här kulturen. Det är jag som har valt här. [...] Och det är lite svårt det här att, för vissa även medarbetarna att acceptera det här, nej för det är någon som gav exempel, jag har, min dotter har fått plats på universitetet i en annan stad och nej, det fick hon inte. Hon måste ansöka på nytt och det ska vara här och liksom...

Utdraget ovan belyser också att hedersnormer i förskolan inte bara är något som en del vårdnadshavare förespråkar. Citatet indikerar också att hedersnormer också förefaller vara förankrade hos en del medarbetare som i sitt privata liv rättar sig efter hederskulturens rättesnöre. Det framgår dock inte om dessa medarbetare också praktiserar hedersnormer i förhållande till förskolebarn med bakgrund i en hederskontext.

Professionell neutralitet

I avsnitten ovan redogjordes för intervjupersonernas resonemang kring professionella hinder i arbetet med att förmedla förskolans värdegrund bland annat problemet med att en del av värdegrundsarbetarna själva anses vara bärare av könsstereotypa uppfattningar i allmänhet och hedersnormer i synnerhet. Ett sätt att hantera detta hinder på är att, som citatet nedan ger indikation på, föra samtal om, även i samband med nyrekryteringar, och förtydliga vikten av professionell neutralitet. Detta såväl i relation till personalens bärande av religiösa symboler som slöja som i trosfrågor i stort.

IP1: Jag tror att, jag tror att det är många pedagoger faktiskt som inte riktigt är medvetna om den här, ohörbart, att man faktiskt det krävs faktiskt att du ska vara neutral när du är här. Så du ska egentligen inte komma heller i den här klädseln heller för du sätter ramen för en del utav barnen och det är inte schyst. Jag vet inte. Det här kanske man skulle behöva ta, ohörbart, på ett APT till exempel och diskutera att alla verkligen är medvetna om vad man gör här och att man ska vara neutral men också tänker jag i fortsättningen om man anställer att man måste

ha den här diskussionen med den som man faktiskt har intervju med. Hur tänker du kring det här med att du ska vara neutral när du kommer till jobbet för att jag tror inte. Det här har ju vuxit, det är många som har jobbat i 30, 40 år på förskolan. Det fanns ju inte då. Det var inte ett problem på det sättet då.

Citatet ovan kan med andra ord tolkas som att problematiken med medarbetare som inte fullt ut delar förskolans värdegrund, anses ha vuxit under senare år. Av citatet framgår också att detta förutsätter direkta frågor vid nyrekrytering och öppna samtal med personalen om vikten av att förskolepersonal ska lämna sin tro och sina personliga värderingar hemma och så fort de kliver in i den professionella rollen och företräder en myndighet.

Strukturella hinder

I avsnitten ovan beskrevs organisatoriska och professionella aspekter som intervjupersonerna beskrev som hinder i värdegrundsarbetet. I denna del redogörs för strukturella hinder som på olika sätt anses påverka förutsättningarna för förskolans värdegrundsarbete. Till dessa strukturella hinder hör bland annat segregation, såväl bostads som etniskt samt religiös segregation respektive bristande tillit till majoritetssamhällets institutioner.

Segregation som ett hinder

Värdegrundsarbetet i förskolan kan enligt intervjupersonerna också påverkas av utbredningen av hedersnormer i det lokalsamhället som omger enskilda förskolor. Respondenterna belyser könssegregation inom olika arenor i lokalsamhället bland annat att flickor och pojkar inte beblandas på fritiden, att kommunen eller stadsdelen tillhandahåller exempelvis könssegregerad simning. Som det framgår av sista citatet nedan omfattar könssegregation i vissa områden även bebispojkar som bannlyses från mansfria badtider.

IP2: Nämen jag menar det här var ju på fritiden, det här var ju inte i skolan. I skolan är de mer med varandra när man går förbi men jag tänker att det här var ju efter skolan då satt flickorna där och pojkarna satt där. Jag såg inte det här som jag ser...

IP4: Det är konstigt att inte ens bebispojkar kan komma in.

Det kan vara den här typen av uppväxtvillkor, som kan påverkas av segregation, som en del av respondenterna åsyftade när de i tidigare avsnitt resonerade kring barnens villkor utanför förskolan. Mer konkret synliggör det att förskolan inte kan lyckas att ensamt förändra barnens uppväxtvillkor om det finns strukturer som befäster hedersnormer i form av till exempel könsuppdelade badtider som en form av könssegregation.

Denna aspekt väcker frågor om förskolans integrerande roll och vad förskolan skulle kunna göra för att underlätta för barn överlag och i synnerhet för barn i hederskulturen att integreras i samhället.

Bristande tillit till majoritetssamhället som ett hinder

Bristande tillit till vissa samhällsinrättningar, till exempel polisen, i vissa utsatta eller segregerade områden lyfts i intervjuerna som ett hinder för att kunna leva upp till läroplanens intentioner om att ”lägga grunden till ett växande intresse och ansvar hos barnen för att aktivt delta i samhället” samt för en hållbar social utveckling¹. I exemplet nedan belyser en av intervjupersonerna en situation där ett barn uttrycker sig negativt om polisen, genom att kalla polisen för ”snutjävel”. Barnet påstår sig att det är äldre bröders syn på polisen som det ger uttryck för. Även om polis och förskola är två olika myndigheter anser pedagogen i utdraget nedan att det är viktigt att ge en korrekt bild av vad polisen är till för genom att göra sådana tillfällen till spontana undervisningstillfällen där barn får ta del av fakta om vad olika yrkesgrupper har för uppdrag.

IP9: Jag tänker just det här med polisen för att det finns ju en syn, syn just på polisen, jag vet, det körde förbi en polisbil utanför och stannade precis utanför förskolan och då hör jag ett äldre barn som säger snutjävel! Och då frågar jag direkt var har du hört det? Det kanske var lite dumt men man blir ju åhh, vad är det du säger, ja men så säger mina brorsor, hör jag då. Aha varför? Ja, de vill bara ont, säger barnet då och då är det ju så här liksom, då försöker ju man liksom, då måste ju man tänka liksom hur ska jag nu liksom få få få det här på bra sätt liksom så då började vi ändå prata, det stod några flera barn där, ja men polisen brukar hjälpa och det har ju varit efter den här demonstrationen i stadsdel X så har det ju blivit både värre och sämre har jag hört nu när de har pratat om det också att en tycker att ja men polisen gjorde ju något bra medan polisen bara var, ja, de skulle ju inte vara där överhuvudtaget för de sabbade ju alltihopa ungefär. Så det är ju den här inrättningarna som vi säger, att de är så viktiga att de får komma till tals om vad de gör för någonting men även att vi pedagoger faktiskt tar tag i det här när vi hör det. Här och nu och inte vänta en vecka utan just nu så råkade de säga så här att måste, ja men det handlar ju om en vad ska jag säga, bildning liksom att fast här är polisen på det här sättet.

Av citatet ovan framgår mer konkret att det är viktigt att olika yrkesgrupper som fyller en viktig samhällsfunktion själva kommer till tals men att förskolan i vissa situationer som den i exemplet ovan kan försöka ge en korrekt bild av centrala yrkesgrupper som polisen. Detta som ett led i förskolans bildningsuppdrag. I anslutning till detta för en del av intervjupersonerna också ett resonemang om förskolans roll i lokalsamhället. Som en av intervjupersonerna i utdraget nedan uttrycker

¹Skolverket, 2018, s.1

det, ingår det i förskolans uppdrag att ta upp skeenden i lokalsamhället, som påskkravallerna år 2022 i samband med Rasmus Paludans koranbränning, som kan tänkas påverka förskolebarnen och deras familjer. I detta avseende beskriver en av intervjupersonerna förskolan som en viktig aktör i att uppmärksamma skeenden i lokalsamhället och föra samtal med barnen och deras föräldrar kring det som inträffar och som tros ha påverkat de flesta där.

IP10: Jag tror att vi måste vara mycket vassare där. Jag tror att vi måste prata mycket mer om det. Jag tror att det finns en tendens till att sådant passerar lite. Lite som det här i stadsdel X. Första gången det hände så pratade vi sen om det. Vad säger barnen? Vet inte, vi har inte frågat dem. Så när det skulle hända andra gången då hade vi faktiskt samlat oss i krisgruppen och då bestämde vi får han tillstånd en gång till då ska vi fråga samtliga barn och vårdnadshavare efter helgen. Alla ska tillfrågas vad som har hänt utanför deras dörr. Vad barnen har gjort i helgen. Vi ska fråga alla barn som kan svara på den frågan så att vi vet. Nej, det är där, ibland då vet vi inte. Vi vågar inte fråga. Är det förskolans roll tänker vi. Ja, på ett sätt det är ju det.

I citatet ovan knyter intervjupersonen an till temat om räckvidden för förskolans uppdrag. Mer konkret till temat om förskolan enbart ska ha fokus på det som sker i förskolan eller också vara proaktiv eller reagera på det som sker i det omgivande samhället och kan tänkas beröra barnen och deras familjer på olika sätt.

Det blir också tydligt i intervjuerna att en del respondenter särskilt vill uppmärksamma pojkars situation i en hederkontext för att bereda dem förutsättningar för ett aktivt deltagande i samhället i framtiden när de blir män. Utdraget nedan tyder på att situationen för flickor i en hederskontext har blivit jämförelsevis mer uppmärksammas för att ge dem verktyg så att de inte upprepar sina mödrars liv utan får stöd i att frigöra sig från hederskulturens begränsande normer. Pojkars situation däremot behöver, enligt intervjupersonerna, ges större uppmärksamhet. Det handlar enligt intervjupersonerna om att stärka pojkars tillit till det omgivande samhället och dess institutioner genom att förse dem med objektiv information om dessa.

IP10: Så här gäller det att vi, att vi inte glömmer pojken. Vi pratar också, ganska ofta om hur, fokus på att flickor då inte växa upp och blir som mamma men vilken hjälp får männen, pojkarna. De ska ju bli män så att säga. Både pojkar som vi har. De ansvarar vi också för. De ska också få verktyg då och förstå det här samhället för annars lämnar vi ju dem i stycket.

Sammanfattningsvis tyder respondenternas utsagor i detta avsnitt på att vissa strukturella hinder som intervjupersonerna anser föreligger i en del etniskt, religiöst och kulturellt segregerade områden försvårar för förskolan att uppfylla sitt uppdrag bland annat att bereda barnen möjlighet

till ett aktivt deltagande i samhället då misstron mot samhällsinstanser verkar vidmakthållas genom att den tenderar överföras från generation till generation. Detta får en del intervjupersoner att undra om var gränsen för förskolans uppdrag ska dras.

Konfessionella hinder

Enligt förskolans läroplan ska barn i förskolan "inte bli ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen. Därför ska undervisningen vara saklig, allsidig och icke-konfessionell"². Första meningen i föregående formulering inom citationstecken kan ses som svårförenlig med den andra meningen där betoningen ligger på att undervisningen ska vara saklig, allsidig och icke-konfessionell. Den kan också ses som svårförenligt men följande formulering i läroplanen där det står att utbildningen alltid ska "vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet när det gäller såväl innehåll som arbetssätt"³. Denna tvetydighet tar sig också uttryck i intervjupersonernas berättelser om konfessionella inslag i samspelet med medarbetare, vårdnadshavare och barn som beskrivs i följande avsnitt.

Att hantera konfessionella frågor i samspelet med vårdnadshavare

Även om vårdnadshavarnas religiösa åskådning och praktiker i sig inte direkt berör förskolans verksamhet, tar en del av intervjupersonerna upp exempel på situationer där de har känt ett behov av att samtala med enskilda mödrar som har försökt att påverka andra mödrars klädsel att reflektera över sin tro. Som citatet nedan indikerar reagerar mamman i exemplet med viss upprördhet över pedagogens fråga om mamman tror på allt som står i Koranen. Frågan verkar, sett ur pedagogens perspektiv, ha fungerat som en tankeställare hos mamman då ingen annan pedagog tidigare verkar ha ställt en sådan fråga till henne.

IP9: Det får mig att tänka till en mamma vi hade som som, hon gick till de andra mammorna och sa du ska inte ha så u-ringad, du ska ha sjal, kommer ni ihåg allt det där? Och till slut jag bara, ahh, blir irriterad och trött att höra det där hela tiden och så sa hon "det står i Koranen" och så sa jag så här "tror du på allt som står i den där boken", säger jag till henne. Och hon bara: "hur vågar du säga det liksom?". Ja men jag vet inte om alltså som står i Bibeln är, jag har inte läst hela det och hon ifrågasätter det liksom varför säger du så där och så blev det tyst och sen kom hon dagen efter och så sa hon: "vet du, jag kommer att älska dig hela mitt liv. Det är ingen som har vågat ställa den frågan till mig och så fick hon en dotter". Kommer du ihåg det? Sen kom hon med ett armband och jag vet inte, det var inte guld, det var, den här ska du ge din dotter för du

² Skolverket, 2018, s. 2

³ Ibid, s. 6

satte ett sådant spår i mitt hjärta och det var liksom det jag sa "tror du på allt som står i den där boken?"

Medan det verkar vara långt ifrån en självklarhet för intervjupersonerna att lägga sig i vårdnadshavares uppförande med religiösa förtecken gentemot andra vårdnadshavare i förskolemiljön tar intervjupersonerna upp en rad exempel på situationer där de har behövt förhålla sig till vårdnadshavares religiösa uppfattning som direkt eller indirekt har påverkat barnets lek och lärande i förskolan.

Vårdnadshavare som inte accepterar undervisningens vetenskapliga grund

Detta avsnitt ägnas åt en beskrivning av hur en del av den pedagogiska verksamheten, närmare bestämt, undervisningen i förskolan som vilar på vetenskaplig grund inte accepteras av en del vårdnadshavares. Som det framgår av citatet nedan verkar en del vårdnadshavare enligt intervjupersonerna vilja bestämma innehållet i den pedagogiska verksamheten när denna anses vara i strid med vårdnadshavarnas religiösa tro.

IP18: Ja fast, vi, det finns en bok om hur barn blir till, en barnbok här som jag tror vi har den. Vi läste den i alla fall och det var flera av de här mammorna de sa, men vad är det ni läser och de blev så hära för den är ju ändå ganska öppen med hur ett barn blir till. Det är en spermie och ett ägg och bla bla bla liksom och vad som krävs fast på på barnspråk om man säger. Nej, det var inte ok att läsa den. Det vill de inte.

Intervjupersonerna ger också exempel på situationer där även barnen har anammat en religiös syn på skapelsen. Mer konkret beskriver en del av intervjupersonerna en situation där vissa barn har tagit till sig den abrahamitiska skapelseberättelsen. Den abrahamitiska skapelseberättelsen förefaller också, som citatet nedan ger indikation på, vara en grund för barnen att dela upp människor i dem som är skapta av gud och i sådana som har människan som upphov.

IP19: Som vi också gick in i förskoleklassen och beskrev hur, vi kom in på det här hur barn blir till liksom och de sa det är guden som gör barnen för oss muslimer. Ni svenskar får göra dem själva.

I intervjuerna framkommer också att förutom att en del vårdnadshavare också förkastar vissa vetenskapliga inslag i undervisningen som förmedlas av vissa medarbetare. Även i detta fall, som utdraget nedan indikerar tas skapelse som exempel på situationer där en medarbetare tar ställning för den abrahamitiska skapelseberättelsen mot en vetenskaplig förklaring av barns tillblivelse. Det framgår dock inte av citatet om och hur dessa personliga uppfattningar påverkar yrkesutövningen eller om medarbetaren i fråga förmår agera utifrån förskolans vetenskapliga utgångspunkt.

IP18: Jag hade en kollega med islamsk bakgrund som hennes 13-åriga och 12-åriga döttrar visste inte hur barn blir till. [IP5: jag också varit med om det] och för henne var det liksom så här, det fanns inget, det fanns inget annat i världen för henne att liksom tänka på ett annat sätt. Hon har ändå levt i Sverige ganska länge och jobbat i våra verksamheter, många många år. Nej.

Beträffande förskolepersonal vars religiösa övertygelse förefaller krocka med läroplanens betoning på undervisningens vetenskapliga grund anser vissa av intervjupersonerna att ett sätt att hantera detta hinder på är att förtydliga vikten av ett professionellt förhållningssätt. Med detta menar de att förskolepersonal, som exemplet nedan indikerar, ska ägna sig åt professionsutövning och inte trosutövning. Mer konkret att så fort en är i tjänst så ska den personen företräda myndigheten och dess värdegrund och inte sin egen tro eller kulturella normer.

IP3: Men jag tycker att det är viktigt det här med professionen som du pratar om också att våra medarbetare är verkligen, ska ju vara medvetna om att jag är ju här. Det här ju förskolan, det är min tro, allt vad jag har, bagaget, allting lämnar jag när jag kliver in på förskolan då är det som gäller. Det är lite svårt för jag har exempel på till exempel några, någon pedagog har sagt till någon förälder som har, det här med högtiderna som vi firar här i, på förskolan, Lucia, Jul, jag brukar låta så här att jag låter mina barn vara hemma, jag stannar, säger pedagogen precis så här. Då liksom det här, du jobbar här. Du kan inte säga så här till barn.

Sammantaget framkommer i detta avsnitt att konfessionella inslag av olika slag, som tar sig uttryck hos vårdnadshavare, medarbetare och barn, utgör ett hinder för intervjupersonerna att leva upp till läroplanens intentioner att verksamheten ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Frågan är hur denna svårighet påverkas av de tvetydiga formuleringarna som finns i läroplanen som å ena sidan slår fast att barn inte ska utsättas för ensidig påverkan samtidigt som den å andra sidan betonar vikten av att undervisningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet?

Kommunikativa hinder

Ett annat hinder på ett mer grundläggande plan som intervjupersonerna anser försvårar för dem att utföra sitt samhällsuppdrag är kommunikationssvårigheter, främst i form av språkförbistringar. Det rör sig enligt intervjupersonerna om vissa vårdnadshavare som kan så lite svenska, för att inte säga ingen alls, vilket gör att information, såväl muntlig som skriftlig till exempel via digitala plattformar, inte når fram till dessa vårdnadshavare. Citatet nedan ger indikation på att framförallt vissa mödrars obefintliga språkfärdigheter kan göra att rollerna mellan söner och mödrar blir de omvända det vill säga att en son i förskoleåldern företräder en mor som inte kan svenska. Med det menar de att en son vars mor inte kan förstå och ta till sig förskolans information på grund av

språksvårigheter inte ser på sin mor som någon att räkna med. Denna syn kan enligt vissa intervjupersoner ha betydelse för sonens syn på könen det vill säga att det är män som räknas och att kvinnor inte kan någonting. Pojkens ord i utdraget nedan verkar väcka upprördhet hos intervjupersonen samtidigt som vederbörande lägger fokus på modern och att hon behöver stärkas genom att få hjälp med att förstå och ta del av den information som förskolan förmedlar till vårdnadshavare.

IP20: Vi har, har föräldrar som har bott här länge men som har varit och inte gått ut och studerat just svenska. Med vårt arbete, det är mycket vi vill informera föräldrarna och nu för tiden man gör det genom skolplattformen och jag märker att vissa föräldrar går inte ens in och läser det och jag fick veta nyligen när vi hade samtal, det var inte jag som hade samtalet men jag fick veta att den här mamman tog med sig till och med sin sexårige pojke med sig. Den här kollegan visar vet ni vi skickar varje vecka veckobrev, vilka aktiviteter vi, vi får inte men vi har ju i början introducerat. Det finns ju skolplattform och ni ska gå, och den här pojken verkligen säger: min mamma kan inte svenska och hon förstår ingenting och jag blev lite upprörd. Jag var inte på plats men jag tänkte, en liten pojke ser sin mamma på det sättet att till och med att hon kan inte svenska fast vad är det här för en pojke, förebild, en mamma, vad förstår han då mammorna eller kvinnorna i hans värld kanske kan inte språk, kan inte det ena och det andra. Det är bara han och manliga, jag blev lite upprörd över det. Språk är redskap för allt. Det är nyckel och man missar mycket. Jag har märkt, oj, då missar hon så mycket att vi verkligen vill förmedla och vi, då måste vi jobba där jättemycket. Behöver du hjälp just med skolplattformen? Ska vi hjälpa dig? Får du mejl? Får din man mejl? Ofta är det mammorna som jag har träffat. Det där är det ett stort gap som man måste.

Det finns enighet bland intervjupersonerna att barn inte ska agera tolk åt vårdnadshavare som har svårt att uttrycka sig på svenska. De menar att förskolan ska säkerställa ömsesidigheten i kommunikationen det vill säga att genom en professionell tolk se till att förskolepedagogerna förstår vårdnadshavaren och att hon i sin tur förstår vad förskolepersonalen har att förmedla.

IP9: Det är svårt att veta, för, många gånger det som jag säger tolkar vill vi ju ha för att det kan ju vara även språkförbistringar men jag tänker tolken blir så viktig. Det handlar ju inte bara om att det ska vara för att vi ska förstå dem utan de ska försöka förstå oss men jag tänker att ser man att, ja men det det är svårt att veta men märker man eller man har känslan av att det här når inte fram riktigt då måste man ju försöka få till de här mötena återigen tillsammans med en tolk. Det är tidskrävande men det är oerhört viktigt hmmm.

Kommunikationen mellan förskola och vårdnadshavare i de fall där hem och förskola inte delar samma värdegrund, främst på grund

avvårdnadshavarnas hedersnormer uppfattas som en svårighet i sig av intervjupersonerna. Språksvårigheter hos vårdnadshavarna försvårar enligt en del intervjupersoner kommunikationen än mer i dessa fall då förskolepersonalen inte med säkerhet kan avgöra om vårdnadshavarna står fast vid sina hedersnormer eller vill gå förskolan till mötes.

Kapitlet har belyst en rad hinder som enligt intervjupersonerna försvårar förskolans värdegrundsarbete när det kommer till centrala aspekter av förskolans samhällsuppdrag som jämställdhet, att ge barn förutsättningar för ett aktivt deltagande i samhället i framtiden och att undervisningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. I samtliga delar stöter förskolan enligt intervjupersonerna på hederskulturell patrull.

Tecken på hedersnormer i förskolan

Detta kapitel ägnas åt beskrivningar av intervjupersonernas berättelser om tecken på hedersnormer såsom de tar sig uttryck såväl hos barn som vårdnadshavare samt personal med bakgrund i en hederskontext. Beträffande tecken på hedersnormer bland barn rör det sig om sådana tecken som att pojkar inte följer mödrars gränser, pojkar som inte följer kvinnliga pedagogers gränser, pojkar som upprätthåller hedersnormer och flickor som agerar omsorgsgivare till sina syskon i förskolan. Intervjupersonerna belyser också tecken på hedersnormer hos vårdnadshavare som tar sig uttryck i deras val av förskola för barnen, deras oro för de yngsta barnen, mödrars utsatthet, mödrar som upprätthåller könssegregation, pappor som inte tar instruktioner från kvinnliga pedagoger, pappor som inte kommunicerar med kvinnliga pedagoger, pappor i leksituationer, aggressiva pappor, gruppträck och medarbetare som upprätthåller hedersnormer i förskolan.

Hedersnormer i pojkars vägran att följa mödrars gränser

Hedersnormer i förskolan tar sig enligt intervjupersonerna uttryck i pojkars samspel med mödrar. Mer konkret beskrivs relationen mor och son i intervjuerna som en arena där hedersnormer ger sig till känna. Det rör sig å ena sidan om graden av benägenhet hos sönerna att följa mödrarnas gränssättning och å andra sidan om mödrarnas svårigheter med att upprätthålla sin föräldraauktoritet över och sätta gränser för sina söner. Hur kan detta ha med hedersnormer att göra? Intervjupersonerna uppfattar söners vägran att följa mödrarnas gränser å ena sidan, och mödrarnas svaga föräldraauktoritet och svårigheter att sätta gränser för sina söner å den andra, som ett tecken på ojämställda familjeförhållanden och invanda mönster i hemmet. Med det menar de att pojkarna förmodligen har sett att det inte är moderns ord som har tyngd och betydelse utan det är fadern som har första och sista ordet. Vidare uppger intervjupersoner att de har sett skillnader i pojkarnas beteende beroende på om det är modern eller fadern som lämnar eller hämtar sonen. De berättar att de pojkar som struntar i sina mödrars tillsägelser och gränser beter sig lydigt när det är fadern som står för lämning eller hämtning. Denna iakttagelse ger fingervisningar om hedersnormer hos dessa pojkar då det är sannolikt att de hade agerat lika gränslöst mot sina fäder om det enbart rörde sig om dysfunktionella relationer mellan barn och vårdnadshavare.

Söners beteende gentemot mödrar jämförs av intervjupersonerna med döttrars uppförande i relation till mödrar i förskolan. De beskriver att mödrar som har svårigheter i sin gränssättning mot söner inte uppvisar

sådana svårigheter när det kommer till döttrar. De menar att detta också gäller flickor och pojkar i grundskolan och högre åldrar det vill säga att flickorna behöver följa mödrarnas gränser genom att gå hem direkt efter skolan, att de inte syns på fritidsgårdar men deras bröder rör sig ganska fritt utanför hemmet bland annat på fritidsgårdar. Skillnader i familjernas gränssättning beroende på barnets kön ger enligt vissa intervjupersoner, till exempel i utdraget nedan, anledning att med skepsis se på ett tämligen vanligt argument att föräldrar från hederskulturen inte vågar sätta gränser för sina barn på grund av rädsla för att socialtjänsten ska tvångsomhänderta deras barn. Om detta skulle vara fallet hur kommer det sig, enligt intervjupersonerna, att familjer från en hederskultur inte bara sätter gränser för sina döttrar utan också kringskär deras utrymme i och utanför hemmet.

IP23: De är egentligen inte rädda för socialtjänsten man kan sätta en gräns för en flicka men inte för en pojke då menar. Det är faktiskt intressant. Jag har aldrig tänkt på det. Där jag bor har vi en fritidsgård. Det är alltid bara killar. Jag har aldrig sett en tjej där nu när jag tänker på det. Det är hemskt.

I intervjuerna framkommer olika förhållningssätt till pojkars beteende när de har pratat med mödrar om sönerns beteende. En del av mödrarna ser enligt intervjupersonerna inte det problematiska med att sonen ignorerar deras tillsägelser, att han springer iväg eller slår på modern vid lämning och hämtning. En del andra mödrar har enligt intervjupersonerna själva insett att de, som citatet nedan indikerar, har förlorat kontrollen över sina söner men ber om stöttning.

IP11: Alltså föräldragrupper, jag vet till exempel att nu pratar vi om någonting annat så men jag vet att många till exempel mammor i exempelvis stadsdel X, nu har det varit ganska mycket skjutningar, ja men kriminaliteten har ökat jättemycket och så där. Många mammor har själv specifikt gått ut och förmedlat det här att vi brister i vår roll. Vi behöver stöttning. Mammorna själv. Att de inte har fått, de kanske har haft en annan syn men inte fått den stötningen de behöver och fortbildningar eller utbildningar i den mån det går.

Vidare berättar en del av intervjupersonerna att det är vanligt att de mödrar som har förlorat kontrollen över sina söner är ensamstående mödrar och att fäderna är frånvarande. Situationen för dessa mödrar anses av vissa intervjupersoner vara extra svår då de som utdraget nedan ger indikation på, drar hela lasset själva samtidigt som de saknar utbildning och språkfärdigheter.

IP11: Just det. Det du tog upp om mammorna i stadsdel X eller det här med skjutningar och allt som händer där. Jag är själv från land Y men de är ensamma ofta. Papporna finns inte i bilden ofta. Det kan jag garantera. Jag vet mycket om just i det här samhället. När man kämpar helt själv utan att man har det hära språket eller utbildning, just ensam mamma

då då då blir det svårt.

Hur hanterar intervjupersonerna sådana situationer? De presenterar olika sätt att bemöta sådana situationer. Det kan enligt dem röra sig om att i stunden gå fram till enskilda mödrar och inleda ett samtal med dem om att de behöver sätta gränser för sina söner och se till att sönerna följer mödrarnas tillsägelser utan att hon själv blir aggressiv eller hotfull. Ett annat sätt som framkommer i intervjuerna är att, som intervjupersonen i citatet nedan påpekar, bjuda båda vårdnadshavarna till samtal om vikten av att pojkar lyssnar på sina mödrar och att fäder kan stödja mödrar i deras föräldraskap, i synnerhet i deras gränssättning mot söner.

IP13: Ja, det har vi kunnat se. Dels så har vi sett att de ofta kanske utmanar mammorna och då kanske framför allt pojkar i det här sammanhanget och då har vi också fått ha samtal, jag vet inte om jag har haft det samtalet någon gång men där man har haft samtal med både mamma och pappa och stött, alltså berätta hur vikten för pappan också, att det är viktigt för mamman att få ha, säga ifrån att barnen också lyssnar på mamman så och att pappan är viktig i det där att stötta mamman i det där att hennes ord blir viktigt för att underlätta att hon också ska ja men lämna och hämta på förskolan, göra det enklare för familjen också att [obegripligt].

Det är emellertid viktigt att påpeka att en del av intervjupersonerna betonar att de efter många år som verksam i förskolan kan se ett slags generationsskifte det vill säga att de tidigare såg mer av situationer där pojkar fysiskt gav sig på sina mödrar. Detta kan enligt en del av intervjupersonerna vara relaterat till att nya generationer föräldrar med invandrabakgrund har, som följande citatet indikerar, gått i svenska förskola och blivit influerade av samhällets grundläggande värderingar.

IP23: Fast det där har jag sett, jag som jobbar med de yngre barnen, just det hära att, det är som ni säger, det är inte vanligt längre för just det är andra tredje generationen men förut var det mer vanligt att, när de kom som ettåringar och just det här att pojkarna drog sin mamma i håret, de slog mamma fast mamma säger inte nej utan de låt dem göra allt det här på aa, så att men det ser jag inte längre.

Samtidigt framkommer oro hos intervjupersonerna över att en del av de förändringar, som de kan resonera sig fram till med vårdnadshavarna, riskerar att bara gälla i förskolan och att hedersnormerna kan fortleva som vanligt i hemmet. Intervjupersonerna känner ett slags maktlöshet inför svårigheterna att kunna påverka maktrelationerna i de hem där hedersnormer råder. Sett ur intervjupersonernas perspektiv riskerar förskolans ambitioner att genom föräldrautbildningar påverka mödrar utan att kunna göra något om maktförhållandena mellan mödrar och deras män i hemmet att inte leda till önskad förändring.

IP21: Vi vet inte vad mödrarna har för relationer hemma. Hur mycket kan

vi skicka mammor på utbildning. Hur mycket kan vi, om du inte har med båda på tråden då tror inte jag det är, eller som den här vinjett fyra, jag bara avbryter att min exmake, om han får reda på det då kommer han ha, det är det här om man inte har samma, om man inte har samsyn, det blir jättesvårt.

Hedersnormer i pojkars vägran att följa kvinnlig personals gränser

Tecken på hedersnormer hos en del pojkar i förskolan är enligt intervjupersonerna inte något som enbart kommer till uttryck i dessa pojkars samspel med mödrar utan också i deras interaktion med kvinnlig personal i förskolan. Intervjupersonerna beskriver också, som utdraget nedan indikerar, situationer där pojkar med rötterna i en hederskontext inte lyssnar på och följer instruktioner från kvinnlig personal när pojkarna är nya i förskolan. Detta kan enligt intervjupersonerna hänga samman med att pojkarna hemma inte är vana vid att lyssna på och följa mödrarnas gränser. I intervjuerna framkommer emellertid att olika grupper av kvinnlig förskolepersonal verkar ha olika grader av auktoritet över pojkar med en hederskulturell bakgrund. Mer konkret framhåller en del av intervjupersonerna med etniskt svensk bakgrund att de upprepade gånger har observerat att pojkar med ursprung i en hederskultur lyssnar bättre på fröknar med etniskt svensk bakgrund än fröknar med samma eller liknande bakgrund som pojkarna själva.

IP12: Jag har ju också sett att vissa pojkar lyssnar inte på oss heller. Det är det är relativt vanligt. Sen så lär de ju sig det efter ganska, alltså, när vi visar gränser så lär de ju sig det men när de kommer så märker man ju att nämen det här barnet är inte vant att att att.

IP9: Om, om vi tänker då, vi vi som som är svenskar, för det är det vi är, och liksom där har vi liksom, vi pratar, vi hör, vi har ordning på en grupp, vi kan prata på ett bra sätt och det flyter på sen har vi en kollega som kommer in. Hon har ett annat ursprung än svensk och då lyssnar inte barnen [intervjupersonen syftar på pojkar, författarens anmärkning] alls och det här har vi uppmärksammat från flera olika pedagoger som vi har att det finns inte den här, ja men, nu vill jag inte säga att jag är auktoritet men alltså man har en högre liksom status på något sätt än om det är då en kvinna utifrån samma kultur.

Tecken på hedersnormer hos förskolepojkar stannar dock enligt intervjupersonerna inte vid i vilken grad de accepterar eller förkastar kvinnlig personals auktoritet utifrån de sist nämndas bakgrund utan det förefaller även röra sig om hot om aggression mot kvinnlig personal från pojkarnas sida i vissa situationer. En del intervjupersoner, till exempel den i citatet nedan, berättar att somliga pojkar som inte får igenom sin vilja hos flickor eller kvinnlig personal hotar med att ta dit sin far för att tillrättavisa

eller sätta flickorna och kvinnlig personal på plats.

IP4: Vi har ju typ, säkert alla känner igen den, så kommer ju de 5-åringar som säger jag kommer att bli hämtad av min pappa. Jag kommer slå ihjäl er, du vet de här typerna. Jag är stark, jag är en pojke. Jag har min pappa som backar mig Ja, eller så leker de någon lek som att de visar att är ohörbart, flickorna är inte lika starka som oss och de kan använda samma ord mot pedagoger också. Jag ska ta min pappa. Min pappa kommer att visa dig.

De pojkar som nämns i citaten ovan beskrivs vidare som kaxiga pojkar med attityd mot kvinnlig personal men att de till personalens förvåning blir följsamma och lydiga i vårdnadshavarna [läs fäders, författarens anmärkning] närvaro. En sådan vändning i pojkarnas beteende beskrivs som ganska skrämmande i intervjuerna. Att en del pojkar från hederskulturen vågar ta ut svängarna i förskolan kan, som citaten nedan ger indikation på, bero på att de får konsekvenser om de hemma skulle uppvisa samma beteende som i förskolan.

IP9: [...] Där ser vi hur, alltså framför allt pojkarna då har en otroligt kaxig, uppstudsigt ton och syn på många olika saker. I mötet med vårdnadshavarna sen då lägger de sig ner nästan som en vante och blir liksom som en, en kattunge. Det här otroligt läskigt att se egentligen så innebär ju att, där har de ju inte, de har inte respekt för de som är, alltså de pedagogerna i den gruppen utan liksom hävdar ju sig hela tiden medan som sagt var, när vårdnadshavarna kommer så blir de någon helt annan.

IP11: Hmm eller de kan befinna sig i ett väldigt hårt klimat hemma [ohörbart] det blir jätte mjuka i förskolan för att det är ett annat klimat än som hemma det är därför de typ känner skillnaden och att de kan köra där som de vill för att det kommer inget att hända men hemma vågar de inte göra någonting.

Den bråkiga och kaxiga attityden hos en del pojkar kan, sett ur vissa intervjupersoners perspektiv, många gånger och slentrianmässigt förstås och förklaras av en del förskolepersonal utifrån pojkars allmänt sett sena utveckling och neuropsykiatriska diagnoser som ADHD. Mer konkret framkommer i intervjuerna att det sällan dras kopplingar mellan pojkars beteende och hedersnormer i förskolan det vill säga att deras problematiska beteende kan, som utdragen nedan indikerar, vara en följd av hedersnormer. Pojkarna från hederskulturella sammanhang får enligt intervjupersonerna en makt i förskolan som de saknar i hemmet. Att uppmärksamma ett eventuellt samband mellan ovan beskrivna beteendemönster hos en del pojkar och hedersnormer förutsätter enligt en del intervjupersoner andra redskap och teorier än de konventionella som är vanligt förekommande i förskolan.

IP10: Jag är lite rädd att vi hamnar i det här, ja men pojkar, de generellt sett ligger efter utvecklingen, de har svårare att sitta still och ja men det måste ju säkert vara ADHD-barnen, alltså, fast vi har inte fattat, vi har inte fattat att det här kanske är kopplat till hederskontexten.

IP9: Ja, och där är väl risken att då de får ju makten. Då får de ju en makt som de inte har hemma så jag tänker.

Intervjupersonernas resonemang i avsnitten ovan väcker frågor om vad förskolan skulle kunna göra med och för pojkar med rötterna i en hederskultur. En del intervjupersoner ser svårigheter hos pojkar från hederskulturen att ta till sig den utbildning som förskolan erbjuder; svårigheter som de normalt sett inte har observerat hos andra barn som förstår och tar till sig utbildningen. En del av lösningen ligger, som en av intervjupersonerna uttrycker det i citatet nedan, i trygga och stabila pedagoger som inte låter sig bli överkörda av någon, vare sig vårdnadshavare, kollegor med hedersnormer eller barn, i deras yrkesutövning.

IP10: För det där är lite bekymmer tycker jag för att jag som jobbar då också med det här då lägger vi anpassningar, insatser, vi jobbar kanske med konflikthantering och så här men de här barnen tar aldrig det riktigt till sig. Om, om man ska generalisera barn och säger att ett normalt barn då tar ju till sig det här och förstår det här och rättar till de här beteendena men vi har ju barn som, som under ganska långa perioder inte tar till sig den utbildningen.

IP9: [...] Det är ju tidiga insatser liksom vad, vad gäller att ha stabila pedagoger som inte någon kan sätta sig på.

Hedersnormer relaterade till pojkar roll som väktare av familjehedern

Tecken på hedersnormer hos pojkar i förskolan stannar enligt pedagogerna inte enbart vid pojkarnas vägran att acceptera mödrars och kvinnlig personals auktoritet utan intervjupersonerna belyser också situationer där pojkar med rötterna i en hederskontext upprätthåller kontroll över mödrar och systrar. En del av intervjupersonerna som är verksamma inom öppna förskolan berättar hur vissa pojkar lär sig att upprätthålla könssegregation. De berättar om hur pojkar kan agera mödrars väktare i den meningen att de, som citatet nedan indikerar, kan i öppna förskolan springa fram till sina mödrar och varna dem att en man äntrar öppna förskolans lokaler så att mödrarna täcker sig. Dessa pojkar har enligt vissa av intervjupersonerna redan blivit färgade av normen om könssegregation det vill säga att kvinnor måste vara anständigt kläda i främmande mäns närvaro.

IP17: Förvarnat liksom nu kom det en man in.

Det framkommer också i intervjuerna att pojkar håller uppsikt över sina systrar i förskolan. Detta oavsett om systrarna är yngre eller äldre. Vidare framgår av intervjuerna att personalen kan reagera på olika sätt när de observerar att bröder kontrollerar systrar i förskolan. Som citatet nedan ger indikation på kan ett av dessa sätt vara att samtala med barnen men också att se till att de inte går på samma avdelning. Detta inte enbart av hänsyn till att flickan ska slippa kontrolleras utan också för att pojkens egen skolgång inte ska bli lidande på grund av hans roll som systemns övervakare.

IP26: Och har de ju också då liksom ändå pratade med både, barnet förstås att inte ha det men här gjorde också pedagogerna ett medvetet val att, att de inte var på samma avdelning och i samma sammanhang just, just för att ja men pojken som ville ta till sig sin del av sin utbildning också flickan ska inte behöva känna sig påpassad.

Hedersnormer i flickor roll som omsorgspersoner

Det framkommer fler tecken på hedersnormer när intervjupersonerna berättar om sina observationer om att systrar i förskolan kan, som utdraget nedan indikerar, få i uppdrag av familjen att agera omsorgspersoner till lillebrorsor. Det rör sig om att flickan ska se till att brodern inte ska smutsa ner sina kläder eller att ta ansvar för hämtning av honom. Detta skiljer sig enligt intervjupersonerna från barn i skolåldern där flickorna kontrolleras av sina bröder.

IP23: Brukar säga så här: min mamma har sagt att min lillebror får inte vara i sandlådan för han blir smutsig. Sådana saker lägger de på flickorna. Och då oftast är det flickorna man säger till.

Hedersnormer kan också enligt intervjupersonerna, bland annat i följande utdrag, komma till uttryck när systrar i grundskoleåldern åläggs ansvaret för lämning och hämtning av syskon i förskolan.

IP23: Men däremot har vi ju hos oss just nu problem med, vi har syskon, de har gått hos oss när de var små, de här flickorna och nu är de 10-11 år och har fått småsyskon och det är de som sköter hämtning och lämning och det här är ett problem. Vi pratar med vårdnadshavarna om att det här inte är acceptabelt för det är inte hon, hon är ett barn. Hon är 10 år. Hon är fortfarande ett barn. Hon måste få vara ett barn, hon ska inte hämta och lämna, ansvar tills föräldrarna går till jobbet tidigare eller till föräldrarna kommer.

Av citatet ovan framgår att det ansvar för lämning och hämtning av syskon i förskolan som läggs på flickor i grundskoleåldern tar ifrån flickorna deras barndom och att ansvaret inte står i proportion till deras mognad och ålder.

De fostras med andra ord för rollen som omsorgspersoner till yngre syskon.

Hedersnormer i vårdnadshavarnas val av förskola

I intervjuerna framkommer ytterligare tecken på hedersnormer. Det rör sig enligt en del intervjupersoner om vårdnadshavares val av förskola som förefaller utgå ifrån hedersnormer om bland annat lydnad hos barn och könssegregation i förskolan. Mer konkret verkar det röra sig om hedersnormer om barns lojalitet mot och lydnad under vårdnadshavarna. Sett ur ett hederskulturellt perspektiv kolliderar denna norm, enligt vissa intervjupersoner, med förskolans uppdrag och ambitioner att förbereda barn för ett aktivt deltagande i samhället och för att de ska kunna ha inflytande över beslut som rör dem i en här- och nu-situation. I intervjuerna framkommer att en del vårdnadshavare uppfattar den kommunala förskolan som en fara där barn uppfostras på ett felaktigt sätt genom att få lära sig självständighet, inflytande och delaktighet. Vidare framgår av intervjuerna att dessa aspekter av förskolans uppdrag ses av vårdnadshavare från en hederskultur som att barn uppfostras till gränslösa individer och att barn lär sig bestämma över vårdnadshavarna samt att förskolan anmäler vårdnadshavarna utifrån lösa grunder. Intervjupersonerna framhåller att det bland annat är sådana felaktiga uppfattningar om förskolan som ligger till grund för vissa vårdnadshavares beslut att välja bort kommunala förskolor som uppmuntrar självständighet, inflytande och deltagande hos barnen. En del av dessa felaktiga uppfattningar om förskolans verksamhet springer enligt intervjupersonerna ur okunskap om den svenska förskolan och dess uppdrag. Häri ligger enligt intervjupersonerna ett behov av att, som följande exempel indikerar, förmedla grundläggande kunskap om förskolan och dess verksamhet till vårdnadshavare som är nya i Sverige eller överlag till dem som är bärare av hedersnormer.

IP23: Om man pratar om kommunala och privata, det finns jättemånga fördomar bland vårdnadshavare att vi på kommunala förskolor just att vi uppfostrar dem fel. Att man som barn får man bestämma att, det här med att man är delaktig och inflytande, betyder ju att alla barn får göra vad de vill. Man får bestämma över sina föräldrar. Man får göra allt. Att vi uppfostrar dem till det och att vi personal anmäler dem för minsta lilla, vårdnadshavare. Det finns så mycket rädsla för kommunala förskolor. Så den här biten är jätteviktig att jobba med att, ohörbart, kommer till Sverige introducera dem vad står svenska förskolor för.

Ännu en hedersnorm som vissa intervjupersoner anser påverkar somliga vårdnadshavares val av förskola är normen om könssegregation. Det rör sig om könssegregerade aktiviteter, rum och lekar. Intervjupersonerna berättare vidare att om vårdnadshavare ser att det finns manlig personal i förskolan kan det i sig räcka för att en del vårdnadshavare ska välja bort den förskolan. Om vårdnadshavarna inte lyckas få igenom sina krav på könssegregation i förhandlingar med kommunala förskolor kan de, enligt intervjupersonerna, antingen skriva in sina barn i privata förskolor,

i synnerhet religiösa sådana, eller använda tillgången till de privata förskolorna som ett påtryckningsmedel för att få igenom sina krav på en kommunal förskola. Vidare framkommer i intervjuerna att kommunala och privata förskolor slåss om förskolebarn. Utbudet av privata förskolor, i synnerhet en del religiösa som möter vårdnadshavare i deras krav på könssegregation, har enligt intervjupersonerna gjort att antalet barn i vissa kommunala förskolor minskat så till den grad att en hopslagning av förskolor har skett. Intervjupersonerna framhåller att vissa religiösa förskolor, som citaten nedan indikerar, erbjuder könssegregerade inskolningar, till exempel att enbart modern ska närvara vid inskolningen, att bara modern ska lämna och hämta, könssegregerade rum, till exempel att flickor och pojkar inte ska ligga bredvid varandra vid vilan och att de håller flickor och pojkar isär även vid aktiviteter utanför förskolan till exempel på en fotbollsplan.

IP19: [...] Men just det här med förskolor, privata, på den sidan, då sitter en mamma och berättar att hon hade, haft invänjning och så skulle pappan ta några dagar och då ber personalen ja men kan inte du gå hem. De var jätteobekväma att mannen var där och skicka hit din fru istället och det här är kanske tre år sedan. Hon vägrar ju liksom. De körde sitt men det är ju så starkt.

IP16: Jag bor ju i stadsdelen och det finns en liten fotbollsplan och där har förskolan, och där har de gymnastik och då bara, eller rörelse, bara flickor och så byter de om så pojkar och flickor är aldrig tillsammans, nej, och så frågar jag en, men hur gör ni på vilan. Olika rum. Det är en som jag har och så tänker man oj oj oj.

Som konkurrensfördel gentemot kommunala förskolor erbjuder en del religiösa förskolor, enligt vissa intervjupersoner, inte bara könsuppdelade rum, tider och aktiviteter utan som det framgår av utdragen nedan också sådana förmåner som gratis skjuts till och från förskolan. Sådana förmåner tror en del av intervjupersonerna finansieras av utländska aktörer och stater.

IP25: Men vad ska man göra om den kommunala förskolan saknar barn? De slår ihop mer och mer och privata, enligt rykten igen, de får hjälp från utlandet som erbjuder skjuts fram och tillbaka. Alltså det är lyxigt för föräldrar. De kämpar så mycket för att ta barnet till förskolan och tillbaka.

IP17: Det var ju också här, de här skolbussarna, det kanske har blivit bättre. De delade upp, tjejerna fick sitta i baksätet och pojkarna fram.

I jämförelse med ovan stående beskrivningar av hedersnormers roll för en del vårdnadshavares val av förskola belyser några av intervjupersonerna från en mindre ort att situationen i mindre orter ser annorlunda ut. Mer konkret berättar de att utbudet av privata förskolor i många mindre orter är mycket begränsat jämfört med större orter. Den segregation, såväl

utifrån bostadsområde som etnicitet, som vissa intervjupersoner anser finnas i svenska storstäder, tycks vara ovanligare i mindre orter i form av segregerade stadsdelar. I dessa mindre orter är det inte ovanligt, framgår av intervjuerna, att vårdnadshavare tvingas, som citatet nedan indikerar, möta det svenska samhället. Sett ur intervjupersonernas perspektiv innebär detta att många föräldrar i dessa orter vill att deras barn ska lära sig svenska för att underlätta barnens integrationsprocess i samhället.

IP12: Vår stad är ganska liten. Vi har många, vi har många med olika etniciteter och kulturer men staden är så pass liten så att man blir inte så pass segregerad här som jag tänker mig att man kan bli i till exempel Stockholm, Stockholms förorter, eller Malmö eller Göteborg eller andra större städer därför att då tvingas liksom möta det svenska samhället därför att barnen går på samma skolor. Finns inte så många förskolor att välja på. Det är alltid en blandning av liksom olika människor och det, svenskan finns, alltså både svenskan som språk och och den svenska, inom citationstecken, kulturen därför att, sen kan man diskutera vad är svensk kultur liksom, den finns väldigt nära hela tiden så ibland tänker jag att de här familjerna de blir integrerade upp till en viss nivå ganska så fort. Man lär sig hur det går till eller?

Av citatet ovan framgår också att begränsat utbud av privata förskolor i en del mindre orter för med sig större möjligheter för barn att bli en del av majoritetssamhället, dess språk, kultur etcetera

Hedersnormer i en del vårdnadshavarnas oro beroende av barnets ålder

I intervjuerna framkommer ytterligare tecken på hedersnormer i form av oro hos vissa vårdnadshavare för framför allt yngre barn. Det kan bland annat röra sig om att vissa vårdnadshavare uttrycker, enligt intervjupersonerna, oro över närvaron av manliga omsorgsgivare till yngre barn. Mer konkret, framgår av intervjuerna att det, som citatet nedan indikerar, kan handla om oro över manlig personals närvaro i intima situationer som toalettbesök och blöjbyten. Dock är intervjupersonerna tydliga med att denna hederskulturella oro skiljer sig från en tämligen vanlig oro hos föräldrar för förekomsten av pedofili i förskolan.

IP1: Det är lite olika hur man tänker. Om jag tänker lite här, i vårt område, tänker man så här, då kommer, då kommer en manlig pedagog, förskolelärare, barnskötare, då börjar kanske lite reaktioner om det är en yngrebarnsavdelningen, det har jag ju varit med om att jag vill inte att min dotter eller min son eller den här pedagogen ska byta blöja på det här, på mitt barn. Vill inte att den ska följa med på toaletten eller så, eller vara ensam med mitt barn själv och lite sådana här tankar, har varit med om.

Vidare berättar vissa intervjupersoner att en del vårdnadshavare, som det framgår av exemplen nedan, kommer och kontrollerar när en manlig personal anställs eller när vikarier anlitas. Att de kan ställa frågor om vem som byter blöja på barnen etcetera. Det framkommer också i intervjuerna att det har hänt att vårdnadshavare har framfört otydliga argument för avdelningsbyte för barnen medan den riktiga anledningen till avdelningsbytet, tror somliga intervjupersoner, vara manlig personals närvaro på avdelningen.

IP5: De är inte många men det finns ju sådana fall där barnen är mkt påverkade hemifrån och speciellt de äldre barnen. Yngrebarnsavdelningar kanske kan inte neka så mycket medan föräldrarna kan komma och vara du vet så försiktigt och säger ja men vem byter blöjan eller något sådant med de yngre så man kan ta dialogen med föräldrarna.

IP5: Det är ju mer eller så kommer ju föräldrarna, det har ju till och med hänt, de har ju vilja byta avdelning och hittat på saker bara för att de inte ska säga just för att en man är där men reaktioner finns från föräldrarna ja.

Oron för de yngre barnen betyder, enligt intervjupersonerna, emellertid inte att vårdnadshavare med en hederskulturell bakgrund inte hyser någon oro för sina äldre barns "utsatthet" för könsblandade rum, rutiner och aktiviteter i förskolan utan de förefaller vara av den uppfattningen att de äldre barnen, eller de blöjfria, kan berätta för föräldrarna ifall något händer i förskolan som skulle vara i strid med familjens hedersnormer. Vidare uppger en del av intervjupersonerna att det heller inte är ovanligt att de äldre barnen, som följande exempel indikerar, förmedlar vårdnadshavarnas regler för toalettbesök, hur det ska ske etcetera. Att en del barn efter blöjfasen själva kan omvandlas till familjens förlängda arm.

IP5: [...] Äldre barnen, de trycker mer på barnet att barnen kommer och säger, de står i led och säger, vet du vad min mamma har sagt du ska inte torka mig om jag går på toaletten och så du står där och jaha.

Hedersnormer i mödrar agerande

Detta avsnitt ägnas åt beskrivningar av intervjupersonernas resonemang kring uttryck för hedersnormer relaterade till mödrar som både utsätts för hedersförtryck och utsätter sina barn för hedersrelaterat förtryck och våld. Det rör sig enligt intervjupersonerna om mödrar som själva är utsatta för hedersförtryck av maken eller av kollektivet och mödrar som upprätthåller hedersnormer om könssegregation.

Mödrar som lever under hedersnormer

Mödrars utsatthet för hedersrelaterat förtryck och våld är något som kommer till intervjupersonernas kännedom direkt och indirekt. Det framkommer i intervjuerna att en del mödrar delar med sig av de hedersrelaterade begränsningar som de lever med. I andra fall rör det sig om antaganden intervjupersonerna gör när de har iakttagit plötsliga vändningar i vissa mödrars beteende. Det kan röra sig om att somliga mödrar, som andra citatet nedan indikerar, kan anförtro sig personalen gällande sina hedersrelaterade inskränkningar men att de inte har så mycket att säga till om hemma eller att de rentav backar från de uppgifter som de har delat med sig av till förskolepersonalen.

IP10: Ja men det kan ju vara att en mamma till exempel berättar saker hur hon har det hemma eller att hon inte får gå hemifrån eller att hon inte får stanna hur länge som helst och att det är hon som ska hämta och lämna eller att hennes barn får göra det för att hon gör andra saker att göra hemma. Hon har ingen egen mejladress eller sådana hära saker eller när det är något viktigt eller händer så ska man ringa till mannen. Sådana saker finns ju eller att hon måste, jag måste gå hem och fråga det.

IP11: [...] Vi brukar prata med mammor och ser ibland att några mammor blir engagerade med oss men sen så snart går hem och lyssnar från pappa som de ändrar sig eller de får inte bestämma heller själva [...].

Av intervjupersonernas resonemang framgår också att de har iakttagit hedersnormer i hur vissa mödrar, som på olika sätt försöker frigöra sig från hederskulturella normer till exempel genom att ta av sig slöjan, ta på sig jeans och vara frispråkiga, har utsatts för kränkningar av det kollektiv som omger dem. Intervjupersonerna berättar hur en del mödrar kan ge efter för kollektivets påtryckningar och går tillbaka eller tvingas tillbaka in i hederskulturens normer om anständig klädsel och om den tysta och lydiga modern eller kvinnan.

IP12: [...] Vi har hört mödrar, alltså någon man, någon moder och någon kollega berättat att de har blivit utsatta av sin egen grupp för att de har blivit, försökt bryta sig loss från från normer, tagit av sig slöjan, satt på sig jeans, vara för frispråkig eller vad det kan vara.

IP3: Och det finns ju föräldrar som verkligen har blivit fria om man säger liksom så hära, tar på sig andra kläder, tar av sig slöjan men sen har träffat en man och då har den åkt tillbaka liksom. Slöjan är på, kläderna är tillbaka, de långa klänningarna och liksom verkligen så hära den frispråkigheten som kanske vi upplevde att de delar med sig, det liksom tillbaka i stallet igen.

Intervjupersonerna belyser också en annan situation där vissa kvinnor av sina män inte ges utrymme att vara en del av barnens sammanhang i förskolan. Mer exakt att vissa pappor närvarar vid för dem viktiga möten om barnen, till exempel med specialpedagoger kring barn med diagnoser

och särskilda behov men att de inte dyker upp på utvecklingssamtal eller vid firanden av olika högtider i förskolan som inte ses som lika viktiga. Det framkommer i intervjuerna hur dessa mödrar har fått stöd och uppmuntran av förskolepersonalen att aktivt delta i barnens förskola och att mödrarna har känt sig stärkta av att kunna göra vissa val dels för att vara delaktig i barnets förskoleutbildning och dels för att genom sitt deltagande i till exempel högtidsfiranden göra sina barn glada.

IP7: Jag tänker att vi hade en familj som hade barn med diagnoser och alla de viktiga mötena som vi hade med specialpedagog eller överlämning till skolan sen när han började i skolan sen då var alltid pappa med. Då skulle han liksom, sen utvecklingssamtal tyckte pappa inte var viktigt. Föräldramötet tyckte pappa inte var viktigt och det där ah, det där är inte intressant och då hade ju jag en process med den mamman och sa jag tycker det skulle vara vettigt om du var med istället för att du får ta del av vad ditt barn gör här och vad vi ah, samma sak med luciafiranden, julavslutning och sådant här var han inte heller med men barnet stod ju självt och där tryckte jag ju också på att nu är ju ditt barn som liksom vill att du ska vara med och där mot slutet så var den föräldern med och tog med sig alla sina barn. Pappan var inte med men hon var med på utvecklingssamtal. Inte föräldramöten då men på julavslutning så ohörbart men då kände, ska inte säga att vi, kändes som att hon kände sig stark att hon hade rätt att göra de valen också fast pappan inte riktigt var med på det.

Ett annat exempel på hedersnormer som intervjupersonerna lyfter upp rör situationer där ensamstående mödrar utsätts för kollektivt förtryck och i vissa fall även för våld. Det framkommer i intervjuerna att förskolepersonalen har, som citatet nedan indikerar, försökt att stödja dessa mödrar, i synnerhet om de är nya i Sverige eller saknar nätverk.

IP12: Ja men det har ju främst varit ensamstående mödrar, är det som inte har sina män här av olika anledningar, faktisk. Tänker jag på egentligen två exempel, en förälder och, ja en som arbetare som vi har haft som som också har i båda fallen, faktiskt varit utsatt för alltså, påtryckningar, alltså våld helt enkelt som har rätt till, som har lett till ja men polisanmälningar och så där. Alltså sådant har vi hjälpt till med så ja.

Intervjupersonerna belyser också situationer rörande mödrar, såväl gifta som ensamstående, som lever under hedersförtryck och berövas sin frihet. Dessa mödrar behöver enligt intervjupersonerna hjälp och stöd bland annat från förskolan för att kunna bryta sin isolering och för att kunna komma ut och delta i samhället. En av intervjupersonerna med etniskt svensk bakgrund gör en jämförelse mellan mödrar i en hederskontext och sin mor som enligt intervjupersonen var hemmafru men hade frihet och kunde göra vad hon ville trots att hon var hemmafru och hade maken som familjeförsörjare.

IP23: Alltså nu ser ju världen lite annorlunda ut. När jag var liten så, i en sådan här liten stad, mammorna var också hemma. Det var, när man pratar så, det var inga kvinnor som jobbade. Min mamma jobbade inte förrän när jag var 10 år. Man behövde inte. Då kunde mannen vara, eller mannen mannen i huset som försörjde. Mammorna var hemma och städade. Min mamma såg alltid till att det stod mat på bordet och så var det ju också men de hade ändå frihet och vi barn var ute och lekte. Man hade en annan frihet och man fick göra vad man ville. Så att det är fast kvinnorna var hemma så var det inte heder och att det var tvång utan det var ett sätt vi levde här i Sverige.

En annan indikator på hedersnormer som lyfts fram av intervjupersonerna rör situationer där mödrarna enligt intervjupersonerna inte agerar som egna personer i diskussioner med förskolan kring barnens vardag i förskolan. Mer konkret att en del mödrar behöver ta med en son för att i förskolan föra hennes talan i frågor som har med döttrars kropp att göra till exempel när en flicka tillsammans med andra barn, har deltagit i en kroppsundersökande lek. Sådana och liknande situationer föranleder, som exemplet nedan illustrerar, en reaktion från flickans mor och storebrors sida i form av utkrävande av garantier från förskolan att händelsen inte får upprepas. Modern i det nyss nämnda fallet legitimerar enligt intervjupersonerna sonens närvaro vid mötet med förskolan med hänvisning till att hon inte behärskar svenska språket. Det har dock enligt intervjupersonen inte funnits kommunikationssvårigheter med modern på grund av språkförbistringar tidigare. Det kan också röra sig om situationer där mödrar enligt intervjupersonerna hotar med att skicka eller faktiskt skickar sina män om de inte får gehör för sina krav. Mer specifikt förefaller en del av intervjupersonerna mena att mödrar med hederskulturella referensramar vill, som citatet nedan ger indikation på, stärka sin position genom att använda sig av manliga beskyddares aggression.

IP6: Nej, det är svårare tror jag. Det är som sagt alltså en mamma kanske är i den här relationen och för henne är det det enda hon vet och då blir det svårt för henne att ändra. Vi har haft föräldrar där mamman kommer och pratar med oss att barnet bara ska rita med blått. Ok! Och så om vi inte lyssnar på henne då kan hon skicka sin man. Min man ska prata med er och så kommer en man på eftermiddagen och är väldigt arg och då blir det liksom hur ska jag nå den familjen för mamma är det en sists där hon får, vad ska jag säga, utnyttjar sin man, förstår ni vad jag menar och det är utifrån sin hederskultur. Mamman är inte en egen person. Hon behöver någon som backar upp henne. Jag tänker det kommer från hederskulturen. Hon kan inte ta en diskussion med oss utan det enda hon vet det är hennes man som ska skydda henne.

Den uppfattning som bland annat tar sig uttryck i ovanstående citat om "svaga mödrar" delas emellertid inte av samtliga intervjupersoner. En del andra intervjupersoner berättar istället om starka mödrar som anses ha ett märkbart inflytande vilket kan, som exemplet nedan visar, ta sig uttryck i

att fäderna hänvisar till mödrarna i diskussioner med förskolan.

IP8: Det här är ganska intressant för mig för att så har vi inte det under de här senaste åren där jag har jobbat där jag jobbar så är de flesta mammorna inrikesfödda med invandrarbakgrund. Väldigt starka mammor. Männen har inte alls den makten utan det är de. Det är de som träder fram. Det är de som har sista ordet. Så när vi pratar med killen eller pappan säger de ja men ta det med henne, ta det med henne de har inget svar. Jag lovar. Så det här är ganska intressant så det måste vara, bero på vilka kulturer, vilka ...

Av citatet ovan framgår också att det verkar röra sig om en viss kategori av mödrar det vill säga de som enligt intervjupersonerna är inrikesfödda det vill säga mödrar som själva har gått i förskola och skola i Sverige och som därmed kan anses vara insatta i förskolans värld.

Mödrar som upprätthåller hedersnormer i förskolan

Förutom mödrars utsatthet för hedersrelaterat förtryck och våld som tecken på hedersnormer i förskolan, lyfter intervjupersonerna också mödrars upprätthållande av hedersnormer. Detta kan enligt intervjupersonerna ske i form av att mödrarna själva tar på sig slöja när en man dyker upp i öppna förskolan vilket enligt intervjupersonerna kan ses som ett uttryck för en sexuellt laddad relation mellan könen. Vidare framkommer i intervjuerna att vissa mödrar, bland annat konvertiter, ställer, som exemplen nedan indikerar, krav på anständig klädsel för dottrarna och könsbetingade lekar för dem.

IP16: Men då, ja, och samtidigt de vet ju det här vi pratar om, liksom det där ögonkontakt och så, de avböjer eller liksom de ser till att inte göra det också. Det ser man för då kanske, ja föräldrar, verkligen man tar på sig, man täcker sig när han kommer in när hon har varit utan den. Det är sådant också och då, då måste ju, oj, nej henne ska jag inte titta på. Henne ska jag liksom inte göra illa eller jag ska inte....

IP17: Det är en speciell vi tänker nu, det är en speciell grupp och det vi sett är konvertiter som har liksom vuxit upp här i landet då och har valt det sättet att leva och klä sig som systrarna gör och där är det ju ett speciellt sätt om man tänker just på att man väljer uppfostra barnen på det sättet som man liksom förknippar med ja åtminstone det tidiga stadiet av hedersrelaterade kulturer att barnen ska inte ha vissa kläder på sig och de ska vara färgkodade på ett speciellt sätt då. Lekarna ska helst vara på ett visst sätt då och så där.

Det framgår också av intervjuerna att en del mödrar saknar andra verktyg än aggression i sin uppfostran av barnen. Detta kan enligt intervjupersonerna vara relaterat till mödrarnas egen uppväxt det vill säga att de själva kan ha varit utsatta för kränkningar och våld och att de inte har fått ta del av andra sätt att lösa konflikter och uppfostra barn

på. Intervjupersonerna berättar, som exemplen nedan indikerar, att de i sådana situationer råder mödrarna att de ska vara bestämda när de säger till eller ifrån sönerna, att de till och med kan bli arga, men att det inte är acceptabelt att använda våld för att få önskat beteende hos barnet.

IP20: De har inte kommit fram till det här att det jag gör är inte rätt. Då måste man ju verkligen, de här barnen har det, de behöver någon som räddar dem utifrån det här because för den här personen, den här mamman kanske 25 år eller 30. Det här har varit hennes liv. Det är det enda hon kan. Hon tänker inte det här är illa för barnet.

IP12: Ett vanligt samtal som man har haft genom åren ja men här, du får säga säga stopp men du får inte slå eller du får liksom sätta en gräns, du får bli arg och så vidare och så vidare men men gränsen går här. Det är olagligt att ja....

Intervjupersonernas övergripande reflektion över uttryck för hedersnormer i förskolan i relation till mödrar förefaller vara att de ibland går in med ambitionen att stötta mödrar som är utsatta eller mödrar som själva slår vakt om hedersnormerna. I vissa fall anser de att de når mödrarna medan i andra fall upplever de att vare sig de själva eller rektorn har någon lösning på hur de ska åstadkomma en beteendeförändring hos mödrar med en hederskulturell referensram. Detta kan enligt intervjupersonerna delvis bero på att förskolan och mödrarna är långt ifrån varandra normmässigt och att det mödrarna gör är ur mödrarnas eget perspektiv inte mer än rätt. Mödrar i en hederskontext behöver enligt intervjupersonerna fler insatser än det stöd som förskolan kan erbjuda. Det kan ur intervjupersonernas synvinkel röra sig om att dessa mödrar ska komma ut i samhället, i arbete, praktik för att se hur samhället fungerar för att bryta deras isolering bland likasinnade. Dessa mödrar skulle enligt intervjupersonerna kunna praktisera i förskolan, se hur personalen, mestadels kvinnor, jobbar, hur de utbildar och fostrar flickor och pojkar.

Hedersnormer i fäders agerande

I föregående avsnitt redogjordes för intervjupersonernas beskrivningar av tecken på hedersnormer i relation till mödrar såväl i egenskap av utsatta för som upprätthållare av hedersförtryck. Detta avsnitt ägnas åt presentation av intervjupersonernas berättelser om tecken på hedersnormer hos fäder. Det går att se fyra situationer där fäderna enligt intervjupersonerna visar tecken på att de kan vara bärare av hedersnormer. Den första situationen har med fäder att göra som förefaller finna det svårt att ta instruktioner av kvinnlig förskolepersonal. Den andra situationen rör fäder som vägrar kommunicera med kvinnlig personal. Den tredje situationen handlar om aggressiva fäder och den fjärde situationen avser fäder som ger uttryck för hedersnormer när de leker med barnen.

Den första situationen i vilken vissa fäder enligt intervjupersonerna har

svårt att ta instruktioner av kvinnlig personal kan exempelvis uppstå vid en inskolning. Det kan röra sig om en far som blir ställd, perplex och sur när en kvinnlig pedagog säger till honom att han ska sätta sig ner och hjälpa sitt barn med maten. Det framkommer i intervjuerna att i samtal med barnets mor framkommer att fadern inte har varit delaktig i omsorgen om sina barn det vill säga matning, nattning och blöjbyten utan det har varit modern som har stått för den materiella omsorgen om barnen. Intervjupersonen berättar vidare att det skedde en vändning i kontakten med familjen och med fadern såtillvida att fadern, som citatet nedan indikerar, kunde mötas och att han hade kommit till insikt att han behövde lära sig att ta ansvar för omsorgen om barnen.

IP12: Den familjen hade jag otroligt bra kontakt med under, under [obegripligt] och han, han kunde mötas efter det här. Alltså jag tror att, jag upplevde att han lärde sig någonting, att ok, nu behöver jag lära mig, nu behöver jag ta del av mina barns liv på ett annat vis [IP3: precis!] och han gjorde ju mer och mer faktiskt. Det var ett exempel på att det blev en krock men att det blev något bra av det.

Den andra situationen rörande tecken på hedersnormer hos fäder som intervjupersonerna lyfter fram har att göra med fäder som öppet vägrar kommunicera med kvinnlig förskolepersonal. Mer konkret att de inte diskret utan uttryckligen, som följande utdrag visar, gör en markering att de vill kommunicera med en manlig personal. Det rör sig också, enligt intervjupersonerna, om artighetsritualer till exempel att vissa fäder vägrar ta kvinnlig personal i handen. I intervjuerna framkommer också att intervjupersonerna från öppna förskolan har liknande erfarenheter det vill säga att de har varit med om situationer där fäder inte har velat komma till öppna förskolan under förevändningen att det enbart är kvinnor som jobbar där. Detta är enligt intervjupersonerna från öppna förskolan problematiskt då öppna förskolans ambition är att barn ska ha förebilder av båda kön.

IP2: [...] Och då är det de kvinnliga pedagogerna som blir utsatta för den här diskrimineringen att papporna, männen i familjerna pratar inte med de kvinnliga pedagogerna alls. De inte ens tar dem i hand och tvärtom, mammorna vill inte prata med de manliga pedagogerna så att det blir väldigt väldigt konstigt. Nämen så och att det är väldigt uttalat. Det är ingenting som man himlar med utan det säger man rakt ut: jag tänker inte prata med dig; jag vill bara prata med honom och så går man bara förbi som om man inte finns överhuvudtaget.

IP17: Exakt, och jag har hört liksom de säger, ja en förälder åtminstone säger liksom ja men jag vill inte komma dit, det är endast kvinnor och det är det är problem, problematiskt apropå det här att barnen ska ha förebilder av båda könen och också det här samspelet mellan könen.

Den tredje situationen som intervjupersonerna belyser rör fäder som beter sig aggressivt gentemot personalen i förskolan eller gentemot hustrur.

Av intervjuerna framgår, som nämndes tidigare, att vissa mödrar som vill få igenom specifika hedersrelaterade krav i förskolan skickar sina män dit vilka genom aggressivt uppförande vill sätta skräck i personalen. Av utdraget nedan framgår att två olika avdelningar i en och samma förskola bemöter en far som uppför sig aggressivt på olika sätt. Den ena avdelningen verkar ha gett efter och varnar indirekt en annan avdelning att de också ska rätta sig efter den aggressiva faderns vilja. Den nya avdelningen säger emellertid ifrån honom och uppmanar honom, som det framgår av exemplet nedan, att uppföra sig lugnt och sansat. Intervjupersonerna berättar också om vissa fäder som visar aggression mot sina hustrur vid lämning eller hämtning. Av intervjuerna framgår att personalen vid sådana situationer har kallat till möten med fäder som har uppfört sig aggressivt och betonat att de i förskolemiljön inte får skrika på någon, fruar inkluderade.

IP4: Mamma krav på oss att vi ska göra det och det vilket hon får inte liksom bestämma över vår verksamhet och jobb, då skickar hon mannen och han står mitt i rummet och han gör så här det är inte ok, ni måste göra det här och det här. Jag sa är du klar nu? Han sa ja. Du får inte bestämma över oss. Vi jobbar på det sättet. Men ni måste göra det här och skriker. Skrik inte. Varför skriker du? Skriker jag när jag pratar med dig? Nej, varför skriker du? Han kom fram jättearg alltså. Vad vill du göra nu? Men ni måste göra det här! Nej! Det ska jag inte göra och han gick och barnet kom inte i tre dagar till förskolan. Då pratade jag med min chef och chefen sa, ja men låt honom vara. Bra! För det är felet från den avdelningen som och de ville att vi skulle försöka och lyssna på honom för att han är man och jag blir rädd. Jag sa jag blir inte rädd för honom och jag kom på nästa gång han gör så jag polisanmäler honom. Jag sitter inte på gatan. Det är en institution. Han får inte skrika vilket han gjorde på gamla avdelningen och de lyssnade på honom och de gjorde som han ville.

Av utdragen ovan framgår också att den personal som möter en aggressiv far inte får stöd från ledningen utan vederbörande får hantera situationen på egen hand genom att överväga en polisanmälan vid upprepat aggressivt beteende från faderns sida. Erfarenheterna bland intervjupersonerna skiljer dock åt i fråga om ledningens stöd vid liknande situationer. Andra intervjupersoner vittnar snarare om tydligt stöd från ledningens sida när personalen möter aggressiva vårdnadshavare.

Den fjärde och sista situationen där vissa fäder, enligt intervjupersonerna från öppna förskolan, ger uttryck för hedersnormer handlar om leksituationer där en del fäder undviker en del av öppna förskolan som kallas för hemvrån eller köksvrån samt lek med dockor. Intervjupersonerna från öppna förskolan berättar, som exemplet nedan indikerar, att dessa fäder istället bygger med lego eller andra byggkonstruktioner som anses vara mer maskulina.

IP17: De går inte till köksvrån eller vad heter det hemvrån som vi kan kalla det kanske. De går inte dit och hämtar dockor (IP3: nej inte så vanligt,

nej) utan det också så där det är byggkonstruktion. Det är ju det, väldigt manligt, vi pratar nu liksom generaliserande.

Intervjupersonerna resonerar själva kring att dessa iakttagelser är generaliserande och att det också finns fäder som tillsammans med sina barn leker med dockor och uppehåller sig vid köksvrån. De fäder som undviker lekar som anses vara feminina eller kan associeras med kvinnogöra kan enligt intervjupersonerna vara bärare av hedersnormer.

Hedersnormer bakom gruppsyck

I avsnitten ovan beskrevs intervjupersonernas iakttagelser av olika uttryck för hedersnormer hos barn och föräldrar. I detta avsnitt redogörs däremot för intervjupersonernas berättelser om hur gruppsyck och rädsla för ryktesspridning främjar hedersnormer. Beträffande gruppsyck belyser intervjupersonerna olika situationer där vissa familjer eller mödrar vill leva västerländskt, välja sitt leverne själv till exempel ta av sig slöjan eller låter sina döttrar välja sin klädsel, vara utan slöja men att de utsätts för påtryckningar från människor med hedersnormer. Intervjupersonerna berättar att gruppsycket kan bli extra påtagligt i samband med gruppinskolningar där vissa föräldrar som inte vill följa hedersnormer ger efter när andra föräldrar förespråkar att deras barn ska följa hedersnormer i förskolan. Mer konkret att de föräldrar som vill frigöra sig från hederskulturen inte vågar stå på sig, följa sin vilja utan istället inordnar sig i andra människors vilja som fortfarande lever efter hedersnormer.

I intervjuerna framkommer också att vissa föräldrar som är bosatta i segregerade bostadsområden inte vill sticka ut och bli föremål för ryktesspridning i lokalsamhället om de går emot den härskande synen på heder där. Som utdragen nedan indikerar gäller oron främst döttrar det vill säga att undvika ryktesspridning om att döttrar har ett leverne som går emot hedersnormer.

IP14: Ja, vissa slås ifrån, alltså väljer att försöka att bli mera västerländska eller vad ska man kalla det för, men ta av sig slöjan, bär andra kläder, låter sina barn vara utan slöja och så dära men så får de mothugg från från communityn höll jag på att säga eller vad ska man kalla det för släkt, vänner, kamrater och då går de tillbaka till slöja och andra kläder och ser till att barnen liksom...

IP11: Att de också är rädda från andra människor i deras, eller från deras kultur för att hon sa också att Mirjam [en flicka i vinjetterna, författarens anmärkning] får inte göra de här, det går barn från deras kultur eller område i samma förskola och de vill inte att de ska berätta om vad hon gör i förskolan. Så, den här kulturen, har rädsla från varandra vad de tycker, vad andra tycker om mig. Vad de skulle säga om mig eller mina barn, speciellt dottern eller döttrar.

Hedersnormer bland personalen

Ett annat exempel på förekomsten av hedersnormer är enligt intervjupersonerna att vissa bland förskolepersonalen aktivt eller passivt bidrar med upprätthållande av hedersnormer i förskolan. Det förefaller röra sig såväl om de som har sitt ursprung i en hederskultur som personal som till exempel har etnisk svensk bakgrund eller en icke-hederskulturell bakgrund men som backar upp vårdnadshavare som praktiserar hedersnormer. Exempelen nedan indikerar att en del personal med etniskt svensk bakgrund tenderar att i vissa situationer, till exempel på grund av osäkerhet, aktivt eller passivt ger vissa vårdnadshavares kulturella och religiösa krav företräde framför de demokratiska värderingar som läroplanen förespråkar.

IP1: Nej, du hade heller inte tyckt att det var jobbigt här heller, om föräldern inte sa så här: utifrån min religion så vill jag inte att min dotter

IP2: Då vill jag respektera det på ett sätt. Jo, det handlar inte om var jag står där utan det handlar om, men det är kanske som du säger, det är svårt för att samtidigt så måste man få ha sin egen, jag tycker, jag tycker att det är svårt att dra gränsen var är det religion och vad är det oetiskt för demokrati, alltså ni fattar vad jag menar, demokratiska värden och sådana saker för att alla ska få ha sin tro är ändå.

Som det framgår av utdraget ovan verkar intervjupersonen finna det svårt att dra tydliga gränser mellan demokratiska värden och respekt för vårdnadshavares rätt till sin tro samt vilket av dessa som ska ges företräde i förskolan. Detta med anledning av en rädsla för att bli kallad för rasist eller på grund av anammandet av ett interkulturellt perspektiv som förespråkar förståelse och respekt för kulturella olikheter. En del kulturella olikheter kan då krocka med de demokratiska värden som förskolan har i uppdrag att främja.

Utöver ordinarie personal, lyfter intervjupersonerna också upp så kallade extraarbetare det vill säga personer som har stått utanför arbetsmarknaden och som inom ramen för arbetsmarknadspolitiska åtgärder får tjänstgöra som extrajobbare i förskolan. Dessa påminner om personal som i tidigare avsnitt beskrivs som de med inadekvat utbildning. Många av dessa extraarbetare är enligt intervjupersonerna kvinnor varav en del med rötterna i en hederskultur. Intervjupersonerna beskriver extrajobbarnas närvaro i förskolan som både en tillgång och en risk. Tillgång i den bemärkelsen att personalen kan ställa frågor till extrajobbarna om deras bakgrund, kultur, sedvänjor etcetera. Deras närvaro kan enligt intervjupersonerna också utgöra en risk eftersom de, som utdraget nedan indikerar, ser och hör mycket i förskolan, vad förskolan lär ut, vad barnen får höra och göra samt att de kan i samförstånd med barnens vårdnadshavare utöva kollektiv hederskontroll över barnen i förskolan.

IP12: [...] Där kan jag ha, funderat lite gran på att de de ser mycket och hör mycket och att de också ibland har kommit fram att de har fört information vidare till föräldrar hur det ser ut, hur vi arbetar, hur vi talar till barnen och så vidare och att att det liksom är någonting att ja men just där här att vi har koll på, vi har koll tillsammans här på på våra våra barn här utifrån den speciella religionen eller kanske den speciella kulturen så där. Det är, samtidigt som att det är så otroligt att vi har, tyckt att det har varit så fantastiskt alltså gillande och givande att ha de här personerna.

Sammanfattningsvis har i detta kapitel redogjorts för intervjupersonernas utsagor och resonemang kring tecken på hedersnormer från barn, vårdnadshavare, kollektiv men också från personal som i likhet med pojkar i förskolan kan agera en förlängd arm till familjer som praktiserar hedersnormer. Intervjupersonernas berättelser visar att flickor och mödrar är extra utsatta och att pojkar har dubbla roller det vill säga både som utsatta och utsättare.

Hederskulturella krav på förskolan

I detta kapitel redogörs för intervjupersonernas berättelser och resonemang om hederskulturella krav som en del vårdnadshavare tycks ställa på förskolan. Krav på könssegregation som i sin tur inbegriper krav på mansfria avdelningar och arbetsuppgifter samt krav på anständig klädsel utgör enligt intervjupersonerna de i särklass tydligaste kraven. Dessa kommer att beskrivas i följande avsnitt. Kapitlet avslutas med en kort beskrivning av intervjupersonernas resonemang kring konsekvenserna av krav på könssegregation i förskolan.

Krav på könssegregation

Könssegregation är en central kontrollmekanism för att upprätthålla hederskulturens oskualds- och kyskhetsideal (Khan, 2006). Det ska enligt Khan råda i familjen, i förskolan och skolan, ute i det offentliga rummet och på arbetsplatser. Det rör sig såväl om social som fysisk segregering (ibid). I följande avsnitt beskrivs dessa två aspekter med fokus på relationen mellan barn å ena sidan, barn och personal å den andra och

Krav på könssegregation mellan pojkar och flickor

Intervjupersonerna belyser en rad exempel på vissa vårdnadshavares krav på könssegregation i förskolan. Det är dels fråga om könssegregation mellan barnen och dels mellan manlig personal och barn som i sin tur tar sig uttryck i krav på mansfria arbetsuppgifter som i praktiken innebär krav på kvinnliga omsorgsgivare. Beträffande vårdnadshavares krav på könssegregation mellan flickor och pojkar ger intervjupersonerna en rad exempel. De uppger exempelvis att det kan röra sig om situationer där flickor inte får ta av sig på överkroppen vid vattenlekar, att flickor och pojkar inte får leka tillsammans på rasterna eller ligga bredvid varandra vid vilan. Det kan också enligt intervjupersonerna handla om sådana situationer, som den i första av nedan stående citat, där vissa flickor inte får duscha inför andra barn. I sådana situationer får en kvinnlig personal följa med flickan så att hon hinner duscha innan de andra barnen och att hon får byta om på toaletten. Vidare framgår av intervjuerna att krav på könssegregation från vårdnadshavarnas sida går, som det andra av följande citat indikerar, hand i hand med krav på könsstereotypa lekar till exempel att pojkar inte ska "lekdiska" och torka bord eftersom dessa anses vara typiska kvinnoysslor.

IP19: Jag hade ju ett barn som inte fick duscha ihop med de andra i förskoleklassen. Var tvungen att gå ut innan och duscha och byta om på toaletten.

IP24: *Men det har förekommit att de fick inte leka med vatten. Det har vi sett. Tjejerna får inte ta av sig på överkroppen, inte leka med pojkar på vilorummet att de inte ligger bredvid varandra på rasterna, så där tidigare men inte senaste tiden när folk var nya så brukade en far säga, varför ska han diska, de lekte ju diska ibland. De ville killar plocka lite pärlor och torka bord, nej nej nej. Ni ska inte göra de här kvinnliga arbetena.*

Intervjupersonerna menar att krav på könssegregation mellan flickor och pojkar är oförenliga med intentionerna i förskolans läroplan där förskolan aktivt ska verka för att flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och rättigheter samt att förskolan ska förbereda barnen för ett aktivt socialt deltagande i samhället, ett samhälle som är könsblandat och strävar efter alltfler könsblandade arenor.

Krav på anständig klädsel på flickor och kvinnlig personal

Ytterligare en aspekt av könssegregation som intervjupersonerna uppmärksammar är en del vårdnadshavares krav på anständig klädsel på flickor och i en del privata förskolor också krav på anständig klädsel på både flickor och kvinnlig personal. Av intervjuerna framgår att kraven i det sistnämnda fallet kommer såväl från vårdnadshavare som från kollegor. I det följande redogörs för intervjupersonernas berättelser om krav på slöja på flickor. Avsnittet avslutas med en beskrivning av samma krav på kvinnlig personal

Anständig klädsel på flickor

Beträffande krav på anständig klädsel på flickor i förskolan ger intervjupersonerna uttryck för olika uppfattningar. En del anser att de varken kan godta eller avfärda en del vårdnadshavares krav på att flickor ska ha anständig klädsel på sig medan en del andra ställer sig, som citatet nedan indikerar, frågande till anständig klädsel på flickor i förskolan. De sistnämnda ställer sig frågan om bevekelsegrunden till kravet på anständig klädsel på flickor i förskoleåldern är förenlig med förskolans jämställdhetsuppdrag. Det problematiska med krav på anständig klädsel på flickor anses vara att den kolliderar med normen om jämställdhet, det vill säga att flickor och pojkar ska ha samma möjlighet. Sett ur intervjupersonernas perspektiv verkar förskolans inställning att inte problematisera flickans familjs norm om anständig klädsel i form av sjal på flickan, utgöra en situation där normen om anständig klädsel konkurrerar ut normen om jämställdhet och icke-diskriminering utifrån kön. Detta för att de anser att kravet enbart gäller flickor och inte pojkar.

IP2: *Nej, vad är det som, varför ska man inte visa håret vid en viss ålder. Jag fattar inte.*

Vidare resonerar en del av intervjupersonerna kring den syn på män som förespråkare av anständig klädsel på flickor i förskoleåldern, representerar det vill säga att män inte kan ha kontroll över sina instinkter varför flickor

behöver skylla sina kroppar för att skydda sig mot män. Detta ses, som exemplen nedan indikerar, av vissa intervjupersoner som en problematisk syn på män, det vill säga det som i förskolans läroplan kallas för stereotypa könsföreställningar som förskolan har i uppdrag att motverka.

IP1: Ska vi göra någonting åt det? De kan inte tygla sig. Det blir för mig bara så nej.

IP2: Det är lite så jag tänker och varför går man i den, vad är det för bild av män?

IP3: Vad får man, alltså jag blir, nästan, men om man växer upp i det, vad får man för bild av män liksom?

Ytterligare förhållningssätt till sjal på flickor i förskolan, som tar sig uttryck i utdraget nedan, är att sjalen ses som problematisk utifrån dess funktion det vill säga att flickan som bär den svettas när det är varmt på förskolegården sommartid. Intervjupersonen ringer flickans mor när flickan säger att hon inte tar av sig sjalen då modern kommer att bli arg. När intervjupersoner ringer modern säger modern att hon inte har sagt att hon blir arg om dottern skulle ta av sjalen i förskolan. Detta tog intervjupersonen upp som exempel på en problematisk situation som enligt vederbörande fick en lösning genom ett samtal med flickans mor. Samma intervjuperson tar sedan upp situationer i vinjetterna där Mirjam inte får hoppa och göra roliga saker. Dessa begränsningar kopplas i jämförelse med sjalbärandet till flickors sämre förutsättningar att utvecklas och till en skadad relation till mödrar som har stått för dessa begränsningar.

IP4: Jag kommer ihåg att jag har haft en, en flicka som hade ju sjal och det blev ju sommar, det var jättevarmt och hon började svettas och sen jag sa men du kan ta av den men nej min mamma blir arg. Jag såg henne, hon bara så rinner svett. Jag jag ringde, jag frågade, det är jättevarmt. Det rinner alltså hur ska vi göra nu. Ska hon ta av den. Ja ja ja men hon säger att du blir arg. Nej, jag har inte sagt att jag blir arg men hon upplever så ok så så jag har ringt och sagt till henne det är jättevarmt så det är man kommunicerar och ja. Men här, när man läser här att de att har ju krav att flickan ska inte hoppa och inte göra saker för att, bara för att hon är flicka hon får inte liksom göra saker som är jätte roligt, jag också en flicka en kvinna. Jag gjort allt under barndomen. Det är jättekul för det här speglar sig när man växer. Det här kommer liksom stanna hos hos flickorna. Jag fick inte göra någonting när jag var barn och jag känner jätte många som gillar inte deras mammor på grund av att de har hindrat hela tiden, hela tiden.

Intervjupersonerna belyser också säkerhetsrisker med anständig klädsel på flickor i förskolan. Det rör sig, som exemplen nedan indikerar, om att flickorna, de som är mycket små och inte kan knyta sjalen, har fastnat med sjalen i bussdörrar och i lekställningar i förskolegården.

IP16: *Och hälften av flickorna fastnade med sjalen i bussen. Jag träffade en läkare en gång som berättade de här små då som har, som har sjalen och de har inte knutit, alltså så mkt olyckor.*

IP19: *Och i lekställningarna på skolgården.*

Ytterligare ett perspektiv på sjalbärandet i förskolan som framkom i intervjuerna var att det sågs som ett exempel på en problematisk situation om det skulle uppdagas att flickan är tvungen att bära den men inte om det, som intervjupersonen i citatet nedan uttrycker det, var en "lekgrej" eller en "övningssjal".

IP6: *Det har vi haft på vår förskola, alltså sådana här övningssjalar eller vad man kallar det för men jag känner att så länge, alltså jag ser inte problem med det heller, egentligen, alltså det är jätte svårt om det är tvång och de säger till mig att du får inte ta av det här på barnet då skulle jag säga så exakt men om det är en sak hon har med sig som en lekgrej att hon kommer med den och sen plockar ju hon bort den när hon blir varm eller att hon ja du vet så, då känner jag att (IP2: då är du uppmärksam på liksom), ja, men aldrig säga att du måste ha den på. Jag skulle inte heller säga att hon inte får ha den på sig. Alltså det är jättesvårt.*

I sista meningen i utdraget ovan ger intervjupersonen dock uttryck för en vändning där slöjbärandet och huruvida intervjupersonen skulle kunna säga att flickan får eller inte får ha den som en problematisk situation.

Samtidigt som anständig klädsel på flickor i förskolan betraktas av en del intervjupersoner som oförenlig med förskolans jämställdhetsuppdrag, anser de att anständig klädsel är vanligare i vissa förskolor och att nya pedagoger som till en början reagerar på det brukar vänja sig vid det efter ett tag. Det ligger enligt vissa av intervjupersonerna en fara i att förskolans arbete för ökad jämställdhet ser olika ut i olika förskolor. Mer konkret att förskolor där bland annat anständig klädsel på flickor blir ett vanligt inslag skiljer sig från resten av Sverige.

IP2: *Men jag säger ju vad, hur jag påverkas, saker som jag skulle ha reagerat jättestarkt mot tidigare, det är så jaja, då så då förstår jag.*

IP1: *När du kom hit då var det här jättekonstigt för dig och nu har du liksom vaggats in i det här, ja men ok men så är det här och det är det jag tycker det är farligt när man säger så är det här. Att det här ska blir ett annat område än resten av Sverige.*

Intervjupersonerna är dock inte eniga om sjal på flickor alltid utgör ett jämställdhetsproblem. I exemplet nedan problematiserar en av intervjupersonerna en situation i vinjetterna där det framgår att Mirjam bär sjal såväl utifrån ett nutidsperspektiv på flickans liv men också utifrån tankar kring hur sjalen skulle kunna påverka hennes liv i framtiden.

IP5: Och det står att Mirjam, hon hade sjal någonstans. Redan där någonstans börjar man känna, aha hur tänkte de där. Hur har de jobbat med den här familjen. Varför ska hon behöva ha det och hur det påverkas hennes liv.

Förväntningar och krav på anständig klädsel på kvinnlig personal

Av intervjuerna framgår också, som tidigare påpekades, att frågan om förväntningar och krav på anständig klädsel också kan riktas till kvinnlig förskolepersonal. Det kan enligt intervjupersonerna komma förväntningar i form av frågor från vissa barn varför kvinnlig personal, främst de med icke-svensk bakgrund, inte bär slöja. Det kan också handla om uttalade krav och förväntningar på att kvinnliga medarbetare ska bära anständig klädsel. Exemplet nedan utspelar sig i en privat förskola där en kvinnlig pedagog som under sin graviditet i sommarvärmen bär shorts och linne blir ifrågasatt som en olämplig förebild för pojkar.

IP23: Ja men alltså som du säger, man skulle ge önskemål vad föräldrarna hela tiden, utifrån föräldrarnas önskemål verksamheten och alltihopa. Jag var, en sådan sak, praktisk som gäller mig själv, jag var höggravid eller gravid med min äldste son. Det var lite varmt. Det var sommar. [...] Jag hade linne och shorts och jag fick höra då att som kvinna får jag inte gå så här klädd för jag var ingen bra förebild för de här pojkarna.

Men vilka är det som ställer krav på anständig klädsel på kvinnlig personal? Av intervjuerna framgår att sådana krav kan komma såväl från vårdnadshavare som medarbetare och från en del barn. Intervjupersonen bakom exemplet ovan berättar att hon inför sina kollegor fick argumentera för att hennes man inte hade några problem med om hon skulle gå naken till förskolan men fick höra att barnen i förskolan skulle påverkas av hur hon var klädd. Intervjupersonen berättade att hon själv slutade i den förskolan men det problematiska vara enligt henne att pedagogerna överförde den synen på anständig klädsel till barnen tvärt emot formuleringar i läroplanen om att förskolan aktivt ska motverka könsstereotypa föreställningar.

Krav på könssegregation mellan barn och personal i form av mansfria avdelningar och arbetsuppgifter

I de följande två avsnitten redogörs för intervjupersonernas berättelser om könssegregationens fysiska och sociala aspekter. I intervjuerna framkommer att fysisk segregation aktualiseras i samband en del vårdnadshavares krav på mansfria avdelningar, det vill säga fysisk åtskillnad, medan social segregation tar sig uttryck i desammas krav på mansfria arbetsuppgifter.

Krav på mansfria avdelningar

Krav på mansfria avdelningar i förskolan från en del vårdnadshavare kan enligt intervjupersonerna ta sig olika uttryck. Det kan exempelvis röra sig om att rekrytering av manlig personal utlöser starka reaktioner hos en del

vårdnadshavare, såväl enskild som i grupp. Intervjuerna innehåller sådana exempel som i citatet nedan där en hel föräldragrupp går ihop för att i protest mot anställning av en manlig personal hålla sina barn hemma från förskolan.

IP4: Vi har haft samma situation på en förskola där jobbade jag. Där en avdelning består av 17 barn när de visste att en manlig personal har börjat 16 barn kom inte dagen efter. Ett barn kom bara. Han kom till mig och sa så här: vad ska jag göra. De kommer rakt och sa till mig. På grund av dig från och med imorgon våra barn kommer inte till förskolan.

Intervjupersonerna berättar hur en del vårdnadshavare går hårt åt den nyanställda mannen genom att ställa honom mot väggen med frågor som varför han har valt att jobba bland kvinnor och med barn och varför han inte har valt något annat yrke. Erfarenheterna skiljer sig dock åt bland intervjupersonerna. En del andra menar, som utdragen nedan indikerar, att negativa reaktioner på rekrytering av manlig personal i förskolan är vanligare bland nyanlända som inte har adekvat kunskap om förskolan i Sverige. De menar också att negativa reaktioner på manlig personals närvaro i förskolan har minskat på grund av att flera förskolor idag har vårdnadshavare som är infödda som tillhör andra eller tredje generationen invandrare vilka själva har gått i förskola i Sverige och är vana vid att se såväl män som kvinnor verksamma i förskolan.

IP25: Jo, jag tror i alla fall att vissa av föräldrarna reagerar. Vem är han, killen som ska jobba här och så där men det var mer förr i tiden eller 90-talet så där, mer reaktioner än idag men det är alltid några föräldrar som frågar, ifrågasätter vem är han, ska han jobba på mitt barns avdelning. Så brukar det förekomma. Jag tror att det är generationen. Det är precis nyanlända var mer ifrågasättande medan folk som kanske kommit som små som har fått nu, som är föräldrar nu, förstår bättre. De som är födda här också, a, det ...

IP23: Det är många som är nu andra, tredje generationens, som är våran vårdnadshavare här så att det är...

IP24: Och de är mer vana med förskolans värld att det är både manliga och kvinnliga pedagoger som arbetar.

Utöver generation verkar också område, det vill säga förskolans geografiska placering, vara av betydelse enligt vissa intervjupersoner. Som exemplet nedan indikerar kan vårdnadshavare i områden där hedersnormer inte är starka snarare föredra förskolor med manlig personal.

IP2: Men det här är ju superspännande diskussioner jag som då inte har jobbat lika länge i ett område där det finns hedersrelaterat våld för jag är ju van vid precis tvärtom, reaktionerna men vad bra med män! Vi söker den här förskolan för det finns ju män. Det här är ju min erfarenhet och då pratar vi om en och en halv mil härifrån så.

Varför är det viktigt med manlig personal i förskolan är något som intervjupersonerna resonerar en del kring. De betonar att betydelsen inte ligger i att de är män utan att deras närvaro ökar mångfalden som av vissa intervjupersoner ses som något berikande. En könsblandad personalstyrka förefaller betraktas som något som möjliggör för barnen att ha både manliga och kvinnliga förebilder. Som en av intervjupersonerna i citatet nedan belyser det kan manlig personal vara förebilder för alla men i synnerhet vissa barn, det vill säga för de barn som lever med ensamstående mödrar eller för dem med frånvarande fäder.

IP23: Alltså jag tänker på många våra, finns ju många barn som lever ensamma med mammor bara som bara ser kvinnor och det är perfekt att få en manlig förebild från början och det handlar inte om att männen är mer hårda eller sådant där. Det är bara att det och också det här att de ser att män även leker att män gör allt det här som vi kvinnor gör. Att det är ingen skillnad vad en man gör och en kvinna gör för att de ser att vi gör ju faktiskt samma sak. Många barn har ju det här att flickor kan inte spela fotboll. Det kan bara män göra men sådana här saker men de ser att det är likadant och hoppas att det blir naturligt för dem. Det tror jag är viktigt.

Av citatet ovan framgår också att manlig personals närvaro åskådliggör för barnen att vissa arbetsuppgifter kan utföras eller vissa yrken kan utövas av båda könen och att kön inte ska hindra individen från att göra vissa saker som förknippas med ett annat kön än den enskilda individens eget kön.

Krav på mansfria arbetsuppgifter

Vad gäller krav på könssegregation mellan barn och manlig personal framkommer i intervjuerna, som tidigare påpekats, att det kan handla om olika situationer. Det rör sig om situationer där manlig personal, som exemplet nedan indikerar, inte får utföra vissa arbetsuppgifter till exempel att byta blöja på barnen, i synnerhet flickor, följa med dem vid toalettbesök, ha fysisk kontakt med dem och vara med vid vilan.

IP24: En man som jobbar och byter blöja. Säger ok, han får jobba men inte byta blöja på eller vara med på vilan.

Intervjupersonerna berättar också att vissa vårdnadshavares krav på att manlig personal inte får byta blöja på barn har ibland lett till att vissa manliga medarbetare, som citaten nedan indikerar, inte vill byta blöja på flickor eller några barn alls och att de inte heller vill hamna i situationer där de ensamt behöver öppna eller stänga förskolan. Mer konkret, verkar intervjupersonerna mena att reaktionerna från vårdnadshavarnas sida får en del manliga medarbetare att känna sig mer utpekade och påpassade vilket förefaller ha resulterat i att de ger avkall på en del av sina arbetsuppgifter.

IP4: Jag vet hur mycket när han berättade om saker hur hans ansikte reagerade till exempel han var aldrig ensam på förskolan, aldrig.

Öppning eller stängning och om han var tvungen att stänga, låt aldrig, han skulle aldrig stänga ensam.

IP6: Han berättar bara häromdagen att han stängde själv på förskolan och att ett barn hade bajsat. Han sa att det kändes fel för mig att gå in och byta blöja för tänk om någon ser. Alltså bara att han får sådana tankar fast det inte har, barnet hade ju bajsat liksom. Han har ju det med sig hela tiden liksom.

Att män i förskolan inte får utföra vissa arbetsuppgifter, om deras närvaro tolereras av vårdnadshavare med hedersnormer, kan i praktiken svårligen innebära något annat än krav på kvinnliga omsorgsgivare.

Konsekvenser av könssegregation

Detta kapitel har haft fokus på intervjupersonernas resonemang kring en del vårdnadshavares krav på könssegregation i förskolan. I detta avslutande avsnitt är det på sin plats att beskriva intervjupersonernas oro över tänkbara konsekvenser av könssegregation i förskolan för barn, särskild för pojkar som upplever könssegregation under sin förskoletid.

Intervjuerna indikerar att krav på mansfria arbetsuppgifter kan orsaka såväl praktiska som principiella svårigheter. Som exemplet nedan ger fingervisningar om kan sådana krav göra att barns bästa hamnar i kläm i den meningen att om en manlig personal inte får hjälpa barn vid toalettbesök när han är själv med barnen så kan barnens behov inte tillgodoses. Barn som använder blöja får då vänta och gå runt i bajsblöja eftersom den manlige medarbetaren inte känner sig bekväm med att byta blöja på barnen utifrån krav från vårdnadshavares sida. Detta leder i praktiken till att kvinnlig personal rycker in för att barnens behov inte ska stå tillbaka. Detta kan innebära att de behöver avbryta sin rast eller att de tar på sig extra arbetsuppgifter.

IP18: Det jag tänker, när jag jobbade då hade vi en manlig på hela förskolan och det som var, det var också de här att en del föräldrar reagerade på och ville inte att han skulle hjälpa barnen vid toalettbesök. Det var äldre barn så det handlade inte om blöjbyte men man ska hjälpa barn på toaletten och hur det påverkade oss andra som jobbade omkring för att skulle den här mannen kanske stänga förskolan en kväll, så betyder det att man jobbar ensam kanske sista 45, sista 30 och om ett barn ska på toaletten, vad händer då eller jag är på väg hem och ett barn behöver hjälp på toaletten, ska jag då stanna kvar och hjälpa barnet eller liksom, det blev liksom sådana problematiseringar. Jag kom ihåg att man fick avbryta sin rast för att han var ensam och ringde han ja, du måste komma upp.

Av exemplet ovan framgår också att förutom att principen om barns bästa riskerar hamna i kläm till följd av krav på mansfria arbetsuppgifter sätts också principerna om jämställdhet och likabehandling på arbetsplatsen

ur spel. Detta för att manliga kollegor tvingas, enligt intervjupersonerna, mer eller mindre att retirera från att utföra arbetsuppgifter som vissa vårdnadshavare kräver att de utförs av kvinnor. Annorlunda uttryck kan den principiella svårigheten bli att jämställdheten får stå tillbaka. Detta såväl i bemärkelsen att barn riskerar förknippa omsorgsarbete enbart med kvinnlig personal och att kvinnlig personal får ta över och utföra de manliga kollegornas arbetsuppgifter.

Intervjupersonerna relaterar också den könsuppdelning som enligt dem sker i vissa förskolor i Sverige med könssegregation i vissa länder med systematisk könssegregation. De anser, som citatet nedan indikerar att könssegregation upprätthåller stereotypa föreställningar om flickors och kvinnors kroppar.

IP25: Man tänker på, alltså i andra länder, när de ser flickor ha korta kjolar, kortärmade, liksom om de inte har sett flickor, kvinnokroppen, de äter upp de där flickorna, de där kvinnorna med ögonen. Jag kan tänka mig det blir samma sak här på, om man uppfostrar barnen så på privata förskolor, sen när de går i till samhället, ja det blir jättefarligt då kanske tafsar de på tjejerna att den här får man tafsa. Tjejer har korta kjolar, kortärmade, och så på förskolan har de inte sett alla är, flickor för sig, pojkar för sig så då blir det jättechock för dem.

Av utdraget ovan framgår också att könssegregation i form av krav på anständig klädsel på flickor och könssegregerade aktiviteter i förskolan riskerar att ladda relationen mellan könen med en sexuell laddning. En sådan laddning tycks för en del pojkar som har varit föremål för könssegregation innebära en risk att kränka kvinnors kroppsliga integritet och göra sig skyldiga till sexuella ofredanden mot flickor och kvinnor.

Vidare berättar intervjupersonerna att hedersrelaterade krav väcker en rädsla för att "bli kallad för någonting" hos personal som inte har liknande bakgrund som kravställande vårdnadshavare. Det intervjupersonerna syftar på verkar, som tidigare påpekats, vara rädsla för att bli kallad för rasist eller för att uppfattas som fördomsfull mot vårdnadshavare med annan bakgrund än svensk. Men svårigheten att säga ifrån hedersrelaterade krav stannar inte enbart hos personal med etniskt svensk bakgrund eller med bakgrund i en icke-hederskultur. För en del personal med samma eller liknande bakgrund som kravställande vårdnadshavare kan det, som citatet nedan indikerar, också bli svårt att stå upp för förskolans värdegrund och för att säga ifrån hedersrelaterade krav. Att en del vårdnadshavare vill göra förskolan till en arena enbart för kvinnor är något som enligt en del intervjupersoner kan bero på avsaknaden av mod hos personalen att stå upp för de normer som förskolan vilar på.

IP2: Men jag tycker att vårdnadshavare markerar tydligt att det här är en arena för kvinnor att jobba i bara. Det här är liksom, det säger hon liksom tydligt med det här. Det har ju varit ok med andra aktiviteter och utflykter när det var bara kvinnor och helt plötsligt blir det inget bra

och det står vi inte för och jag tror att det ligger faktiskt hos oss. Den här rädslan i att man inte ska bli kallad för någonting. Man gör inte övertramp. Att man inte respekterar religion. Att man inte, att man inte. Jag tror att rädslan finns hos oss. Modet finns inte att stå upp och framför allt har jag kommit på. Jag har jobbat i 33 år inom förskolan men jag har liksom kommit på hela tiden att det svårare när man när man kommer från samma land att säga ifrån. Jag tänker om det en, nu ska vi inte säga som vi sa land, men att vi säger att det kommer en pappa där jag kommer ifrån och så pratar vi om det. Jag har faktiskt märkt att pedagoger kan bli, å men jag förstår vad du menar. Vi ska inte, vi löser det på något sätt.

Av citatet ovan framgår med andra ord att rädsla hos en del personal med etniskt svensk bakgrund för anklagelser om rasism och diskriminering och rädsla hos personal med utländsk bakgrund för att framstå som illojal mot vårdnadshavare med liknande eller samma bakgrund, kan göra att de inte kan fullfölja sitt uppdrag genom att stå för de normer och värderingar som förskolan står på.

Hantering av hedersrelaterade krav på förskolan

Detta kapitel ägnas åt beskrivningar av intervjupersonernas förhållningssätt till de hedersrelaterade krav från en del vårdnadshavare som redogjordes för i föregående kapitel. Det rör sig om sådana förhållningssätt som dominans, undvikande, samarbete, kompromiss och anpassning. I följande avsnitt redogörs för vart och ett av de nyss nämnda förhållningssätten.

Dominans

Vad gäller hedersrelaterade krav, bland annat krav på könssegregation i form av mansfria avdelningar och arbetsuppgifter, anser en del av intervjupersonerna att det inte är så svårt att förhandla med kravställande vårdnadshavare. De anser att de skulle kunna hantera sådana situationer genom att åberopa det som står i förskolans styrdokument det vill säga skollagen och läroplanen. Som framgår av utdragen nedan uppger en del av intervjupersonerna att de i sådana situationer skulle informera vårdnadshavarna att det inte finns några lagar som säger att män inte ska jobba i förskolan och att de inte skulle gå med på att flytta över ett barn till en mansfri avdelning. Mer konkret verkar intervjupersonerna vara av den uppfattningen att de i dessa situationer skulle beskriva för vårdnadshavare som förespråkar könssegregation att förskolan enligt dess läroplan har ett ansvar att motverka könsstereotypa föreställningar. Vidare tar intervjupersonerna upp att de skulle beskriva för vårdnadshavare som ställer krav på könssegregation att förskolan har och följer en integritetspolicy som innebär att personalen ska ha barnets trygghet som utgångspunkt genom att följa barnets önskemål om hur det vill ha det i intima situationer det vill säga vid blöjbyten eller toalettbesök. Annorlunda uttryckt anser en del av intervjupersonerna att en restriktiv och styrdokumentsstyrd hållning är viktigt att upprätthålla för att dels värna om utsatta individers fri- och rättigheter inom olika minoriteter och dels för att lagens räckvidd ska gälla alla och inte enbart dem som delar värderingar med förskolan. Denna hållning kan kallas för den dominanta hållningen.

IP22: Därför att där fanns det också föräldrar som ställde krav. Det gick inte riktigt så här långt men där de kunde ställa krav och de kanske flyttade till en annan förskola därför att vi inte kunde uppnå de krav som de hade på förskolan men samtidigt så är det ju så här att jag kan, jag tycker heller inte om ordet makt, men det är de regler, de förhållningssätt vi har att förhålla oss till.

IP1: Och vi ska inte absolut ha någon diskussion om att barnet ska byta avdelning.

IP3: Redan då säger vi stopp.

Av intervjuerna framgår också ett icke-diskrimineringsperspektiv på hedersrelaterade krav som ställs på förskolan av vissa vårdnadshavare. Uttryckt i andra termer framhåller en del av intervjupersonerna att krav på mansrifa arbetsuppgifter och avdelningar kan ses som diskriminering på grund av kön som berövar manlig förskolepersonal rätten till att utifrån sin profession och sina färdigheter utföra sina arbetsuppgifter på samma villkor som kvinnliga medarbetare. Som det framgår av utdraget nedan ger en del intervjupersoner förskolans styrdokument och icke-diskrimineringspolicy större tyngd än att bemöta vårdnadshavare med respekt.

IP21: Jag vet inte hur men det här att bemöta vårdnadshavaren, självklart med all ära men om det ska gå emot läroplansmålen då då och samtidigt också så här att kategorisera för det blir ju lätt det att man kategoriserar, jag då ska vi försäkra att den här manlige kollegan inte ska byta blöja för den manliga kollegan är det en kränkning för han begår inte tjänstefel tänker jag. Det är flera faktorer som spelar roll för då kan han göra en anmälan till DO eller vad det är för det är en kränkning. Han fråntas rättigheten att utföra sina sysslor så jag vet inte riktigt om rektorn agerar professionellt gentemot kollegan alltså så för det finns inga ramar som talar om för rektorn att självklart måste vi bemöta alla med respekt och det jag behöver bemöta de här vårdnadshavarna med respekt för det är deras tycke men jag har fortfarande ett styrdokument som väger tyngre i situationen och diskriminerings, ja vad heter dem, ja det här kränkande behandling och alla de här grunderna så...

Det framkommer också i intervjuerna, bland annat av utdraget nedan, att en del intervjupersoner är måna om att först uttömma möjligheterna till att genom styrdokumenten övertyga vårdnadshavarna om att de ska rätta sig efter förskolans jämställdhetsuppdrag och att de först efteråt vänder sig till rektorn för att be om en lösning på vårdnadshavares krav på könssegregation.

IP24: Jag tänker så här vi belyser alltid vikten av läroplanen. All vår verksamhet, den planerade verksamheten den spontana verksamheten, den utgår ju ifrån våran läroplan. [...] Vi arbetar utifrån det här styrdokumentet. Det är det här som liksom vägleder oss i vårt arbete och sen skulle det uppstå en sådan situation, oavsett om det skulle det vara det du beskriver att manliga pedagogen ska inte göra det och det och det, ja, då kan man lätt koppla aktiviteter i den här barngruppen kopplad till könsstereotypa roller [...] Styrdokumentet är ju som är våran grund. Vi kan inte motsätta det och även om vårdnadshavare nej jag vill inte, ja då har jag gjort allt i min makt. Jag har liksom haft ett föräldramöte, jag har kopplat in föräldrarna, jag har ju liksom, ja då hänvisar vi till rektorn

och sen är det upp till föräldrarna att välja. Vill de ha sina barn kvar eller inte. Jag menar, de har också ett val.

Den dominanta hållningen till vårdnadshavares hedersrelaterade krav delas emellertid inte av alla intervjupersoner. Vissa, som utdraget nedan indikerar, verkar snarare vara av den uppfattningen att en dominant linje från förskolan är besläktad med en hållning hos vårdnadshavare som ställer förskolan inför ett ultimatum i form av de tar sina barn från förskolan om den inte erbjuder mansfria arbetsuppgifter och avdelningar. Kritiken som vissa intervjupersoner riktar mot denna linje är att den riskerar piska upp en stämning präglad av maktkamp där det är vinna eller förlora som gäller. De intervjupersoner som är kritiska till den dominanta hållningen menar att det i slutändan är barnen som löper en risk att hamna i kläm då de befärrar att en del vårdnadshavare kommer att hålla barnen hemma eller flytta på barnen till en annan förskola om förskolan skulle sätta ner foten för hårt.

IP21: Jag tror också det här, om man utövar makt då kommer man ingenstans och det hära, det är ömsesidigt. Om föräldrar ställer ultimatum då utövar de sin makt. Nu hotar jag dig. Följer ni inte då tar jag mitt barn och så vänder vi på det. Om vi ställer ett ultimatum att läroplanen säger så, det är så vi gör, annars kan ni, det kan man heller säga. Det är fingertoppskänsla, återigen det här: jag förstår att det säkert säkerligen finns sådana där man får kanske, att man inte kommer någon vart i dialogen och då kanske föräldrar väljer att lyfta bort sina barn till en annan förskola mm [...] då genast är barnen som faller mellan stolarna och vi är ju här för barnets bästa.

Ytterligare en aspekt kring den dominanta hållningen som intervjupersonerna belyser är att villkoren för dialog är otillräckliga. Att i konfliktsituationer med vårdnadshavare som ställer hedersrelaterade krav på förskolan åberopa styrdokument är enligt dem inte särskilt effektivt i relation till dessa vårdnadshavare som anses ha bristande kunskap om majoritetssamhället och istället känner bäst till den kultur de växt upp i. Det är enligt intervjupersonerna inte lätt att föra en fruktbar dialog med dessa vårdnadshavare.

Att kunna luta sig mot förskolans styrdokument i konfliktsituationer med vårdnadshavare som ställer hedersrelaterade krav på förskolan kan enligt en del andra intervjupersoner vara en framkomlig väg. Att den ger personalen mod att stå upp för förskolans verksamhet och innehållet i undervisningen. Annorlunda uttryck, kan tydliga styrdokument enligt intervjupersonerna stärka personalens mod och vilja att stå upp för förskolans värdegrund när förskolan avvisar vårdnadshavares hedersrelaterade krav. Styrkan i den linjen anser intervjupersonerna vara att de, som utdraget nedan indikerar, skulle våga säga till vårdnadshavare som ställer hedersrelaterade krav att personalen inte utgår ifrån sina personliga värderingar utan är skyldiga att tillämpa och rätta sig efter

förskolans läroplan och skollagen. En dominant linje kan, som det framgår av första exemplet nedan, också möjliggöra för personalen att inte tillåta avvikelser från principerna i läroplanen, till exempel jämställdhetsprincipen, när ledningen vill öppna för kompromisser med vårdnadshavare exempelvis i form av att erbjuda flickor könsuppdelad simning.

IP1: Det är ändå ett stöd att kunna gömma sig bakom skolan om man inte har det modet och det kanske inte funkar i kulturen att men nu ska jag säga att en vän till mig är idrottslärare på en skola och han säger att flickorna inte är med och då har han valt att ringa föräldrarna och säger ditt barn kommer inte att klar, får inget betyg och det blir ingenting och det blir nästan som ett litet krav. Han sa att idrottsläraren innan hade sagt då ok, liksom på något sätt försöker och han sa jag kommer inte ge dem betyg. Det är bara så. Det här handlar om simkunnighet, det här kan handla om det och det är viktiga saker och det är ingenting som behöver liksom vara rädd för. [...] Det enda som han fick som, från skolan då att kan inte du ha en simlektion för flickor. Det kan inte ha, sa han. Det kan jag inte för det står liksom i läroplanen så där. Han fick ju genom det så att alla var med och jag tror att man måste, vi har ju haft den där diskussionen tillsammans, många gånger- att det här är inte ok, man kan inte göra så liksom att man går med på vissa saker som alla andra men jag tror att vi måste våga mera.

IP2: Du tänker mer och mer på det här som vi egentligen pratade om från början att hade man vissa riktlinjer eller vissa färdiga dokument egentligen vad som gäller i alla de här frågorna, vad man svarar, vad man ska göra, hur vi ska förhålla oss så behöver rektorn inte heller tänka. Att man tar bort den här rädslan, osäkerheten genom att färdiga dokument som vi egentligen inte styr över utan bara kunna säga att det här är det vi har att förhålla oss till. Ohörbart, Då är det inte mina personliga åsikter. Jag kan ställa mig bakom dokumenten och driva den här saken. Jag tror att det gäller även för rektorer att hade vi det här färdigt, skrivet, någonting som man egentligen kan stoppa i handen på alla vårdnadshavare som kommer, alla anställa man har så har man redan förberett för sig. Man behöver inte ta ansvaret själv. Det är inte på dig jag tar striden. Förskolan står för det här.

Utöver styrdokumentet som ett verktyg som intervjupersonerna anser kan nyttjas i konfliktsituationer med vårdnadshavare som ställer krav på hedersnormer, lyfter de också vikten av stöd från kollegor och från förskoleledningen. Framför allt betonar de, som utdraget nedan indikerar, vikten av starka chefer som vill och vågar stå upp för förskolans värdegrund och inte kompromissar bort den i förhandlingar med vårdnadshavare i en hederskontext.

IP7: Absolut! Det har hjälpt oss jättemycket. Det blir liksom något som backar upp oss. Det är inte våra åsikter eller attityder som styr det hela

utan vi har faktiskt en, ett styrdokument som vi måste följa annars så gör vi tjänstefel så att det, det brukar funka i alla fall men samtidigt som ett arbetslag som backar upp varandra. En chef som är stark och står på sig och jag upplever att de chefer jag har haft så har de alltid varit väldigt, ohörbart, nej men annars är det diskriminering.

IP25: Nu säger jag spontant, det exemplet som du gav mig med den här familjen som pojken ska kontrollera mamman det är som att ta oss till Afghanistan. Vill vi ha Afghanistan här? (IP23: nej), absolut inte. Det ska inte kompromisser (IP23: någon kompromiss alls, nej) och jag tänker kanske cheferna kompromissar på grund av barnbrist, kanske och det ska inte finnas.

Indirekt beskriver intervjupersonerna i citaten ovan kompromiss med de vårdnadshavare som ställer hedersrelaterade krav på förskolan som en motpol till den dominanta hållningen som utgår ifrån förskolans styrdokument. Ledningen anses ha en avgörande roll i upprätthållandet av den dominanta hållningen bland annat genom att inte på grund av ekonomiska incitament, till exempel skolpeng, hamna i kompromisser med vårdnadshavare för att inte förlora barn och därmed skolpeng.

En möjlig konsekvens av den dominanta hållningen kan, ur intervjupersonernas perspektiv, vara att vissa vårdnadshavare tar hem sina barn eller flyttar på dem till en annan förskola. Vårdnadshavarnas agerande kan i sin tur väcka motstånd hos förskolepersonalen. Detta motstånd kan gestaltas med hjälp av två exempel, nämligen personalens motstånd mot vårdnadshavarnas krav på mansfria avdelningar för döttrar respektive deras krav på att till exempel en son inte ska ägna sig åt lekar och aktiviteter som kan ses som könsöverskridande. Som utdragen nedan indikerar motiveras motståndet mot krav på mansfria avdelningar för döttrar med hänvisning till förskolans jämställdhetspolicy det vill säga att såväl manlig som kvinnlig personal får jobba inom förskolan. Motståndet ligger i att den förskola som av vårdnadshavarna väljs bort på grund av att den inte går dem till mötes i deras krav på mansfria avdelningar ska kontakta andra förskolor i området att inte heller de ska ge vika för kravet på mansfria avdelningar. I det andra fallet rättfärdigar intervjupersonerna motståndet mot vårdnadshavarnas krav på icke-könsöverskridande aktiviteter och lekar för pojkar utifrån flera grunder. Det rör sig såväl om ett jämställdhetsperspektiv som ickediskriminering och möjlighet till utveckling av könsöverskridande identitet samt barnets bästa. Med barnets bästa förefaller intervjupersonerna mena att det inte ligger i barnens intressen att skiljas från sina kamrater om förskolan ska flytta dem till mansfria avdelningar för att tillmötesgå vårdnadshavarna.

IP9: Motstånd, motstånd, motstånd ibland kan jag tänka liksom att ja vet vi det. De här flyttade till den här förskolan här, har ni någon manlig? Kan ni föra fram den manliga med en gång? Ja men alltså att man har den här, så här ser det ut att vi, vi skapar motstånd hela tiden så att man

måste börja rucka på sina ja, tankar. Jag vet inte men jag tror att det är viktigt att vi får aldrig ge oss i de här frågorna heller för då har vi redan, då står det ett-noll till dem.

IP26: Och också utifrån barnets perspektiv att den här, barnet blir en del av avdelningen och har sina kamrater där och en del i gruppen.

Sammanfattningsvis verkar intervjupersonerna som förespråkar en dominant hållning till vårdnadshavares hedersrelaterade krav vara av den uppfattningen att förskolan i sådana konfliktsituationer ska utgå ifrån förskolans intressen. Mer konkret innebär det att förskolan ska skapa förutsättningar för att nå upp till sitt uppdrag det vill säga att främja jämställdhet, självständighet och aktivt deltagande i samhället. I den dominanta hållningen verkar vårdnadshavarnas hederskulturella intressen vara underordnade förskolans mål och visioner. Den dominanta hållningen sätts av intervjupersonerna som motpol till kompromisser med de vårdnadshavare som förespråkar hedersnormer. Vidare att den dominanta hållningen tar sig ett tydligt uttryck i intervjupersonernas motstånd mot hedersrelaterade krav från vissa vårdnadshavare.

Undvikande

I föregående avsnitt beskrevs intervjupersonernas dominanta förhållningssätt till hedersrelaterade krav som en del vårdnadshavare verkar resa. Detta avsnitt ägnas däremot åt en beskrivning av det andra förhållningssättet som kan kallas för undvikande. I intervjupersonernas resonemang kring vårdnadshavares hedersrelaterade krav framkommer ett till förhållningssätt, utöver dominans, som mer går ut på att undvika att visa motstånd mot vissa krav som är i strid med förskolans uppdrag så som det är definierat i dess styrdokument. Ett exempel på undvikande är förhållningssättet till kvinnlig könsstämpning. Som exemplet nedan indikerar förefaller kvinnlig könsstämpning utgöra en sådan svår fråga att det blir svårt att uppmärksamma den och försöka göra något åt den.

IP7: Att man måste ta ett JÄTTE långt djupt andetag innan. Det är lite som det här vi pratar om innan att det är svårt att lyfta de här frågorna kanske till exempel om könsstämpning. Man vet inte. vad blir det för reaktioner eller så där. Så att, det blir lite så med sådana här stora frågor att, hur kan jag angripa det här, från vilket håll och.

Det är enbart en av intervjupersonerna som uppger sig informera och fråga alla mödrar om hur de tänker kring kvinnlig könsstämpning. Det är också bara den förskolan bland de som deltagit i denna studie som tar hjälp av en mottagning som har specialiserat sig på kvinnlig könsstämpning för att utbilda personalen.

IP16: Och sen när du säger könsstämpning jag var med, vi hade ju representanter liksom i alla grupper och då hade man stöd av en, ja, jag var tillsammans med en kvinna som vi gjorde info, gick ut och

informerade och det gör jag fortfarande. Jag frågar nästan alla mammor om det här. Bara att man nämner.

Ett annat exempel på undvikande som förhållningssätt är frågan om slöja på de flickor i förskolan som en del av intervjupersonerna tar upp. Som utdraget nedan indikerar menar en del av intervjupersonerna att slöja på flickor i förskolan är svår att förstå utifrån förskolans uppdrag om att flickor och pojkar ska ha lika möjligheter och att förskolan aktivt ska motverka stereotypa könsföreställningar.

IP2: Att sexualisera barn i förskoleåldern, det har jag jättesvårt att förstå. Jag kan förstå vissa saker även om jag inte håller med men det här har jag så svårt att jag ser en treåring som behöver slöja till exempel för det inte, finns det någon man som skulle bli upphetsad av att se en 3 åring? Jag kan inte förstå det för mig låter det, det låter onormalt att se ett barn i den åldern som någonting som har, alltså bli påverkat sexuellt, jag förstår inte det. Jag kan inte förstå det. Jag tycker liksom, det en sådan sak som jag tycker utifrån våra lagar, styrdokument, det här ska inte accepteras egentligen men det är en sak som man inte riktigt vågar säga att förskolan ska vara fri, från religion, religiösa inslag.

Citatet ovan aktualiserar frågan om vad undvikandet springer ifrån. Sett ur intervjupersons perspektiv, i citatet ovan, förefaller svaret på frågan ligga i en betydande beröringsskräck med religion i förskolan och religiösa frågor även om en del religiösa krav som sammanfaller med hedersnormer, till exempel slöja, är oförenliga med förskolans uppdrag att främja jämställdhet och motverka diskriminering på grund av kön.

Samarbete

Det tredje förhållningssättet till vårdnadshavares hedersrelaterade krav som framkommer i intervjuerna kan kallas för samarbete. Samarbete har valts som ett samlingsbegrepp för intervjupersonernas beskrivningar av olika sätt att närma sig, inleda dialog med och skapa förståelse för förskolans uppdrag samt barns bästa i relation till vårdnadshavare som reser hedersrelaterade krav på förskolan. Samarbete som förhållningssätt tar sig flera uttryck i intervjupersonernas berättelser. Det kan exempelvis handla om att, som utdragen nedan indikerar, genuint försöka förstå vårdnadshavarnas oro över att män jobbar i förskolan, att flickor och pojkar leker med och ligger bredvid varandra vid vilan och att förskolans undervisning ska utgå ifrån vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

IP13: Ja, för det är en oro som de bär på utifrån deras liksom kontext som de kommer ifrån och den kan vi ju liksom inte heller liksom bara vifta bort men däremot så gäller det att vi behandlar den och att vi pratar om den och att vi lyfter upp den och att vi liksom för det på tal för då kan vi också hjälpa dem att förstå hur det ser ut på något sätt.

Genom att inte vifta bort vårdnadshavares oro utan snarare tvärtom, visa

ett genuint intresse för att vilja ta emot och förstå deras oro, krav och den kontext de kommer ifrån anser en del av intervjupersonerna, som citaten nedan indikerar, att det går att skapa förutsättningar för ett fungerande samarbete mellan förskola och vårdnadshavare.

IP11: Ja, för att, om jag, jag, om jag har en förälder som kommer in och vill inte en manlig pedagog ska jobba i våran avdelning skulle, jag, jag kommer att lyssna in henne först för att jag själv kommer från de här kulturerna och jag vet att de de uppväxer med det här så det blir lite svårt med trygghet så jag skulle prata med henne, ta emot henne, boka flera möte, eller ge henne stöd för att kanske förstår mer det där, ge henne trygghet.

IP12: Ja, alltså det första jag tänker på, och och säkert det finns, kommer säkert in på mycket, det är ju att att vara nyfiken tillsammans med dem du möter oavsett om det är barn eller föräldrar, så, att att våga vara den här personen som, ja men som ifrågasätter lite gran eller som också, alltså, de ifrågasätter men också frågar, ja men du, hur brukar ni göra, hur funkar det där så, föräldrar, där tycker jag man kommer extremt långt när man är nyfiken och när de ser att det är en liksom genuin nyfikenhet. Jag undrar verkligen så och det finns otrol, det är väldigt sällan som du inte når fram med nyfikenhet. Om du du märker att man har liksom snälla ögon, alltså ett snällt sinne liksom så.

Mer konkret förefaller en del av intervjupersonerna som förespråkar samarbete syfta på en stämning där båda parterna vill och vågar ställa frågor om varför den ena parten vill ha mansfria avdelningar medan den andra vill främja jämställdhet, varför den ena vill att barn ska lyda sina föräldrar medan den andra vill främja självständighet hos barn. Förståelse parad med vänlighet, relationsskapande och stöd anses, som citaten nedan indikerar, skapa större möjligheter för förskolan att få vårdnadshavare som är bärare av hedersnormer att förstå varför pedagogerna agerar på det sätt de gör.

IP12: När det dyker upp, när det dyker upp en situation när vi blir ifrågasatta men att i den ifrågasättningen eller i det samtalet lyckas förstå, lyckas få föräldrarna att förstå varför vi gör som vi gör och att det blir liksom accepterat och respekterat, så. Då tänker jag att jag har hållit någon form av balans så.

Av intervjupersonens resonemang i citatet ovan framgår också att när förskolepersonal lyckas skapa förståelse och acceptans hos vårdnadshavare för förskolans verksamhet kan de hålla en fungerande balans mellan förskolans olika mål som ibland är svåra att förena. Mer konkret kan det exempelvis röra sig om att å ena sidan ha goda relationen med vårdnadshavare och att å andra sidan upprätthålla viktiga principer som barns bästa, barns självständighet och jämställdhet det vill säga principer om inte delas av vårdnadshavare som praktiserar hedersnormer. Kort sagt förefaller intervjupersonerna, som förespråkar samarbete, vara av den

uppfattningen att samarbete när det fungerar kan göra att båda parternas intressen i en konfliktsituation beaktas.

Kompromiss

Det fjärde förhållningssättet till vårdnadshavares hedersrelaterade krav som framkommer i intervjuerna kan gå under benämningen kompromiss. En konfliktsituation som tidigare har beskrivits i denna rapport är vårdnadshavares krav på mansfria avdelningar och arbetsuppgifter. Som det framgår av citaten nedan verkar vårdnadshavares krav på könssegregation leda till kompromisser, såväl formella som informella. Kompromissen består i att förskolan går vårdnadshavare till mötes och låter kvinnlig personal stå för omsorgen om barn till vårdnadshavare som ställer krav på könssegregation i form av mansfria avdelningar och arbetsuppgifter.

IP4: Chefens eller ledningens ansvar och det jag har varit med tills nu, ledningen går med på föräldrarnas önskemål. Det skulle, man skulle önska att det var på ett annat sätt. Att man inte gör den skillnaden mellan man och kvinna, till exempel det här byta blöja, tyvärr man har fått acceptera och jag känner liksom, ja vi ska vara den delen inte låter den här kulturen gå vidare men vi blir en del av det eftersom det är föräldrar som är kunder. Man hamnar mellan de här två viktiga uppdragen. Vi ska vara på barnens sida och tvärtom är det viktigt att det finns manliga pedagoger i förskolan. Jag önskar att de skulle vara så som de är.

IP14: Däremot kanske vi skulle hålla på så här att jag men det kan vara en kvinna som byter blöja, eventuellt, gå till mötes lite gran men inte helt.

Att förskolan ska vara mån om att behålla barn från hem där det praktiseras hedersnormer även om barnets förskolegång blir kringskuren utgör ytterligare ett exempel på situationer där förskolan enligt intervjupersonerna kan kompromissa med en del vårdnadshavare. I följande utdrag går det att se hur vårdnadshavares krav på kvinnliga omsorgsgivare till döttrar i förskolan, ges företräde framför jämställdhet och icke-diskriminering på grund av kön. Detta utifrån omtanke om barn det vill säga att det är viktigt att flickor ska få fortsätta komma till förskolan även om förskolan skulle gå vårdnadshavarna till mötes och erbjuda kvinnliga omsorgsgivare till flickorna i förskolan.

IP12: Svårt, jag tror att man, alltså jag tänker att man måste också tänka där igen, alltså relationen till föräldrar är också väldigt viktig för då, alltså vi brukar ju prata om att alltså har man en god relation med föräldrar då kan man också ta upp obekväma saker, både de och vi och, så att jag skulle nog alltså läsa av den situationen hur viktigt är det här för föräldrar och hur viktigt är det [IP13: Att barnet kommer till förskolan också], ja precis, det är viktigare för oss att ha koll på det här, hela

familjen och det här barnet att det kommer till förskolan då kanske det är ett val som vi får göra att det är det en kvinna, ja om det nu finns, alltså oftast är det så att barnet inte bryr sig vilka som byter blöja [IP13-14: nej], alltså de flesta barn är ju trygga med oss som är ordinarie personal liksom så att, jag skulle nog liksom väga av den situationen hur alltså utifrån att det är viktigt att ha en bra relation till andra saker liksom.

Av exemplen ovan framgår mer konkret att kompromissen består i att ingen av parterna kommer ut helt nöjd ur konfliktsituationen men att de kan få ett slut på den. Vårdnadshavarna känner sig troligtvis inte helt nöjda med att män överhuvudtaget ska finnas i förskolan även om de skulle frångå vissa arbetsuppgifter till exempel blöjbyten, läggning av barnen vid vilan etcetera. Ledningen känner sig förmodligen inte heller helt nöjd då jämställdhetsuppdraget eftersätts även om barngruppen kan förbli intakt och därmed även skolpengen.

Anpassning

Det femte och sista förhållningssättet till hedersrelaterade krav som en del vårdnadshavare ställer på förskolan kan beskrivas som anpassning. Av intervjuerna framgår att förskolan i vissa situationer inför specifika anpassningar av en del aktiviteter eller lekar till exempel att alla ska ha en t-shirt eller tunna byxor på sig. Detta dels för att alla barn ska, enligt intervjupersonerna, känna sig inkluderade och dels för att förebygga situationer där förskolan, som det framgår av citatet nedan, ska slippa göra enskilda anpassningar.

IP12: Ja, det handlar mycket om att vi bygger ofta bort sådana situationer och att vi inte behöver göra enskilda anpassningar så. Ofta så gör vi så utifrån liksom ett, att vi har ändå pratat, vi är absolut inte framme men vi har ju ändå pratat utifrån ett interkulturellt förhållningssätt hur kan vi göra så att alla barn känner sig inkluderade och jag tänker att bygger man bort att alla ska ha t-shirt så så behöver man inte göra anpassningar utan då kan du göra det inkluderande från början liksom [...].

Den anpassning av aktiviteter i förskolan som nämns i citatet ovan förefaller vara något det planeras för redan vid inskolningen av barn där vårdnadshavarna, som intervjupersonen i citatet nedan uttrycker det, får frågor om hur barnen ska ha det i förskolan utifrån vårdnadshavarnas kultur, religion etcetera

IP14: Nej, barnen är inte nakna. Blöjan sitter ju alltid på och sen så frågar vi alltid, när, hur jobbar med små barn, ettåringar, när vi har inskolningssamtal så frågar vi alltid om lite känsligare frågor, om vattenlekar, om religion, högtider och sådana där saker hur, så att vi inte skulle göra fel, så att vi i alla fall har koll på allt.

Uttryckt i andra ord verkar anpassningar av det slag som i citaten ovan ske utifrån en rädsla för att göra övertramp i relation till kulturella och religiösa

minoriteter eller utifrån avsaknad av mod för att stå upp för förskolans värdegrund och säga nej till hedersnormer. Av det sista i citaten nedan går det exempelvis att utläsa att intervjupersonen menar att en del förskolor rättfärdigar sin avsaknad av mod för att stå upp för förskolans normer och uppdrag med hänvisning till oro över att vårdnadshavarna annars tar sina barn från förskolan. Anpassning kan mot denna bakgrund beskrivas som att förskolan i stort sett bara utgår ifrån vårdnadshavarnas intressen och ger avkall på sina egna som jämställdhet och att barnet ska utveckla sin egen identitet.

IP1: Men det är de grejerna som vi på något sätt har accepterat för att det här tillhör någonting. Det kan vara med kultur eller religion, någonting eller vad som helst så tycker man att det är, vi är så rädda att göra övertramp man kanske gör. [...] Jag tror att vi rättfärdiga vår avsaknad av mod genom att säga kan vi inte göra så här för att i så fall gör vi inte det i det här fallet så får ju inte flickorna någon simkunnighet och det är ju inte bra i det här fallet de kommer att ta våra barn härifrån och vi liksom rättfärdigar och det egentligen det att vi inte har modet att sätta stopp. Nej det ska inte finnas ett alternativ. Det är det här som gäller för det här är bra. Det tror vi på.

Det framkommer emellertid en annan uppfattning i intervjuerna om anledningarna till vissa anpassningar av delar av förskolans verksamhet till hederskulturella ideal och normer. Andra intervjupersoner, som den i följande utdrag, verkar vara av den åsikten att anpassningar inte bara behöver springa ur rädsla och bristande mod. De kan också, som exemplen nedan indikerar, bero på osäkerhet om vilket agerande som är rätt, på bristande kunskap om och rutiner för hantering av sådana situationer.

IP2: Alltså jag tror att handlar också om, det är man rädd för det, jamän samtidigt så tror jag också att rädslan inte bara är rädsla utan också är en osäkerhet på hur ska jag bemöta det här, vad ska jag säga, kan någon ge mig ett facit på vad jag ska använda mig av?

IP13: Ja men det är inte enkelt. Jag tänker att det är, det finns nog inte en mall för hur vi skulle göra tror jag heller utan man får ju också, vi behöver också vara lite smidiga och

Sammanfattningsvis har i detta kapitel redogjorts för fem olika förhållningssätt bland intervjupersonerna till en del vårdnadshavares hedersrelaterade krav. Förekomsten av dessa olika förhållningssätt kan ses som indikation på att det råder betydande otydlighet och osäkerhet i förskolan kring styrdokumentens räckvidd å ena sidan och hur hedersrelaterade krav ska bemötas och hanteras å andra sida.

Intervjupersonernas sätt att jobba med jämställdhetsuppdraget

I läroplanen för förskolan⁴ står det under rubriken förskolans värdegrund och uppdrag att var och en som verkar inom förskolan ska bland annat främja jämställdhet mellan män och kvinnor, flickor och pojkar. Ett sätt för intervjupersonerna i denna studie att främja jämställdhet i linje med läroplanens intentioner är att uppmärksamma och hantera könsstereotypa föreställningar i barnens ord och handlingar i förskolan. Det finns flera sätt att fånga upp och hantera könsstereotypa uppfattningar hos barnen på. Det första sättet är att presentera roller och yrken för barnen där kvinnor jobbar med sådant som en del av barnen har uppfattat som manliga roller och yrken. Det andra sättet är att kvinnlig personal delar med sig av sina erfarenheter. Det tredje sättet är att ordna könsblandade lekar och aktiviteter i skolan. Det fjärde sättet är att skapa undervisningstillfällen utifrån barnens ord som kan tyda på att barnen är bärare av könsstereotypa uppfattningar. Nedan redogörs för dessa olika sätt hos intervjupersonerna att verka jämställdhetsfrämjande i förskolan. Avsnittet avslutas med en beskrivning av deltagarnas reflektioner över åldersaspekten av uttryck för könsstereotypa uppfattningar hos barnen och deltagarnas uppfattning om deras arbete med att bryta könsstereotypa uppfattningar bär frukt.

Att presentera kvinnor i roller och yrken som brukar uppfattas som manliga

Av intervjuerna framgår att det förefaller vara främst en del pojkar som ifrågasätter flickors och kvinnors förmåga att göra vissa aktiviteter till exempel att spela fotboll eller utöva vissa yrken till exempel att jobba som polis. Detta kan, som utdragen nedan indikerar, vara i samband med högläsning av barnböcker eller i samband med vissa aktiviteter i skolan till exempel fotbollsspelande där en del pojkar ifrågasätter exempelvis att kvinnor kan jobba som polis eller att flickor kan spela fotboll. Dessa uttryck ses av intervjupersonerna som könsstereotypa uppfattningar om vad kvinnor och män respektive flickor och pojkar kan och inte kan göra. Uppfattningar som enligt läroplanen står i vägen för jämställdhet och för flickor och pojkars möjlighet att få lika rättigheter och möjligheter att delta i samhällslivet.

IP12: Det tänker jag på,[...] alltså ni jabbade otroligt mycket med det här att med status på killar och tjejer och att man kan göra samma saker. Ni arbetade mycket med bilder från olika yrken osv. och ni hade, ni hade ett fokuserat arbete kring könen.

⁴ Skolverket, 2018

IP24: *Apropå det konkreta så pratade vi mycket och läste en gång en bok om polisen och polisbilar och så där och de blev jätteintresserade och då började vi ha en sådan här polisprojekt och så där och de satt på stolar bakom varandra och så hittade vi polishattar och så där och så var hela gruppen poliser och då kom killarna på att tjejerna inte får vara poliser. Jo, det är poliser och de kör polisbilar och en kollega och jag tog barnen till polishuset i stadsdelen och där träffade vi massa polistjejer och de blev bara wow, det är sant och hon presenterade sig, vi berättade varför är vi här och då presenterade de sig. Alltså sådana konkreta situationer hjälper faktiskt.*

IP23: *Vi hade jätteroligt. Vi hade en kollega för ett tag sen. Då hade de just sådana här diskussioner. Killarna var så balla, de kunde bara spela fotboll. Tjejerna kunde inte spela, då kände hon en som spelar i, undrar om det var svenska landslaget och tog hit den här tjejen, fotbollsspelare och tjej som var jätteduktig och de blev, bara liksom aha då såg de det, tjejerna kan ju, de är lika duktiga de också. De behöver det här konkreta att se...*

Citaten ovan ger också en bild av att förskolepersonal kan motverka könsstereotypa uppfattningar genom att få barnen ta del av bilder på kvinnor i yrken som traditionellt har varit mansdominerade eller genom att bjuda in en kvinnlig fotbollsspelare eller ta barnen på besök hos polisen där de får träffa kvinnliga konstaplar. I denna del tar intervjupersonerna inte upp några exempel på flickors könsstereotypa uppfattningar. Inte heller tar de upp några exempel på att de har gjort studiebesök hos eller bjudit in manliga yrkesutövare eller atleter som verkar inom yrken eller idrottsgrenar som traditionellt har varit kvinnodominerade.

Kvinnliga pedagoger som förebilder

Att barn i förskoleåldern redan är färgade av könsstereotypa föreställningar vittnar flera intervjupersoner om. Det rör sig inte enbart om hur dessa föreställningar kommer till uttryck i samspelet mellan barn, till exempel i leksituationer, utan också i interaktionen med kvinnlig personal. Det finns enligt intervjupersonerna olika grader av medvetenhet bland förskolepersonal om barnens könsstereotypa föreställningar och hur dessa ska utmanas och motverkas.

Av intervjuerna framgår att där det finns medvetenhet hos personalen om stereotypa könsföreställningar bland barnen nyttjar personalen olika möjligheter för att nyansera bilden som barnen bär med sig och uppmuntra dem till reflektion och omprövning. Som exemplen nedan indikerar kan en del barn, främst pojkar, ge uttryck för könsstereotypa normer om vad en kvinnlig personal förmår och inte förmår att göra. Det rör sig, enligt intervjupersonerna, såväl om fysisk styrka som professionella färdigheter. Intervjupersonerna förefaller vara medvetna om att de är förebilder och att de genom att göra spontana undervisningstillfällen av situationer där

barnen artikulerar könsstereotypa föreställningar, kan utmana de normer som sådana föreställningar vilar på.

IP4: Det här är inte lätt. Vi märker hu, hur liksom familjer planterar det här barns huvud att en pojke, en man är starkare än en kvinna och som du säger det är tydligt genom leken när de säger ja, den flickan är inte stark. Jag är stark. Blir diskussioner. Flickan gråter och säger jag är också stark och då, då blir det samtal. Jag jag jag gjorde så här, jag måste berätta för de kommer att, det har gått, det har hänt, jag vill förstå för hela tiden sa han, flytta det här, du är en kvinna du är inte stark. Ohörbart. Jag måste säga det här är inte ok. Stopp! För det hände igår på gården, en pedagog bar någonting tungt och samma pojke går och oj du kan bära. Jag trodde bara min pappa kan bära tunga saker.

Ytterligare ett sätt att motverka könsstereotypa uppfattningar hos barnen och i synnerhet hos barn som kommer från hem med hedersnormer är enligt vissa intervjupersoner att ge barnen en glimt av de kvinnliga pedagogernas levda liv. Detta i syfte att få barnen se och höra att en kvinna, som citaten nedan indikerar, kan vara stark, bo själv, försörja sig själv och köra bil etcetera

IP22: Nej, jag tror också på det. Också det här att våga bjussa på sig själv och kanske bygga upp en bit av mig själv, av mitt privatliv som kanske inte är riktigt det jag är men som kan stärka mig, alltså som person och som också, nu är jag ju hen på jobbet då, men jag lever själv, jag lever med två katter, alltså att ha den här diskussionen, att jag har en egen bil, det jag som betalar, jag som får lönen, alltså de här små bitarna också som behövs för att kunna ha den här diskussionen med barnen.

IP58: Ja alltså om man hör något sådant så säger man, jag är kvinna, jag är stark. Titta vad jag kan bära. Vi är förebilder för barnen. Alltså vi har en jätteviktig roll i barnens tid. Inte bara mamma och pappa. Vi träffar dem nästan dagligen så man hoppas att man har liksom har förändrat barnet till det bättre.

Kvinnors levda liv i privata sammanhang, så som det framkommer i citatet ovan, kan tolkas som ett komplement till såväl spontana som planerade undervisningstillfällen om kvinnors deltagande i olika sektorer i samhället.

I avsaknad av medvetenhet om eller aktivt reflekterande över könsstereotypa föreställningar hos barn kan förskolepersonal, enligt intervjupersonerna, snarare bidra till upprätthållande av sådana föreställningar. Det kan, som exemplet nedan indikerar, röra sig om en oreflekterad handling hos en del förskolepersonal, som att kompensera bristande auktoritet hos en kvinnlig personal genom att hämta en manlig kollega för att tillrättavisa ett utagerande barn.

IP5: Det finns också pedagoger som kan, om det är ett barn som är utåtagerande så kan de backa och hämta en manlig kollega. Det är också en del av det här heders...Jag har varit med om det. Jag klarar inte av det

här. Jag behöver en man för att...alltså det förstärker den här rädslan hos barnet för manliga personer.

Det som intervjupersonen förefaller vilja förmedla i citatet ovan tycks också vara att ett sådant agerande inte bara befäster könsstereotypa föreställningar om kvinnor som sådana som inte kan sätta upp gränser för barn och att det bara är mäns auktoritet som gäller. Agerandet förstärker också enligt intervjupersonen föreställningar om att män kan bli farliga om deras gränser inte respekteras.

Att ordna könsblandade lekar och aktiviteter

Utöver ovan beskrivna sätt att presentera kvinnliga förebilder för barnen berättar intervjupersonerna, som citatet nedan belyser, också att de ordnar aktiviteter för barnen i förskolan för att dels betona att leksaker inte är könsspecifika och dels att aktiviteter som fotboll inte styrs av kön utan av intresse. Detta bland annat genom att "utsätta" barnen för könsblandad fotboll och genom att låta pojkar och flickor hålla varandra i hand vid utflykter utifrån invändningar från en del av pojkarna att inte hålla "tjejer i handen".

IP25: Det förekommer ofta faktiskt, vi pratar hela tiden, det här barn emellan, pojkarna ger sig rättigheter att de är starkare och att de är bäst. Då måste vi flika in med saker, leksaken är till båda, det är inte en använda, till exempel de säger flickor kan inte spela fotboll, de kan inte sparka då gör vi blandad grupp olika smågrupper, blandar så får de se tjejerna kan sparka visst, de kan spela fotboll eller kanske någon pojke i gruppen säger jag vill inte hålla tjejer i handen då håller vi en tjej, en flicka en pojke hålla varandra i handen när vi går på utflykt ibland bestämmer vi.

Ovanstående utdrag ger också indikation på att även här ordnas könsblandade aktiviteter för barnen för att främst utmana pojkarnas könsstereotypa uppfattningar om vad respektive kön kan och inte kan göra.

Att skapa undervisningstillfällen om könsstereotypa uppfattningar utifrån barnens ord och dåd

I avsnitten ovan beskrevs planerad undervisning i form av läsning, bildvisning, besök hos och inbjudan av kvinnliga förebilder för att motverka könsstereotypa uttryck bland förskolebarnen, främst pojkarna. Ett tredje sätt att uppmärksamma och försöka hantera könsstereotypa uppfattningar, som pojkarna tycks oftare ge uttryck för, är enligt pedagogerna att få till stånd spontana undervisningstillfällen. Av deltagarnas berättelser framgår

att sådana undervisningstillfällen äger rum när en pojke, som citatet nedan indikerar, försöker förolämpa en annan pojke genom att feminisera honom. Sådana uttalanden och ageranden hos barn får intervjupersonerna att fundera över om barnets ord och dåd är en avspegling av normer och värderingar i hemmet eller ett resultat av "kamratfostran" eller båda delarna.

IP24: De förolämpar en kille, du är en tjej säger de då.

IP25: Men det kanske ligger någonting sådant där hemifrån att tjejer är mindre värda. Det är misstankar bara.

När ett barn explicit berättar om vilka könsroller som råder hemma eller när barnet, eller mer specifikt en pojke berättar att det är han som i faderns frånvaro är familjeöverhuvud är det enligt vissa intervjupersoner viktigt att göra spontana undervisningstillfällen av sådana situationer. Det går dock att se olika strategier hos intervjupersonerna. En strategi är, som följande utdrag ger indikation på, att iaktta försiktighet i förhållande till ett barn som ger uttryck för normer och könsroller som är oförenliga med förskolans värdegrund. Där är det viktigt enligt vissa av intervjupersonerna att genom frågor och undersökningar i barngruppen göra det tydligt att det kan se olika ut med könsroller i olika familjer. Detta sätt anses vara mer effektivt än att öppet tillrättavisa barnet.

IP12: Vi får liksom inte säga alltså uttrycka oss som att det är barnet säger blir fel. Om barnet säger att man, hem, hemma hos oss där är det bara mamma som städar, var det första exemplet jag kom på, det är ju de facto så, att så är det där och då får vi inte säga nämen så så får det inte vara för det är ju så. Alltså man behöver ju vara försiktig hur man uttrycker det, aha är det så hemma hos dig? Ok, men då ska vi göra en undersökning. Hur är det hemma hos dig och hur är det hemma hos dig? [...] Nu pratar jag om de äldsta barnen i förskolan. Skapa undervisningssituationer kring de här olika sakerna som kan uppstå eller så här hemma hos mig så bestämmer bara pappa. Jaha? Oj! men hur känns det, hur tror du att det känns för mamma?

IP11: Och hörde en pojke en gång ja men jag är man hemma, det var en 4-åring som säger ja men jag är en man hemma när min pappa inte är där så så, så jag skulle prata om det här med föräldrarna att både flickan och pojken skulle ha samma möjligheter.

Ett annat sätt, som framkommer i sista citatet, är att upplysa barnets vårdnadshavare om att flickor och pojkar ska ha samma rättigheter. Detta sätt skiljer ju sig från det förra då detta kan ses som ett försök att få till stånd ett planerat undervisningstillfälle för vårdnadshavarna utifrån en uppfattning om att barnets uttryckta normer i förskolan är en avspegling av i hemmet rådande normer och värderingar som ligger till grund för barnets könsstereotypa uppfattning.

Intervjupersonernas reflektioner över åldersaspekten av könsstereotypa uppfattningar hos barnen

I intervjuerna framkommer också en reflektion över kopplingen mellan barnens uttryck för könsstereotypa uppfattningar och ålder. Som citatet nedan indikerar verkar treårsåldern vara en brytpunkt för barnens tendens att artikulera könsstereotypa uppfattningar och att dessa kommer oftare till uttryck efter att barnen har passerat treårs åldern. Det framgår dock inte av intervjuerna om detta gäller för båda pojkar och flickor eller om det är mer vanligt förekommande hos pojkar som har fyllt tre år.

IP23: När man jobbar med de yngre, upp till 3, man märker inte av det här lika mycket som när de kommer upp. Det här är något som kommer ju äldre de blir. Alltså de är väldigt homogena och könlösa i den här åldern så det händer saker i 3, i treåringarna börjar vi se. Då kommer det här mer och mer...

Intervjupersonen bakom citatet ovan beskriver barn under tre år som ”könlösa”. Inte heller här framgår vad det innebär det vill säga om respondenten i första hand syftar på treåringarnas egen könsmedvetenhet eller vårdnadshavarnas syn på yngre barn under tre år som könlösa eller båda delarna. Utifrån intervjupersonernas övriga berättelser om vårdnadshavares krav på mansfria avdelningar, främst för döttrar, krav på att manlig personal inte får byta blöja på barn, följa med dem vid toalettbesök eller att manlig personal inte får närvara vid sovvilan etcetera går det dock att anta att barn ses som könade varelser av en del vårdnadshavare även före treårs åldern.

Intervjupersonernas uppfattning om effekten av att försöka bryta könsstereotypa mönster

Så här långt har beskrivningarna haft fokus på intervjupersonernas identifiering och i nästa led hantering av uttryck för könsstereotypa uppfattningar hos barnen. Det gjordes också en presentation av olika sätt för att stävja könsstereotypa uttryck bland barnen bland annat genom planerade och spontana undervisningstillfällen. I denna del görs en beskrivning av respondenternas uppfattning om deras sätt att tackla könsstereotypa uttryck kan ge önskad effekt. Meningarna går isär ifråga om intervjupersonernas insatser har främjat normen om jämställdhet hos barnen eller inte. En uppfattning bland intervjupersonerna som tar sig uttryck i utdraget nedan är att insatserna ger effekt såtillvida att barn som gett uttryck för könsstereotypa uppfattningar har efter ett tag artikerat motsatta uppfattningar.

IP25: Vi gillar att vara med och lyssna och se de här sakerna och reagerar och sätta gränser och ha lösningar på det. Så man ser efter någon månad, man ser skillnad och det blir naturligt att hålla en tjej i handen och kom, ropar på tjejen, kom vi spelar fotboll. Det gör skillnad. Vi ser, det gör skillnad faktiskt.

Poängen i citatet ovan kan emellertid kontrasteras till en annan uppfattning som vissa andra intervjupersoner lyfter upp nämligen att förskolan i situationer där barnen i ord och dåd ger uttryck för normer och värderingar som går stick i stäv med förskolans värdegrund, ägnar sig åt korrigerande av normer och värderingar som bara gäller under barnets tid i förskolan eftersom det antas råda helt andra normer och värderingar i hemmet. Det förhållandet att hem i en hederskontext och förskolan i Sverige är bärare av helt olika värdegrunder beskrivs som en försvårande omständighet för jämställdhetsarbetet i form av stävande av könsstereotypa uppfattningar.

Stereotypa könsroller i samspelet mellan vårdnadshavare och personal

I föregående avsnitt beskrevs intervjupersonernas arbete med att motverka könsstereotypa uppfattningar bland barn. Detta är en aspekt som betonas i förskolans läroplan. Läroplanen kan dock sägas vagare i förhållande till vad förskolan bör eller kan göra när vårdnadshavare ger uttryck för könsstereotypa uppfattningar i kontakten med förskolepersonal. Vagheten i styrdokumentet bidrar till att det är ännu svårare att lyfta dessa frågor. Denna problematik lyfts fram av en av pedagogerna i utdraget nedan som kretsar kring en situation där en pappa har svårt att acceptera en kvinnlig pedagogs roll som samtalsledare och den som dikterar agendan i ett möte med vårdnadshavarna. Det specifika är att mannen som gestaltas i citatet verkar vara van vid att "köra över" sin fru och av den anledningen tystas ned av en kvinnlig pedagog vars auktoritet han har svårt att underkasta sig.

IP17: Där kan även yrkesroll, kan jag, jag har ju en del möten med vårdnadshavare när det liksom kör ihop så det blir svårt i min roll och då kan det vara så här att en, jag vet en man, som som då till och med kommenterar liksom ja men svenska kvinna, liksom precis så att vi ska liksom ta plats och liksom ja nu får du lyssnas på vad jag säger och då var det för att jag tystade honom för jag ville höra vad hans fru hade att säga. Åh svenska kvinna sa han då faktiskt. Han var tvungen att markera mot mig att det där skulle jag inte ha gjort eller kunnat gjort i vilket sammanhang men när vi satt där och det var jag som höll i mötet och det var jag som dikterade villkoren så underkuvade han sig mig men han var tvungen att markera det. Så sådant finns. Det finns. Hmm.

För att kunna handskas med sådana situationer som i citatet ovan, tar den kvinnliga pedagogen med en manlig medarbetare för att få till en balans i mötet med fäder som har svårt att acceptera kvinnliga pedagogers auktoritet.

IP17: *De blir ju liksom lite, alltså man kan bli hemmablind sen finns det ju en annan sida utav det här problemet alltså i kanske mötet med vårdnadshavare att jag som kvinna kan ju anses svag så när jag kallar till möte så händer ju inget och händer inget och så tar jag med en manlig kollega och så säger jag samma sak och så tittar föräldern på på min manliga kollega och sen säger min manliga kollega, ja hör du vad hon säger? Ja, säger han då. Ja, men varför gör du inte som hon säger? Varför lyssnar du inte då? Aha, säger föräldern då, aha.*

Den manliga medarbetarens närvaro i citatet ovan kan vid första anblick ses som en motsägelse i förskolans jämställdhetsarbete det vill säga att kompensera underkänd pondus hos en kvinnlig personal med en manlig medarbetarens närvaro. Det samspel mellan den manlige pedagogen och fadern i berättelsen kan dock ses som ett sätt för pedagogerna att göra fadern uppmärksam på att han inte accepterar en kvinnlig pedagogs auktoritet. Detta kan ses som ett uttryck för det som intervjupersonerna i tidigare avsnitt har beskrivit som undervisningstillfällen riktade till vårdnadshavare som är bärare av könsstereotypa uppfattningar.

Stärka barnen språkligt

I intervjuerna framkommer också vikten av att stärka barnens färdigheter i det svenska språket, i synnerhet barn som inte har svenska som modersmål. Denna aspekt lyfts fram av flera intervjupersoner som en förutsättning för att förskolan ska kunna lyckas med att förmedla sin värdegrund till barnen. Mer konkret belyses barns språkliga kompetens i intervjuerna som en förutsättning för att de ska ta del av samhället såväl utifrån ett här- och nuperspektiv som ur ett framtidsperspektiv.

IP22: *[...] Men jag tror att den viktigaste biten i det här det är också när vi får barn att stärka dem i svenska språket för i och med att vi stärker dem i svenska språket som är vårt undervisningsspråk, så har de också en större möjlighet att ta del av resten av samhället. Det här är tror jag oerhört viktigt. Jag kan se det när barnen har stärkts i språket och vi kan ha dialogerna till exempel vi lunchen.*

IP18: *Jag tror att det finns ett värde i för att de möts här får de höra från den egna gruppen, alltså den egna gruppen [om betydelsen av barnens färdigheter i det svenska språket]. Då är det viktigt för dem för att de litar på sina egna landsmän eller landsmaninnor så hör man det från någon som är från samma land, aha som lyfter alla de här positiva delarna, det är klart att det är det viktigaste.*

Förskolans arbete med att stärka barnens färdigheter i svenskan kan enligt pedagogerna påverkas av hemmets inställning till svenska språket. Vissa av intervjupersonerna, som sista citatet ovan indikerar, har observerat en positiv inställning hos vårdnadshavare med annat modersmål än svenska som själva har gått i förskola i Sverige och förstått vikten av färdigheter i

svenskan. Dessa föräldrar har enligt intervjupersonerna haft en positiv roll i att gentemot den egna språkgruppen sprida betydelsen av att behärska svenska språket för barnens utveckling och framtid.

Betydelsen av en normbrytande jargong

Språk är, enligt intervjupersonerna, inte bara något som behöver beaktas och stärkas hos barnen för att de ska kunna utveckla sin förmåga att uttrycka sig och förstå signaler, kunskap och instruktioner etcetera. Personalens språkbruk anser intervjupersonerna också vara av stor vikt för förskolans möjligheter att utmana barns stereotypa könföreställningar. Som exemplet nedan indikerar förefaller det vara en utmaning för personalen, menar intervjupersonerna, att tukta tanken så att de i samspel med barn konsekvent använder sig av ett språkbruk som inte befäster stereotypa könsroller utan snarare förmedlar en nyanserad bild av könsroller.

IP6: Eller det här att mamma tvättar kläder. Det försöker jag också säga hos mig tvättar inte mamma kläder utan alltid papporna, ja jag är smutsig. Det gör ingenting pappa tvättar så att man hela tiden försöker bryta de här normerna som finns.

Exemplet ovan kan också ses som ett exempel på en fälla där en oreflekterad replik på barnets påstående om att det har smutsat ned sina kläder kan bli att det inte gör något; din mamma kommer att tvätta dina kläder. Genom att säga att barnets far kommer att tvätta de smutsiga kläderna hoppas intervjupersonerna att barnet får en tankeställare att tvätta kläder inte är kvinnogöra utan fäder också ska ta ansvar för hushållssysslor inklusive tvätt.

Förskolans orosanmälningar till socialtjänsten på grund av utsatthet för hedersrelaterat förtryck och våld

I de föregående kapitlen redogjordes för förskolans möte med hederskulturen, uttryck för hedersnormer bland barn, i interaktionen mellan barn och förskolepersonal samt i relationen mellan vårdnadshavare och förskolepersonal. Mot bakgrund av studiens resultat i de övriga kapitlen går det att konstatera att barn i förskoleåldern lever med en rad hedersrelaterade begränsningar som kan utgöra allvarliga hinder för deras skolgång, hälsa, utveckling och framtid. Detta avslutande kapitel ägnas åt beskrivningar av intervjupersonernas resonemang och tankar kring i vilka situationer de upprättar en orosanmälan till socialtjänsten på grund av misstanke om barns utsatthet för hedersrelaterat förtryck och våld.

I intervjuerna framkommer flera situationer som enligt intervjupersonerna utgör en adekvat grund för att göra en orosanmälan till socialtjänsten. Till dessa hör bland annat fysiska tecken på fysiskt våld, barns berättelser om egen eller moderns utsatthet och begränsningar i umgänge med det motsatta könet. Nedan redogörs för dessa grunder men också för intervjupersonernas olika uppfattningar om när orosanmälningar bör göras samt vad som kan hända efter en orosanmälan.

Vanliga situationer som föranleder orosanmälningar till socialtjänsten

Intervjupersonerna berättar att den vanligaste grunden för en orosanmälan till socialtjänsten är när de observerar fysiska tecken på fysiskt våld hos barn. Vidare framhålls också att de också upprättar en orosanmälan till socialtjänsten när ett barn berättar i förskolan att det själv eller någon annan i familjen, oftast mamma, är utsatt för våld. De uppger vidare att en orosanmälan också kan upprättas när det är modern som berättar för förskolepersonalen om barnets eller egen eller bådass utsatthet för våld. I dessa situationer, som citaten nedan indikerar, råder det sällan osäkerhet om att förskolan ska göra en orosanmälan.

IP12: Ja det är ju alltså när det handlar om våld så handlar det om alltså då, då är det ju väldigt enkelt. Där har vi också en, en plan som vi har tagit fram i vår kommun som vi följer utifrån alltså varningssignaler alltså vilka varningssignaler som ska få vilka konsekvenser så där är det

ju ganska enkelt. Våld, då är det ju liksom, då är det en anmälan på en gång. Antingen att vi ser det eller att barnet berättar eller så. [...] Eller att barnet berättar att ens förälder har blivit slagen där har vi, jag vet att det har hänt en gång för väldigt länge sedan och det blev ju en anmälan.

De yngsta barnen kan inte berätta om våldsutsatthet. Detta kan istället förmedlas till exempel genom personalens tolkning av vad de ser på barnens kroppar. I och med att de yngsta barnen behöver byta blöja i förskolan eller när barnen behöver byta om har förskolepersonalen möjlighet att se fysiska skador, som annars kan döljas under klädesplagg. Denna möjlighet skulle kunna leda till identifiering av fler barn som är utsatta för fysiskt våld och har åsamkats fysiska skador i form av blåmärken, rispningar, svullnader, brännmärken och sår.

Situationer som inte så ofta föranleder en orosanmälan till socialtjänsten

Det är emellertid mindre vanligt enligt intervjupersonerna att göra orosanmälningar till socialtjänsten när uttrycken uppfattas att handla om hedersrelaterade begränsningar i till exempel en flickas vardag i förskolan som har väckt funderingar hos personalen kring hur hemsituationen för flickan ser ut. Mer konkret rör det sig om funderingar om hon, som utdraget nedan indikerar, kan ha än mer inskränkningar i hemmet som kan hindra hennes utveckling.

IP20: Jag tror man behöver följa upp det hära, just det här så tolkar jag som, just det som har skett på gården är det lilla vi ser men man kanske ska ha lite bredare tankar liksom, vad, hur blir behandlade den här lilla flickan hemma och med, inte bara just det här man har sett då genom det hära dialogen och (ohörbart) bilden av hemmasituationen utifrån det kan man utgå liksom är det här väldigt farligt för barnen? Ska man blanda in socialen eller inte?

Dessa fall uppfattas som gränsfall av vissa intervjupersoner det vill säga fall där de känner osäkerhet kring om deras iakttagelser utgör en tillräcklig grund för en orosanmälan eller om de behöver ha mer på fötterna för att upprätta en orosanmälan.

Ett liknande exempel som det i citatet ovan som framkommer i intervjuerna rör situationer där intervjupersonerna hör och ser att vissa barn begränsas, som exemplet nedan indikerar, av sina vårdnadshavare i att utveckla vissa förmågor till exempel sociala förmågor genom umgänge med kamrater av motsatt kön. I jämförelse med situationer där intervjupersonerna känner oro över barns utsatthet för fysiskt eller psykiskt våld, uppger intervjupersonerna att det är svårare att gå vidare med en orosanmälan när det rör sig om normer som begränsar barn i deras utveckling och som är i strid med förskolans värdegrund.

IP5: Det kan vara liksom jag ska inte gå hem till dig. Du är en tjej. Min pappa säger jag får inte leka med tjejer och det är inte bara det men jag menar i hela vad ska man säga om man har sett alla de här tecknen och så säger barnet så här. Då känner man då nämen nu måste vi göra en socanmälan. När barnen har de här erfarenheterna. Pappa kan bete sig så här och får som han vill. Det är det som barnet lär sig. Det blir en värdering för honom. Det är så jag ska bete mig och han lär sig bete sig så i barngruppen också och inte bara det fysiska, psykiska...

Men vad består främsta oron av i citatet ovan? Oron förefaller finns i att barnet anammar faderns norm om könssegregation och att barnet för detta vidare i barngruppen och att normen i sig reproduceras om förskolan inte vidtar någon åtgärd till exempel genom att göra en orosanmälan till socialtjänsten. Problemet förefaller vara att sådana situationer inte alltid utgör en självklar grund för en orosanmälan.

Olika uppfattningar om orosanmälningar till socialtjänsten

Det går att se olika uppfattningar hos intervjupersonerna när det kommer till när och hur en orosanmälan till socialtjänsten bör upprättas. Den ena uppfattningen går ut på att en orosanmälan utan dröjsmål behöver upprättas när barn visar tecken på utsatthet för fysiskt eller psykiskt våld, när de berättar om utsattheten eller när exempelvis en mor berättar om egen, barnets eller bådass utsatthet för våld.

IP22: Barnen kommer upp och sätter sig i knät och berättar vad som händer hemma och hur det går till då finns det ingenting, ens att tänka på. Då är det bara att gå och ringa rektorn och säga, vi måste göra en orosanmälan.

IP20: Jag har ju jobbat just, jag har inte ens jobbat i ett år. Jag är ganska ny i det här yrket men jag tänker om jag, från den här lilla kunskap jag har, tänker jag, och erfarenhet, om jag känner att det här barnet far illa, fysiskt, tänker jag mer då är det inget att tänka två ggr tänker jag.

Den andra uppfattningen karaktäriseras av försiktighet, av en ambition att observera barnet mer och under en lite längre tid dock inte för länge. Den kännetecknas även av en vilja att ta reda på mer detaljer, att dubbelkolla om det stämmer, få barnet berätta fler gånger för att kontrollera att det är en konsekvent och sammanhängande berättelse. Detta beror på att det ibland, som exemplen nedan indikerar, är, enligt intervjupersonerna, svårt att exempelvis avgöra vad blåmärken beror på men också på att barnets berättelse kan vara vag och att mottagaren av berättelsen behöver bringa mer klarhet i de skeenden som barnet vittnar om.

IP20: Det både fysiskt och psykiskt man får hemma, det här våldet men man ska vara lyhörd och veta om det här stämmer eller inte. Vissa barn

kan, det kan komma saker som kanske inte men det jag tror, det har inte hänt, jag har aldrig märkt men det, man ska inte ta en snabb, så där (knäpper med fingrarna) heller. Det borde vara en lite mer, en process för att se en tydligare bild, om det stämmer eller inte men fysiska våld är någonting man borde verkligen inte vänta länge heller.

IP22: Jag håller med, alltså ibland så vill man ha lite mer, alltså när man börjar se att det finns blåmärken på kroppen till exempel då känner man det här att något barn har ont någonstans då vill man ju få lite lite till om man känner att det är bra och då gör jag också en orosanmälan självklart. När barnen kommer och berättar, ibland blir det lite vagt så känner man att man, och det är så, mina upplevelser det här, oftast även om man försöker bygga upp, (obegripligt) det här med språket, att bygga förtroende och barnet kommer så försöker man få lite lite mer, alltså att man berättar en gång till för ibland har man barn som bara (swishljud), de sluter sig som en mussla. Säger man fel ord så blir det svårt men vissa barn kan man föra, fortsatt dialog och då är det också bara, alltså det är inte bara, för det är mycket vånda men man måste känna jag måste göra mitt.

I det sista av citaten ovan går det också att skönja ett slags varsamhet i relation till barnet så att det inte sluter sig och slutar berätta. Det förutsätter enligt intervjupersonerna fingertoppskänsla och välvalda ord för att barnet ska känna tillit och trygghet som i sin tur kan få det att fortsätta berätta.

En tredje uppfattning är att endast göra orosanmälningar när det absolut är nödvändigt. Flera skäl till denna linje framkommer i intervjuerna. Det ena är en resursfråga det vill säga att förskolan har begränsade resurser och att anmälningar inte ska göras av slentrian utan av nödvändighet. Ytterligare ett skäl är ekonomiskt det vill säga att en del förskolor är sparsamma med orosanmälningar till socialtjänsten på grund av oro över att barnet inte kommer tillbaka till förskolan och att en decimerad barngrupp också innebär minskad skolpeng. Ännu ett skäl, förmodligen det vanligaste, är enligt intervjupersonerna en negativ erfarenhet av tidigare gjorda orosanmälningar där intrycket har varit att socialtjänsten inte anses ha vidtagit några åtgärder. I sådana situationer kan intervjupersonerna, som citatet nedan indikerar, känna en känsla av maktlöshet när vårdnadshavarna kommer tillbaka till förskolan och ingen förändring eller förbättring i barnets villkor verkar ha skett.

IP6: Och det är där man känner att man, som du säger, för att jag kan inte gå in och prata med föräldrarna, VH, eftersom det är en så pass allvarlig sak och då i sin tur så gör vi en anmälan som sen inte leder någonstans och föräldrarna fortsätter komma och livet rullar på och där känner man sig så maktlös då.

IP5: Man kanske inte gör en till orosanmälan som man skulle behöva. Jag menar vi har inte alla resurser i hela världen vi kan liksom inte göra och

göra socanälningar hela hela tiden så det blir att man liksom gör bara när det verkligen behövs.

Av sista citatet ovan går också att läsa att en upplevelse av att en orosanmälan inte har åstadkommit någon skillnad eller förbättring för barnet räkning kan innebära en risk att förskolepersonals benägenhet att anmäla oro till socialtjänsten kan minska.

Utfallet av förskolans orosanmälningar till socialtjänsten

När väl en orosanmälan är inskickad till socialtjänsten från förskolan sidan, vad leder den till? Av intervjuerna framgår att det är flera parter som berörs av en orosanmälan det vill säga barnet, vårdnadshavarna men också förskolan. Det är vanligt enligt intervjupersonerna att förskolan inte får någon återkoppling från socialtjänsten om vad som har hänt med det barn som förskolan har anmält oro för. De beskriver att de kallas till ett möte hos socialtjänsten där de behöver redogöra för sin oro. Intervjupersonerna framhåller att de, som citatet nedan indikerar, är införstådda med de strikta sekretessbestämmelserna som omgärdar socialtjänstens verksamhet begränsar myndighetens möjlighet att ge anmälaren återkoppling om socialtjänstens fortsatta arbete med barnet. Trots denna medvetenhet efterfrågar en del av intervjupersonerna en viss återkoppling som kan reducera förskolepersonalens oro för barnet.

IP12: Nej, alltså, det är väl inbyggt i hur det fungerar. Vi har, vi, de har ju sekretess, de har ju stark sekretess så att de, det som händer egentligen, det är ju ofta att de, får bli inkallade till ett samtal och sen får vi aldrig veta något mer. Så är det.

IP17: I ett inledande skede sen önskar man ju när man har gjort en orosanmälan att man fick mer svar tillbaks. Det är alltid det där dilemmat att de har en högre sekretess och ganska sällan återkopplar.

Mindre restriktiva sekretessbestämmelser hos socialtjänsten skulle enligt intervjupersonerna ha underlättat dessa två myndigheters samverkan kring barnen. Som exemplet nedan indikerar, hade en högre grad av transparens hos och återkoppling från socialtjänstens sida kunnat möjliggöra effektivisering av skyddsneten kring barnen genom att dra lärdomar av gjorda anmälningar, det vill säga hur det går för enskilda barn efter en orosanmälan, vad i myndigheternas samverkan bör upprätthållas och vad behöver vidareutvecklas eller avvecklas.

IP17: Och jag tror att, för att vi påbörjar någonting men vi får nästan aldrig avsluta det. Vi, vi, vi, jag tror att vi skulle lära oss väldigt mycket av att just det, det var tur att vi gjorde en orosanmälan för det blev så här och så här eller i det här fallet nähä då reagerade soc på det här sättet.

En del av intervjupersonerna är emellertid av den uppfattningen att det

under senare år har blivit lite lättare för förskolan att få viss återkoppling från socialtjänsten efter ett halvår eller ett år och att de har kunnat ”höra mellan raderna” att vårdnadshavarna har fått någon form av insats från socialtjänsten.

IP22: [...] Vi får så liten respons tillbaka, ibland, jag tycker att det har blivit lite lättare sista åren, att vi får lite mer, att vi får återkoppling efter ett år eller halvår eller vad det kan vara, från soc. hur det fungerade, hur känns det och man kan höra mellan raderna ibland att föräldrarna kanske får ett stödprogram eller föräldrautbildning eller någonting sådant.

Socialtjänsten är dock inte den enda källan till återkoppling på vad som kan hända efter en orosanmälan. Av intervjuerna framgår också att föräldrar och deras reaktioner också kan ge personal i förskolan både direkt eller indirekt feedback om socialtjänstens agerande. Av intervjuerna framgår dock att återkopplingen skiljer sig åt beroende på karaktären på problemet som låg till grund för förskolans orosanmälan. Ibland möter intervjupersonerna vårdnadshavare som är tysta, besvikna, arga, upprörda och hotfulla som hotar med att byta förskola efter en anmälan till socialtjänsten. Det kan dock också handla om fall, som i exemplet nedan, där modern efter att initialt har varit ledsen uttrycker senare tacksamhet inför förskolepersonalen när socialtjänsten ser till att pappan i familjen som har utövat våld inte är kvar i hemmet.

IP8: Men jag måste också nämna, jag förstår det ni säger men de fallen vi har gjort så här orosanmälan på så har det verkligen skett jättemycket. Jag vet att ett fall där man hade tagit direkt liksom, gått direkt till, mamman, och pappan fick absolut inte hämta barnet samma dag och då började mamman också, först var hon jätteledsen och varför gör ni det här, varför pratar ni inte med mig innan ni gör det här. Men sen så har hon varit jättetacksam under veckan och kom tillbaka ja men de är ju bra för nu blir det ju slut på det här. Barnet hade varit jätteledset. Jättelitet barn, berättar pappa gör så här och så här. Vi tolkade det som att det pågår våld i familjen och då togs ju pappan bort från familjen. Alltså det skedde verkligen så här reell, så här och då fick mamman hålla igång. Det hände jättemycket där.

Sammanfattningsvis går det att säga att det framkommer olika uppfattningar om, när och hur en orosanmälan bör göras, om utfallet av orosanmälningarna, om återkoppling från socialtjänsten och om hur mindre restriktiva sekretessbestämmelser anses ha kunnat underlätta samverkan mellan förskola och socialtjänst. En övergripande reflektion över socialtjänstens arbete med utsatta barn är emellertid att bilden av socialtjänsten, som spreds i desinformationskampanjer mot myndigheten år 2022, som en myndighet som lättvindigt omhändertar barn inte stämmer. Det framkommer snarare en bild i intervjuerna av flerårig utsatthet hos barn som inte har blivit föremål för socialtjänstens insatser.

Intervjupersonerna efterfrågar, som citatet nedan indikerar, en mer objektiv beskrivning av socialtjänstens verksamhet och agerande.

IP18: Ja och det öppnar, man ökar medvetenheten och sen öppnar vi också för dialogen kring att vad soc uppdrag för att kanske om du inte har en förankring i Sv, alltså i Sverige så hör man från någonstans att ahh akta dig annars kommer soc och tar dina barn att öppna för den här diskussionen att soc tar inte dina barn, soc finns där för att stötta dig i ditt föräldraskap för att innan, innan den här driven kom med att vi skulle presentera liksom hela verksamheten inklusive vår anmälningssplikt så minns jag att det var flera gånger när när det väl kom att vi hade gjort anmälan, orosanmälningar så blev föräldrar och familjer, blev så upprörda. Då skulle de byta förskola och sluta direkt, de skulle byta förskola och väljer då närliggande som ligger under samma enhet, samma chef och allting liksom. De skulle byta förskola men förstod inte riktigt. Det där försvann tyckte jag i och med att det blev det här med öppenheten och dialogen kring det. Man ökade medvetenheten helt enkelt.

Av utdraget ovan går det att läsa att en saklig och tydlig beskrivning av socialtjänstens funktion och uppdrag samt om förskolans anmälningssplikt kan motverka missförstånd och upprördhet hos vårdnadshavare till exempel i samband med förskolans orosanmälningar till socialtjänsten. Detta skulle, enligt intervjupersonerna vara en del av den samhällsorientering som nyanlända erbjuds. Grundläggande information om hur det svenska välfärdssystemet är uppbyggt och hur olika myndigheter, till exempel förskola och socialtjänst behöver samverka för att skydda barn i utsatta situationer skulle enligt intervjupersonerna kunna minska friktionen med vårdnadshavarna. Det kan också enligt dem underlätta för socialtjänsten vid en orosanmälan från förskolan i den meningen att de anmälda vårdnadshavarna kan göras lite mer insatta i och införstådda med respektive myndighets roll och uppdrag.

Som det framgår av ovan stående redogörelse verkar intervjupersonerna ha olika erfarenheter av och förhållningssätt till orosanmälningar till socialtjänsten samt vadutfallet av dessa blir. En annan övergripande reflektion hos en del av intervjupersonerna var emellertid att oavsett hur socialtjänsten agerar efter en orosanmälan bör förskolan göra en rad insatser för att främja barns utveckling. För det första genom att få barn att förstå att ingen får kränka dem fysiskt eller psykiskt, att de kan få hjälp av vuxna om någon utsätter dem för kränkningar. För det andra genom att upplysa vårdnadshavare om att förskolan har anmälningssplikt och att göra processen inför och i samband med en orosanmälan transparent och begriplig för dem. I intervjuerna, se exemplen nedan, framkommer exemplifieringar på hur förskolan har använt sig av barnlitteratur, till exempel boken Liten, i syfte att höja medvetenheten hos barn om barns våldsutsatthet och deras möjligheter att erhålla stöd och skydd från vuxenvärlden utanför familjen.

IP8: Jag tänker på det här projektet Liten, den boken som vi jobbade med under ett tag, så har man ju bara under det året sett en stor förändring bland barnen. Hur de betar sig där de har tagit liksom för, alltså för givet att det är viktigt att fråga om samtycke. Är det ok om jag får gå in i leken? Är det ok om jag får liksom krama dig? Är det ok om jag får prata med dig? Mycket det här som vi har jobbat med ser man liksom resultat av till och med på kort tid så jag tror att det är påverkar barnen väldigt positivt det vi gör ändå även om man kanske så här är hemmablind när man inte märker av det för man är ju med dem hela tiden. Jag tror om man backar tillbaka och tänker efter så sker jättestora skillnader tror jag. Se bara på det här lilla projektet som vi hade, Liten, boken. För det var ju så här intensivt arbete där vi verkligen gick in och pratade om våld i familjen och diskuterade med barnen och då kom ju jättemycket prat ifrån barnen där vi också blev tvingade, ohörbart, vissa saker som liksom har vi fått reda på men också gett andra positiva reaktioner där man har börjat få respekt för varandra liksom, dialog och inte slås, eller inte bara ta ifrån utan måste fråga, så jättemycket sådana saker. De tog det hem också och föräldrarna sa, ja de säger så här hela tiden, vet inte vad jag ska göra till exempel måste fråga dig men också oroliga föräldrar som hört våra diskussioner med barnen, de här djupa diskussionerna, de här så här lite seriösa där de har varit, ja men de säger så och du vet alltså vi är väldigt försiktiga men man bli, vad är det ni håller på med. En del frågar, bara liksom känner lite osäkerhet. Vad kommer det här leda någonstans.

Medan det projektet som nämns i citatet ovan och som bygger på boken Liten verkar enligt intervjupersonerna ha lett till en märkbar attityd- och beteendeförändring hos barnen på relativt kort tid väcker samma projekt, enligt intervjupersonerna, starka reaktioner hos vårdnadshavarna. Det som förefaller ha föranlett vårdnadshavarnas starka reaktioner på förskolans projekt som utgår ifrån boken "Liten" är barnens uttryck för att vuxna ska ta hand om dem, inte bråka inför dem, inte bli arga på dem, inte slå dem och att barn som upplever våld och bråk ska prata med en vuxen för att få hjälp.

IP4: Alltså jag brukar fråga. Eftersom vi skickade, vi vi skrev om det här projektet och märkte det blev lite, det skapade orolighet hos föräldrarna jättemycket. Alltså det blev lite hmmhmm-nytt projekt men det blev jättestor grej för föräldrarna. De som var tysta när jag frågade ja hur känns det, vilka, har barnet berättat någonting? Ja, mmm där skapade någonting hos oss i arbetslaget att men det hände någonting. Det var ju föräldramöte och då föräldramöte för två avdelningar och de skulle ha slutat kvar över fem men det blev kvart i sex. Fortfarande de är inne och vi hör mycket högt ljud och föräldrarna sa, gjorde så här, vad är det här för något? Vi vill förstå. Vi vågar inte prata med våra barn och är ni, har ni kommit överens med socialtjänsten för att ta våra barn. Det blev deras ord. Blev det kaos i lekhallen och personalen blev så oroliga efter det där mötet. De darrade och de sa det blev hot. Jag sa ni måste prata med chefen för den dagen vi stängde förskolan och de fick ha föräldramöte. Alla

kommer ut jättearga då en mamma säger till mig. Jobbar du också med det här, har du jobbat med det här? Sa vaddå? Liten! Jag sa ja. Vad vill ni göra med våra barn? Vi vågar inte prata med dem hemma. Ja på vilket sätt? Ja men bara prata i telefon, om jag bara höjer ljud och barnen säger mamma du får inte höja, prata på det sättet. Ja, alltså det blev kaos hos oss.

Av citatet ovan framgår dock inte i vilken grad vårdnadshavarna hade förberetts av förskolan inför projektet Liten och om det hade kommit mer dämpade reaktioner eller rentav positiva sådana om vårdnadshavarna hade blivit ordentligt introducerade i förskolans ambitioner med projektet. Det som däremot framgår av ovan stående exempel är att vårdnadshavarna sägs ha hyst misstankar om att tanken bakom boken är en konspiration från förskolan i samarbete med socialtjänsten för att ta barnen ifrån dem. Detta aktualiserar vikten av tydliga inskolningar och förankring av projekt och aktiviteter som gör att barn tar hem förskolan, dess normer och värderingar det vill säga till hem som utgör förskolans värdemässiga motpol.

Betydelsen av en tydlig och föräldraaktiv inskolning

Inskolning av nya barn lyfts också fram av en del av intervjupersonerna som en viktig insats som kan ge vårdnadshavarna, inte minst nyanlända, en god insyn i hur det svenska välfärdssystemet är uppbyggt och vem som har ansvar för vad. Som citatet nedan indikerar skulle detta kunna ske genom att etablera en god och tillitsfull relation till vårdnadshavarna. Detta kan enligt intervjupersonerna åstadkommas genom ett vänligt och respektfullt bemötande samt tydlighet i förmedlingen av information om svensk välfärdsservice, förskolans värdegrund men också om vårdnadshavarnas skyldigheter.

IP23: Alltså jag tror att det är jätteviktigt att man, jag som jobbar med de yngsta, känner när man har inskolningarna att man etablerar en väldigt god relation till de här vårdnadshavarna. Att de får en tilltro till oss pedagoger och att man har en öppen relation, pratar och berättar vad som gäller, utvecklingssamtal och berättar för de vad samhället erbjuder, inte bara erbjuder utan vad samhället ställer för krav på dem, vilka skyldigheter de har.

Andra intervjupersoner, som det framgår av exemplen nedan, lyfter fram betydelsen av tydlighet kring att inskolningar inte bara utgör ett informationsmöte utan att det är ett samtal, eller helst en dialog med vårdnadshavarna om förskolans verksamhet och vad vårdnadshavare tänker om förskolans sätt att bedriva verksamheten på, vad förskolan inte accepterar och vad vårdnadshavare anser när deras önskemål och vilja går emot förskolans regler och värdegrund. Detta beskrivs av

intervjupersonerna som en föräldraaktiv inskolning där personalen tar upp sitt samhällsuppdrag med vårdnadshavarna det vill säga beskriver jämställdhetsuppdraget, demokratiuppdraget och att främja respekten för mänskliga rättigheter. Vidare menar de att dessa möten ska tydliggöra att förskolan jobbar med barns rättigheter bland annat deras rätt till utbildning, rätten till kroppslig integritet och deras möjlighet till ett aktivt socialt deltagande i samhället i framtiden.

IP1: Du måste lägga jättemycket tid på det att man, att det inte bara är ett informationsmöte, att det är ett samtal, en dialog. Vad är viktigt för dig? Hur tänker du då när det här liksom strider mot det här som vi gör att man, hur skulle, det här kommer vi aldrig tomma på, eller liksom det här kommer inte att fungera här, hur tänker du då. Att man få liksom den där diskussionen. För vad är den största rädslan. Är det här jätteviktigt för dig eller blir det svårt för dig alltså att båda har rätten att prata.

IP16: Nej jag tänker mig att så viktig är introduktionen är då i förskolan att, jag tänker har man då föräldraaktiv introduktion då är ju vårdnadshavarna med tillsammans med sina barn under tiden som de introduceras och det är ju det här skedet som vi pratar mycket om hur vi jobbar, vi jobbar då med jämställdhet, hur vi tänker om jämställdhet, de får möta personerna som är runtomkring, nu kanske det inte var någon manlig innan men jag tänker att det är så många delar som är så viktig att vi måste, ja men vi är lite på, vi pratar om vad demokrati, vi pratar om jämställdhet, vi pratar om mänskliga rättigheter, om de här delarna.

I intervjuerna lyfts också vikten av att ha med båda vårdnadshavarna vid inskolningen för att båda, som citatet nedan indikerar, ska nås av kunskap om förskolans uppdrag men också för att personalen ska få en möjlighet att se och bilda sig en egen uppfattning om samspelet mellan vårdnadshavarna och om det finns tecken på hedersnormer i deras interaktion.

IP17: Sen försöker vi uppmuntra till att båda vårdnadshavarna ska komma på introduktionen så att vi får träffa båda dem om det är i det här fallet mamma och pappa vilket oftast det är, det är sällan det är pappa pappa eller mamma mamma i de här fallen utan det är oftast mamma och pappa så att vi får liksom den här känslan om de får träffas och man får se deras samspel eller hur de förhåller sig till varandra för för det ju oftast kanske den värsta indikatorn på hur deras relation fungerar.

Sammanfattningsvis framkommer olika uppfattningar om när och hur en orosanmälan till socialtjänsten ska upprättas och hur samarbetet med socialtjänsten fungerar. Överlag ger intervjupersonerna uttryck för ett behov av mer fungerande samarbete med och tydligare återkoppling från socialtjänsten även om de är medvetna om sekretessbarriärerna. Intervjupersonerna anser också att metodiska och tydliga samt föräldraaktiva inskolningar kan tydliggöra rollerna och förväntningarna, det vill säga att förskolan är till för barn, ge dem möjligheter till utveckling, bildning, socialt deltagande, att vårdnadshavarna har till uppgift att

samarbeta med barnen kring deras skolgång och utveckling. De betonar också vikten av tydlighet gentemot vårdnadshavarna att förskolans verksamhet och uppdrag inte utgår ifrån enskilda anställdas tyckande och tänkande utan att dessa regleras av styrdokument som skollagen och läroplanen som personalen ska utgå ifrån.

Jämställdhet och integration i mötet mellan förskolan och hederskulturen

Detta avslutande kapitel knyter an till inledningen i denna studie det vill säga vad förskolans möte med hederskulturen kan säga om svensk integrations- och jämställdhetspolitik. Kapitlet inleds först med en diskussion om vad mötet mellan hederskulturen och förskolan kan säga om jämställdhetspolitiken och avslutas med en diskussion om vad mötet kan säga om integrationspolitiken i Sverige. Diskussionen avseende förskolans jämställdhetsuppdrag tar avstamp i Thomas-Kilmanns konfliktstilsmodell och i Martha Nussbaums rättviseteori. I diskussionen om förskolans integrationsuppdrag utgör Bauböcks modell för integration och Thomas-Kilmanns konfliktstilsmodell den analytiska utgångspunkten.

Förskolans sätt att främja jämställdhet bland barn från en hederskontext

Mot bakgrund av de mönster som framkom i intervjupersonernas resonemang väcks frågor om vilka möjligheter till en jämställd utbildning, ett jämställt liv och därmed ett sant mänskligt liv flickor med ursprung i en hederskontext kan ha? Det rör sig om jämställdhet i betydelsen att alla barn, oavsett kön, ska ha lika rättigheter och möjligheter (Skolverket, 2018). Har flickor med ursprung i en hederskontext lika möjligheter som pojkar att utveckla sina funktionsförmågor? Har flickorna rörelsefrihet och kontroll över sin kropp? I detta avsnitt resoneras närmare kring dessa frågor.

Jämställdhetspolitiken i Sverige är formulerad i 6 olika delmål som rör makt och inflytande, hälsa, utbildning, arbete, jämn fördelning av det obetalda hemarbetet och våld. Jämställdhetspolitiken rörande utbildning är formulerad i tredje delmålet (Regeringen, 2024). Där konstaterar regeringen att ”kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling”. Detta delmål översätts i förskolans styrdokument till att var och en som är verksam inom förskola ska främja jämställdhet mellan flickor och pojkar samtidigt som könsstereotypa uppfattningar ska motverkas (Skolverket, 2018). I relation till resultaten från denna studie förefaller förverkligandet av det tredje jämställdhetspolitiska delmålet möta allvarliga hinder i förskolan. På basis av resultaten av denna studie går det att konstatera att villkoren för lek, lärande och utveckling hos flickor och pojkar i förskolan, som har sitt ursprung i en hederskultur, är olika. Flickor från en hederskontext verkar ha fler inskränkningar i förskolan jämfört med

pojkar från samma kontext. De verkar möta en rad hinder i sin utveckling av olika funktionsförmågor (Nussbaum, 2002) och dessa såväl i samspel med jämnåriga som i interaktionen med manlig personal i förskolan. I denna del diskuteras förutsättningarna för utvecklingen av fem av tio funktionsförmågor i Nussbaums rättviseteori, nämligen fysiska, sociala, kognitiva förmågor, lek och kroppslig integritet. Dessa relateras sedan till de fem konfliktstilarna som framkom i intervjuerna och som ingår i Thomas-Kilmanns modell (1977).

Vid en närmare granskning av resultaten framkommer en tämligen tydlig bild av att förskoleflickor med bakgrund i en hederskontext kan få förutsättningar för att utveckla och använda sina funktionsförmågor när personalen intar en dominant hållning gentemot flickornas vårdnadshavares hedersrelaterade krav. Den dominanta hållningen med förankring i förskolans styrdokument möjliggör för flickorna att utveckla och använda sina sinnen, bland annat fysiska förmågor och känsel, sitt intellekt, upprätthålla kroppslig integritet, möjlighet till lek och känna samhörighet med andra, såväl barn som vuxna. Den fysiska förmågan utvecklar och använder hon när hon får delta i alla lekar som intresserar henne, när hon känner vattnet på sin bara kropp vid vattenlekar. Hon får också utveckla och använda sitt intellekt när hon använder sin fantasi i lekarna och när hon får ta del av och bearbeta vetenskapliga fakta exempelvis om hur barn blir till. I lek med andra barn, av båda kön, får hon också utveckla de sociala förmågorna det vill säga känna samhörighet med och vara tillsammans med andra i leken, i undervisningen, vid vilan etcetera Detta också gäller i hennes samspel med vuxna inte minst manlig personal som får trösta henne när hon har gjort illa sig, behöver tröst eller när hon liksom alla andra barn vill sitta i hans knä vid högläsning, leka med honom, klättra upp på hans axlar utan att någon hedersblick från en personal som själv är bärare av hedersnormer hejdar henne. Hon får också möjlighet att utveckla en känsla för kroppslig integritet när hon slipper bära slöja, något som hennes bror inte behöver bära, när hon får duscha och byta om tillsammans med andra barn utan att behöva göra det före eller efter de andra för att vårdnadshavarna har bestämt det. Detsamma gäller också att hon får intim omsorg, det vill säga hjälp med blöjbyten eller toalettbesök av personalen oavsett kön. Att hon får omsorg av både män och kvinnor i förskolan kan bidra till att hon inte utvecklar en uppfattning av att hennes kropp är i vårdnadshavarnas ägo. Att det är vårdnadshavarna som kan bestämma om hennes kropp är anständigt klädd eller ej och om hennes kropp vidrörs vid omsorgssituationer av manliga eller kvinnliga händer. Hon får även möjlighet att fjärma sig från en hederskulturell syn på relationen mellan könen det vill säga att all relation mellan flickor och pojkar samt kvinnor och män har en sexuell laddning.

Att förskolan genom en dominant hållning bereder flickan möjlighet att utveckla och utöva de ovan nämnda fem förmågorna kan ses som främjande av flickans möjlighet till en jämställd utbildning med pojkarna i förskolan. Annorlunda uttryck kan den dominanta hållningen ses som en

möjlighet för att slå vakt om statens intressen det vill säga att verka för ökad jämställdhet i förskolan och flickans intressen av att utveckla och utöva sina funktionsförmågor för att kunna leva ett sant mänskligt liv (se Nussbaum, 2002).

Hur förhåller det sig med de övriga konfliktstilarna när det kommer till flickans möjlighet till en jämställd utbildning? Tre av de övriga konfliktstilarna det vill säga undvikande, kompromiss och anpassning kan tolkas som att de inskränker flickans förutsättningar och möjligheter till att utveckla sociala förmågor och kroppslig integritet. Det rör sig bland annat om undvikande av frågan om det är gynnsamt för hennes kroppsliga integritet att hon vänjs vid anständig klädsel, ofta slöjbarande, från en så tidig ålder? Det har också att göra med att kompromissa om omsorgssituationer där förskolan lovar vårdnadshavare att erbjuda dem kvinnliga omsorgsgivare vid blöjbyten på deras döttrar. Detta kan försvaga och skada flickans samhörighet med manlig personal då flickan kan uppleva honom som en fara för sig. Den här typen av könssegregation som blir utgångspunkten och produkten av kompromissen på en och samma gång kan kringskära flickans möjlighet att utveckla och använda sina sociala förmågor. Detta kan jämföras med könssegregationens effekter i relation till jämånåriga pojkar i förskolan. Det handlar också om anpassningar av vissa lekar till exempel vattenlekar i den bemärkelsen att alla barn ska ha en t-shirt och tunna byxor kvar. Detta är egentligen ett sätt för att flickor från hederskulturen som för vårdnadshavarna inte får ta av sig kläderna vid vattenlekar inte ska känna sig utanför. Anpassningen kan med andra ord ses som förskolans sätt att inkludera alla i hedersnormen om anständig klädsel som i sig utgör ett led i könssegregation. I hederskulturen utgör könssegregation en viktig kontrollmekanism för att upprätthålla ett oskuldsideal (Khan, 2006). Även anpassning som konfliktstil kan innebära en risk att flickan berövas möjligheten till kroppslig integritet då det är vårdnadshavarna som bestämmer villkoren för hennes kropps tillstånd och framträdanden.

I jämförelse med dominans kan undvikande, kompromiss och anpassning ses som konfliktstilar som varken gynnar statens eller flickans intressen. Undvikande och anpassning gynnar snarare enbart vårdnadshavarnas hederskulturella intressen. Kompromiss kan göra att förskoleledningen kan dra ekonomisk nytta genom att behålla barnkullarna intakta och därmed också skolpengen. Principiellt vinner dock vårdnadshavarna till exempel när deras krav på mansfria arbetsuppgifter möts även om de helst skulle vilja få igenom en mansfri avdelning för dottern. Den privata förskolemarknaden kan också ses som en nackdel för förskolans förhandlingsposition i förhållande till vårdnadshavare som ställer hedersrelaterade krav på förskolan. Hot om att flytta barnen till privata förskolor om kommunala förskolor inte möter hedersrelaterade krav från vissa vårdnadshavare tillsammans med förskolans frivilliga form kan med andra ord försämra förskolornas möjlighet att utföra sitt jämställdhetsuppdrag. I relation till de övriga konfliktstilarna förefaller

samarbete vara av mer flyktig karaktär såtillvida att den kan övergå till antingen dominans eller kompromiss. Det finns få exempel i intervjuerna på att samarbete har burit frukt för flickans räkning. Även om hon till följd av försök till samarbete med vårdnadshavarna har fått villkorade möjligheter till att utveckla och använda sina funktionsförmågor som deltagande i könsblandade lekar är det något som enligt intervjupersonerna inte får ske utanför förskolan.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att förskolan å ena sidan har möjlighet att såväl hindra att flickor från en hederskontext förvandlas, som Nussbaum (2002) uttrycker det, till gamla kvinnor innan de ens har hunnit uppleva barndom och ungdom. Detta med anledning av att hedersuppfostrans främsta mål för flickor är att göra omsorgspersoner av dem. Förskolan kan å andra sidan bidra till att flickor från en hederskontext blir till gamla kvinnor om den genom undvikande, kompromiss och anpassning ger primat åt hedersfostran (se Cohen-Mor, 2013; Joseph, 1993) snarare än medborgarfostran (se Axelsson & Qvarsebo, 2022). För att flickor ska få vara flickor och för att säkra deras rätt till barndom, lek, lärande och utveckling av sina olika förmågor kan det vara extra viktigt att förskolan ger dem möjlighet att kritiskt reflektera över sitt liv och utveckla ett praktiskt förnuft (se Nussbaum, 2002). Detta för att hon inte redan från tidig ålder bli bunden till den bana som hedersuppfostran vill staka ut för henne nämligen att fostras till rollen som mor och maka eller som barn bli en gammal kvinna med omsorgsfärdigheter som högsta merit.

Även om huvudfokus i diskussionen så här långt har varit på flickor med rötterna i en hederskultur finns det också flera exempel i intervjuerna på att även pojkar från en hederskontext har en del begränsade möjligheter att utveckla vissa av sina funktionsförmågor. Det rör sig om att de inte vill hålla hand med flickor vid utflykter, leka med flickor eller leka lekar som anses vara feminiserande till exempel leka kock, torka bord etcetera. I jämförelse med flickorna verkar pojkar från en hederskontext själva ge uttryck för könssegregerade lekar och aktiviteter. Dock är det viktigt att påpeka att deras viljeuttryck sannolikt kan vara en avspegling av vårdnadshavarnas hedersnormer. Ojämsställda relationer mellan bröder och systrar, med rötterna i en hederskontext, i förskolan kan tyckas påverka brödernas förutsättningar för individuell utveckling och för en likvärdig utbildning. Att de åläggs ansvaret för att agera familjens förlängda arm i förskolan gentemot systrar kan tänkas påverka deras egna förutsättningar för lek och lärande samt kamratrelationer.

En fråga som gör sig gällande i relation till förskolepojkar från en hederskontext är om hedersfostran (Cohen-Mor, 2013; Joseph, 1993) gör dem till gamla män i likhet med Nussbaums (2002) iakttagelse om att flickor i en hederskontext förvandlas till gamla kvinnor? Svaret är ett försiktigt nej. Köns villkor skiljer sig åt ganska markant i en hederskontext. Förskolepojkarna skulle snarare liknas vid miniväktare av hederskulturens ideal om oskuld och kyskhet. Detta trots att de själva drabbas av de ovan

beskrivna inskränkningarna. Trots rollen som miniväktare har de större möjligheter att utveckla sina funktionsförmågor. Den oro som är inbyggd i hedersfostran för flickor att deras så kallade mödomshinna spricker om de skulle ramla av vid cyklande eller klättrande eller hoppande berör inte pojkar. Slarvigt uttryckt går det att säga att miniväktarna har större möjligheter till lek och bus samtidigt som de ska förebygga och rapportera sysstrars och mödrars avvikelser från hedersnormerna. De kan mot denna bakgrund också liknas vid oupplysta slavar som utsätts för processer som liknar hjärntvätt för att förbereda dem för rollen som ledsagare till och väktare av närstående kvinnor. Han är medveten redan i den åldern att avsteg från denna roll kan medföra repressalier (se Schlytter & Rexvid, 2016). Om förskolepojkar från en hederskontext kan ses som oupplysta slavar är det av stor vikt att förskolan, uttryckt i Nussbaums (2002) ord, stödjer dem i deras process att utveckla förmågan att kritiskt reflektera över sitt liv och utveckla ett praktiskt förnuft. Mer konkret att förskolan ger dem stöd i att förstå att de ska prioritera sig själva, sitt liv och inte familjens liv. Att förskolan lär dem att de inte behöver ta ansvar för närstående kvinnors beteende och framför allt att de inte är dömda till att agera hedersfostrans väktare i förskolan.

De exempel på hur intervjupersonerna har agerat för att motverka könsstereotypa uppfattningar kan vara en rimlig grund att stå på när det kommer till normbrytande arbete riktat till förskolepojkar från en hederskontext. Att kvinnlig personal föregår med goda exempel på vad kvinnor kan, att ta in kvinnliga förebilder, att ta hjälp av fack- och skönlitteratur för att slå hål på könsstereotypa uppfattningar och att uppmuntra till könsblandade lekar och aktiviteter kan ses som nödvändiga. Dessa åtgärder kanske inte är tillräckliga för att försvaga spåren av hedersfostran i förskolan. Såväl pojkar som flickor från en hederkontext behöver ta del av exempel på jämställda familjekonstellationer där mammas ord och auktoritet väger lika mycket som pappas. De behöver också få exempel på varma, kärleksfulla och jämställda syskonrelationer. Systrar och bröder behöver ha en fri zoon i förskolan bortom rollerna som äldre kvinna och miniväktare. Detta för att de bortom ekot från hedersfostran ska kunna ägna tid, fantasi, energi och möda åt att utveckla och utöva sina funktionsförmågor. Flickan behöver skyddas mot broderns vakande ögon samtidigt som pojken behöver skyddas mot rollen som miniväktare. I den mån förskolan har möjlighet kan en frizon förverkligas om flickan och hennes bror går i olika avdelningar. Det kan vara den här typen av praxis som kan förverkliga de politiska kraven, till exempel om jämställdhet, som Nussbaum (2002) anser är en nödvändig förutsättning för individens möjligheter att leva ett sant mänskligt liv.

Hedersfostran och medborgarfostran

De hedersrelaterade krav som en del vårdnadshavare ställer på förskolan kan också påverka jämställdheten bland förskolepersonal. Detta med

tanke på att kraven på könssegregation i form av mansfria arbetsuppgifter och avdelningar, och i vissa fall krav på anständig klädsel på kvinnliga pedagoger kan i praktiken innebära krav på kvinnliga omsorgsgivare. Detta kan också bidra till att stereotypa föreställningar om kön upprätthålls av en myndighet som har i uppdrag att främja jämställdhet. Detsamma gäller också när en del fäder ställer krav på manliga samtalspartners vid utvecklingssamtal eller vid andra möten med förskolepersonal. Könssegregation som en viktig kontrollmekanism för att upprätthålla hederskulturens oskuldsideal, som omfattar ogifta kvinnor oavsett ålder respektive kyskhetsideal som gäller för gifta kvinnor, också oavsett ålder, (se Khan, 2006) krockar således med förskolans medborgarfostran. I kontrast till medborgarfostrans betoning på att flickor och pojkar, kvinnor och män är lika värda och ska ha lika möjligheter, förespråkar hedersfostran som bygger på sonpreferens (Mucina, 2018; UN, 2002) att pojkar och män är mer värda. I egenskap av kvinnors beskyddare är det pojkarna i förskolan och deras fäder som ses som de moraliska aktörerna som ska tillrättvisa och bestämma över flickor och kvinnor. Detta gäller såväl mödrar och systrar som kvinnlig personal, och i synnerhet, dock inte enbart, de fröknar som har liknande utseende och bakgrund som pojkarnas mödrar. Denna attityd, som kan ses som ett hot mot medborgarfostrans grundvallar, är inbyggd i hedersfostran. Synen på flickor och kvinnor som moraliska aktörer vilka på egen hand förmår skilja rätt från fel avfärdas i en hederskontext vilket ger upphov till ett behov av manliga beskyddare (Cohen-Mor, 2013; Wikan, 2024). Pojkar och män i en hederskontext förbehåller sig och tillerkänns rätten att agera de enda moraliska aktörerna och därmed också rätten att kontrollera och styra flickor och kvinnor. På så sätt omyndigförklaras även vuxna kvinnor i och med hedersuppfostran. Hedersfostrans eko och manifestation ger sig till känna i flera av de situationer av möten med hederskulturen som intervjupersonerna beskriver. Tydliga spår av hedersfostran ger sig till känna i en del mödrars sätt att ta med sig sin vuxne son för att föra hennes talan i förskolan. Hedersfostran ekar också i en del pojkars sätt att vägra ta instruktioner från mödrar och kvinnlig personal samt deras agerande att hota med att hämta pappa för att sätta flickor och kvinnlig personal på plats. En central utmaning för förskolan blir därmed att försöka reducera ekot av hedersfostran i förskolan genom att skruva upp medborgarfostrans volym.

Sett ur intervjupersonernas perspektiv förefaller mödrar från en hederskontext ha olika roller. En del av dem verkar uppfattas av intervjupersonerna som en möjlighet för att främja jämställdheten och för att försvaga hedersfostrans närvaro i förskolan. En del andra mödrar tycks däremot ses som en belastning för jämställdheten och medborgarfostran då de själva anses förespråka och upprätthålla hedersfostran.

En del mödrar som anförtror sig intervjupersonerna och beskriver att de själva vill eller har försökt att fjärma sig från hederskulturen verkar ses som en möjlighet för att försvaga eller stävja hedersfostrans fäste i förskolan. Det gäller även de mödrar som ställer upp för sina barn, främst sina

döttrar och vill att de åtminstone ska ha en paus från hedersfostran när barnen är i förskolan. Dessa mödrar uppfattas dock ha en bräcklig position då de sägs ha blivit utsatta för repressalier, inklusive fysiskt våld, av hederskollektivet när deras försök till frigörelse har kommit till kollektivets kännedom. En del av dessa mödrar uppger inordna sig hederskollektivets vilja i föräldramöten eller makens vilja när de går hem även om de i mötet med intervjupersonerna har uttryckt sin vilja att överge hedersfostran för sin egen och barnens del. Denna kategori av mödrar behöver få stöd och uppmuntran inte bara av förskolan utan också av andra berörda aktörer såväl i regi av staten som i regi av den frivilliga sektorn. Även dessa mödrar, såväl "rebelliska" som ambivalenta, skulle kunna dra nytta av kunskap om vikten av att de väljer sig själva, värdesätter egna val, leva eget liv utan att för hederskollektivets skull ge avkall på sina drömmar (se Mernissi, 1982). Eftersom dessa mödrar kan vara såväl ett offer för som en produkt av hedersfostran skulle de och deras motstånd mot hedersfostran gynnas av stödsatser som i linje med Nussbaums rättviseteori tar sikte på att stärka dem i att kritiskt reflektera över sitt liv och utveckla ett praktiskt förnuft.

En del andra mödrar förefaller däremot ses som en utmaning för att inte säga en belastning för intervjupersonerna. Det rör sig om mödrar som omyndigförklarar sig genom att ta med sig sin son för att föra hennes talan. Det omfattar också mödrar som hotar med att skicka sin man eller faktiskt skickar maken till förskolan för att tillrättavisa personalen. Detta kan hänga samman med att hon med utgångspunkt i hedersfostran verkar anse att en mans ord väger tyngre även i förskolan. Det handlar också om mödrar som själva slår vakt om att hedersfostran ska gälla för barnen i förskolan och i synnerhet för döttrarna. Till skillnad från mödrar som strävar efter att skaffa sina barn en frizon från hedersfostran i förskolan, verkar de mödrar som betraktas som en belastning att försöka hemifiera förskolan det vill säga göra den till en institution där familjens hedersnormer och inte förskolans medborgarfostran gäller för barnen. Vad kan förskolan göra i förhållande till dessa mödrar? I relation till dessa mödrar verkar det vara svårt att försöka nedmontera hedersfostran hos mödrarna bland annat med stöd av Nussbaums (2002) förslag. Förskolans främjande av medborgarfostran och stävande av hedersfostran skulle i förhållande till dessa mödrar kunna nå större framgångar om insatserna istället riktas till deras barn. Detta för att barn i förskoleåldern anses vara formbara (Axelsson & Qvarsebo, 2022; Kagitcibasi et al., 2009) vilket innebär att förskolan kan förse dem med upplysningar och verktyg för att de ska lära sig utvecklas till självständiga individer. Genom att föra över förskolans värdegrund till barn i en hederskontext på ett systematiskt sätt kan ett generationsskifte åstadkommas på sikt. Dock är det viktigt att betona att mödrar som i förskolan har visat att de har svårt att sätta gränser för sina söner anses vara i behov av stöd för att kunna agera en vuxen som utan bruk av aggression och genom att förmedla trygghet, vägleda sina söner så att de följer mödrarnas tillsägelser och instruktioner.

Förskolans sätt att främja integration bland barn från en hederskontext

Vad kan studiens resultat säga om möjligheterna för barn, i synnerhet flickor och deras mödrar från en hederskontext att integreras i det svenska samhället? Svaret på denna fråga förutsätter en kort beskrivning av de integrationspolitiska målen i Sverige. Regeringen slår fast att ”integrationspolitiken bygger på såväl plikt som rätt- lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund”, (Regeringen, 2024b). Målet ska enligt regeringen nås genom generella åtgärder inom olika områden som arbetsmarknad, hälsa, utbildning etcetera. Som ett led i att nå detta mål inom utbildningsområdet har regeringen i en remiss till Lagrådet (Regeringen, 2022) 27 januari 2022 lämnat förslag för att öka deltagandet i förskolan. Detta genom att ålägga kommunerna att genom uppsökande verksamhet ta kontakt med vårdnadshavare för att informera dem om barns rätt till förskola samt syftet med förskolan. Kan den här typen av integrationspolitiska åtgärder för att öka barns deltagande i förskolan vara adekvata? Denna fråga kan problematiseras i ljuset av resultaten från denna studie och i synnerhet i relation till de möjligheter och svårigheter som en del av intervjupersonerna anser påverkar arbetet med att uppfylla förskolans integrationsuppdrag.

Resultaten från denna studie kan ses som en indikation på att familjens normer genom krav på att förskolan ska följa hedersfostran och inte medborgarfostran verkar överskugga flickors roll som medborgare med fri- och rättigheter. Den balans mellan individens roll inom de tre kärninstitutionerna, stat, familj och marknad som enligt Bauböck (1996) är en grundförutsättning för integration, riskerar rubbas om konfliktstilarna undvikande, kompromiss och anpassning tillämpas av förskolepersonal. Det riskerar att hedersfostran övertrumfar den värdegrund som medborgarfostran bygger på. Det rör sig i synnerhet om hedersfostrans betoning på att kvinnor, såväl förskoleflickor, deras mödrar och kvinnlig förskolepersonal ska rätta sig efter hederskulturens rättesnöre och förhålla sig till dess ideal om könssegregation. Detta innebär att det uppstår en obalans mellan institutionerna familj och stat i den bemärkelsen att det är familjen som genom krav på hedersfostran och genom hot om att flytta barnen till privata förskolor, varav en del också tillämpar en hedersfostran snarare än medborgarfostran, bestämmer vilken arena förskolan ska vara. Mer konkret att förskolan ska vara en kvinnlig arena där kvinnor ska agera omsorgsgivare. I den meningen förkroppsligar hedersfostran det som förskolans läroplan benämner som könsstereotypa uppfattningar som förskolan aktivt ska motverka.

Resultaten ger också anledning att reflektera över Bauböcks (1996) resonemang om att integration som ett möte, som en två-vägs-process, innebär att immigranten inte etablerar alternativa institutioner till de redan etablerade och att staten bär huvudansvaret för integration. Att tillgången

till den privata förskolemarknaden används av vissa vårdnadshavare som påtryckningsmedel för att få igenom hedersrelaterade krav i kommunala förskolor kan ses som en indikation på att villkoren för integration i förskolan är svåra. Mot bakgrund av dessa resultat blir det ganska tydligt att vårdnadshavare från en hederskontext nyttjar sin starka rättsliga position och tillgången till privata förskolor som påtryckningsmedel för att tvinga kommunala förskolor till anpassning till hedersfostran. Annorlunda uttryckt möjliggör staten, genom privata förskolor och en frivillig förskola, för vårdnadshavare från hederskontexten att hindra sina barn att integreras i det svenska samhället. Privatiseringen och valfrihetens genomslag i förskolans värld kan mot bakgrund av resultaten ses som ett hinder för integration och för förskolans förverkligande av medborgarfostran.

Här är något som du kanske kan fånga upp senare- hur ekonomiska incitament utgör ett hinder för att motverka hedersnormer och bygga upp medborgarnormer.

Vid en närmare granskning av tre av konfliktstilarna, det vill säga undvikande, kompromiss och anpassning, går det också att se att de utgår ifrån acceptans av hedersfostrans agenda för barn i förskolan. Dessa konfliktstilar riskerar att släppa in hemmet i förskolan eller hemifierar förskolan i enlighet med hedersfostran. Anpassning som konfliktstil kan till och med göra att förskolan i stort inkluderar sig i hedersfostran istället för att motverka den.

Konfliktstilarna synliggör också en diskrepans mellan styrdokumentet och verkligheten i dagens förskola. Det är enbart dominans som konfliktstil som utgår ifrån förskolans styrdokument. De övriga stilarna, i synnerhet undvikande, kompromiss och anpassning synliggör styrdokumentens otillräcklighet. Det kan till viss del bero på svårförenliga utgångspunkter i styrdokumentet det vill säga att både stå för medborgarfostran och samtidigt ha ett nära samarbete med vårdnadshavare som förespråkar hedersfostran. Detta kan vara ett ideologiskt raster från den gamla nationalstatens ambition att bygga upp en homogen nation (se Bauböck, 1996) och att hem och förskola i stort sett delar samma normer och värderingar. Att styrdokumentets förståelse om att eventuella normkonflikter mellan hem och förskola kan lösas genom dialog inte möter situationer där hem som förespråkar hedersfostran inte är tränade i en dialogkultur och kanske inte heller är intresserade av dialog då hedern är viktigare än till exempel döttrars utveckling och fri- samt rättigheter.

Den dominant stilen kan till synes framstå som tvångsassimilering av vårdnadshavare från en hederskontext. Samtidigt är det viktigt att ha det i åtanke att staten har en skyldighet att skydda barn i en hederskontext från vårdnadshavares inskränkningar i barnets utbildning som kan innebära att barnet både utifrån ett här- och nu samt ur ett framtida perspektiv tvingas in i segregation. Den långsiktiga konsekvensen av konfliktstilar

som undvikande, kompromiss och anpassning kan däremot vara sämre förutsättningar för barns aktiva deltagande i majoritetssamhället. Ett samhälle som är könsblandat och strävar efter fler könsblandade arenor.

Slutsatser

På basis av diskussionen ovan går det att dra vissa övergripande slutsatser av de observationer som har gjorts i denna studie. Nedan presenteras dessa i ett antal att-satser.

- Att hedersrelaterat förtryck och våld inte nämns i förskolans läroplan kan ses som en allvarlig brist. Det kan bero på en ganska utbred uppfattning om att barn i förskoleåldern inte drabbas särskilt mycket av de begränsningar som hedersnormer innebär. Resultaten från denna studie ger anledning att revidera denna uppfattning som förefaller ha fått relativt stor spridning i landet bland annat genom följande figur från Länsstyrelsen Östergötland (2013).

Figur från Länsstyrelsen Östergötlands rapport "Det handlar om kärlek" (2013)

- Att kvinnor, deras kropp och beteende ska styras och kontrolleras om hedersfostran ges utrymme i förskolan. Om förskolan låter sig hemifieras. Detta gäller såväl förskoleflickor, deras mödrar och kvinnlig förskolepersonal.
- Att barn från en hederskontext och i synnerhet flickor som får förutsättningar i och av förskolan för att delta i könsblandad undervisning, könsblandade lekar och aktiviteter kan anses ha större möjligheter till ett aktivt deltagande i samhället och till integration i det svenska samhället som i mångt och mycket är könsblandat. De flickor som förpassas till könssegregerade rum, tider, aktiviteter och lekar i förskolan riskerar å andra sidan att få sämre möjligheter till ett aktivt deltagande i samhället, integration och ett sant mänskligt liv, uttryckt i Nussbaums (2002) ord.
- Att oreflekterad och förbehållslös respekt för olikheter och mångfald såväl utifrån ett mångkulturellt som ett interkulturellt perspektiv kan både dölja och legitimera hedersnormer som hindrar barn, i

synnerhet flickor, från en hederskontext att utveckla en rad olika funktionsförmågor. De får därmed sämre förutsättningar till ett jämställt, integrerat och sant mänskligt liv som Nussbaum uttrycker det.

- Att förskolan behöver ha kunskap om och jobba med barn och mödrar som har anammat hedersfostrans kompass det vill säga rädsla för andras blick som kan hindra dem från att utveckla och utöva sina förmågor.
- Att det är viktigt att förskolan har kunskap om och överför denna kunskap till vårdnadshavare från en hederskontext om vad som gäller i det nya landet samtidigt som förskolan också behöver vara medveten om och ha kunskap om vad det nya Sverige med den demografiska transformationen som har skett, innebär för personalen.
- Att det är mycket viktigt att förskolan reagerar på och motverkar hedersfostran. När förskolan och dess värdegrund tas hem, exempelvis genom projektet "Liten", väcker det starka reaktioner hos vissa vårdnadshavare som istället vill hemifiera förskolan det vill säga att förskolan ska utgå ifrån hedersfostran. När hemmet tas till skolan genom krav på hedersfostran väcker det däremot inte lika starka reaktioner bland intervjupersonerna. Bortsett från konfliktstilen dominans, kan övriga konfliktstilar, undvikande, kompromiss och anpassning i praktiken innebära spelutrymme för hedersfostran som kan konkurrera ut medborgarfostran.
- Att konfliktstilarna undvikande, kompromiss och anpassning riskerar att lägga ansvaret för flickors möjlighet att utveckla och utöva kroppslig integritet på flickan. Detta samtidigt som vårdnadshavarnas bristande ansvar för flickans sämre förutsättningar för en jämställd utbildning, ett jämställt liv och för integration, tonas ned.
- Att förskolan behöver reflektera över att barns vilja i sig inte alltid behöver utgöra barns bästa. Ett barn som inom ramen för grundläggande socialisering i hemmet har anammat hedersnormer kan normalisera könssegregation och att flickor ska vara anständigt klädda. Om flickan uttrycker att en man inte får byta blöja på henne behöver det per automatik inte vara ett uttryck för hennes egen vilja. Det kan vara hedersfostrans eko.
- Att barns och i synnerhet flickors begränsade villkor avseende jämställdhet och integration kan också vara en indikator på att deras mödrar och syskon också kan leva med hedersnormer som begränsar deras möjlighet att ta del av sina fri- och rättigheter.
- Att det är viktigt att förskolan är konsekvent i sitt arbete mot könsstereotypa föreställningar. Ett sätt att göra det på har varit att stärka barns kroppsliga integritet genom frasen "stopp min kropp". Detta förefaller emellertid inte alltid gälla för alla alla förskolebarn. Flickor från en hederskontext som har krav på sig att iaktta könssegregation och följa normen om anständig klädsel riskerar att

undantas från "stopp min kropp". Det gäller också pojkar som utsätts för manlig könsstympning. Det gäller också flickor som inte får duscha och byta om inför andra barn. Det omfattar både flickor och pojkar som hindras från lekar som inte är förenliga med hedersfostrans krav på könssegregation och könsstereotypa föreställningar.

- Att konfliktstilarna undvikande, kompromiss, och anpassning gör att vårdnadshavare som förespråkar hedersfostran i förskolan kommer i främsta rummet med konsekvensen att flickans intressen och förskolans värdegrund blir underordnade.
- Förskolans arbete för jämställdhet och integration överlag skulle också kunna gynnas av mer systematiserad samverkan mellan förskolan, introduktionsprogrammen och BVC.
- Att valfrihet, det fria skolvalet och förskolans frivilliga form ger vårdnadshavare som är bärare av heteronormer frihet att få förskolan att tillämpa hedersfostran. Detta för att deras rättsliga position är starkare än den frivilliga förskolans mandat. Förskolan kan i det avseendet få kompensatoriskt mandat genom orosanmälningar till socialtjänsten när barn hindras i sin utveckling på grund av hedersfostran. Detta förutsätter dock en förtroendefull och fungerande samverkan mellan socialtjänsten och förskolan.
- Avskaffande av privata förskolor och en obligatorisk förskola skulle också kunna stärka barns möjlighet till jämställdhet och integration och deras möjlighet att lindrigare komma undan de hinder för sin utveckling som hedersfostrans innebär.

Referenser

Axelsson, T. & Qvarsebo, J. (2022). Skola och medborgarfostran: mellan pedagogik, vetenskap och moral. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.

Bauböck, R. (1996). Social and cultural integration in a civil society. I: R. Bauböck & A. Heller. & A.R. Zollberg (red.). The Challenge of Diversity. Integration and Plurality in Societies of Integration. UK: Aldershot: Avebury.

Bergh, A. (2015). Den kapitalistiska välfärdsstaten 4. uppl., Lund: Studentlitteratur.

Blake, R.R. & Mouton, J.S. (1964). The managerial grid. Houston: Gulf Publishing House.

Bredal, A. (2011). Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll. ISF Rapport (2011:004). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Caldwell, J. C., & Lado R. (1987). Demographic levels and trends, in John Cleland and Chris Scott (eds.), The World Fertility Survey: An Assessment. New York: International Statistical Institute (pp. 742-772.), Oxford University Press.

Cohen-Mor, D. (2013). Fathers and Sons in the Arab Middle East. New York: Palgrave Macmillan.

Danneskiold-Samsøe, S., Mørk, Y. & Wagner-Sørensen, B. (2019) Æresrelateret social kontroll. Teori og praksis i socialt arbejde. København: Akademske forlag.

Ghanim, D. (2009). Gender and violence in the Middle East. Westport, Conn.: Praeger Publishers.

Gillberg, C. (2009). Transformativa kunskapsprocesser för verksamhetsutveckling: En feministisk aktionsforskningsstudie i förskolan. Acta Wexionensia, 2009.

Gregory et al (2020) Honor-based violence: awareness and recognition, in Paeditrics and Child Health.

Jemteborn, A. (2005). "Å stå på sig, på egna ben": en fallstudie om en flicka i en hederskultur och hennes motstånd mot att inordna sig efter släktens krav. Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitetet.

Joseph, S. (1993). Connectivity and Patriarchy among Urban Working-Class Arab Families in Lebanon. Ethos, Vol. 21, No. 4, pp. 452-484.

Kalman, H., & Lövgren, V. (2019). Etik i forskning och etiska dilemman: en introduktion. I H. Kalman & V. Lövgren (Red.), Etiska dilemman: forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet (2: a uppl., s. 9-22). Malmö: Gleerups.

- Kagitcibasi, C., Sunar, D., Bekman, S., Baydar, N., & Cemalcilar, Z. (2009). Continuing effects of early enrichment in adult life: The Turkish Early Enrichment Project 22 years later. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(6), 764–779. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2009.05.003>
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & Society* 2 (3), 274–290.
- Kilmann, R. H., & Thomas, K. W. (1977). Developing a Forced-Choice Measure of Conflict-Handling Behavior: The “Mode” Instrument. *Educational and Psychological Measurement*, 37(2), 309–325. <https://doi.org/10.1177/001316447703700204>
- Lunneblad, J. (2013). Tid till att bli svensk: En studie av mottagandet av nyanlända barn och familjer i den svenska förskolan. *Nordisk Barnehageforskning*, 6(8), 1-14.
- Länsstyrelsen Östergötland (2013). Ung och fri - eller?: ett studiematerial för unga om rätten att själv välja sitt liv : baserat på boken Stjärnlösa nätter. Linköping: Länsstyrelsen Östergötland.
- Mernissi, F. (1982). Virginité and patriarchy. *Women’s Studies International Forum*, 5(2), 183–191.
- Mucina, M. K. (2018). Exploring the role of “honour” in son preference and daughter deficit within the Punjabi diaspora in Canada. *Revue Canadienne d’études Du Développement*, 39(3), 426–442. <https://doi.org/10.1080/02255189.2018.1450736>
- Nussbaum, M.C. (2022). Kvinnors liv och social rättvisa. Ett försvar för universella värden. Göteborg: Daidalos.
- Regeringen (2022). Förskola för flera barn. Hämtat 20240121 från: <https://www.regeringen.se/contentassets/bd24ce9fca7e42aa8d8520e903ea79b2/forskola-for-fler-barn.pdf>
- Regeringen (2024). Integration, hämtat 20240121 från: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/integration/>
- Regeringen (2024b). Mål för jämställdhet. Hämtat 20240121 från: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstallldhet/mal-for-jamstallldhet/>
- Schlytter, A. (2004). Rätten att själv får välja. Lund: Studentlitteratur
- Skolverket (2018). Läroplan för förskolan: Lpfö 18. [Stockholm]: Skolverket.
- Strejffert, (1984). Kvinnor, klasser och generationer. *Tidskrift för genusvetenskap*, 5(1), 26–36.
- Thomas, K. W., & R. H. Kilmann. (1974). The Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument. Sunnyvale. CA: The Myers-Briggs Company.

UN (2002). Integration of the human rights of women and the gender perspective violence against women. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2001/49. Cultural practices in the family that are violent towards women. Document E/CN.4/2002/83

Vetenskapsrådet, God forskningssed (2017) <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html>”

Bilaga 1

Vinjetter

Introduktion

Pernilla, Maria och Jeanette jobbar på avdelningen Stjärnan i en förskola i en medelstor stad i Sverige. Tillsammans tar de hand om 20 barn. De trivs bra ihop. De är omtäckta av barnen och har en god relation till barnens föräldrar. Pernilla som är höggravid ska gå på föräldraledighet om en vecka. Jonas, en vikarierande förskolepedagog, har därför fått gå bredvid denna vecka för att komma in i rutinerna och lära känna barnen. Han är redan lika omtäckt som fröknarna av barngruppen. Under kvällens föräldraträff ska förskolechefen Linda informera föräldrarna om förskolans satsning på digitalisering i förskolan, om planerade aktiviteter för barn och föräldrar samt om personalsituationen, bland annat att Jonas kommer att gå in istället för Jeanette vårterminen ut.

Vinjett 1

Det har nu gått ett par dagar sedan föräldraträffen hölls. Barnen har precis ätit lunch. De står nu i led och väntar på busstransporten för att göra ett besök på nallesjukhuset. Jeanette står längst fram vid grinden medan Maria och Jonas går fram och tillbaka och pratar med barnen. En mamma söker upp Jeanette och tar henne åt sidan. De står och pratar med varandra en stund. Sedan går de mot Miriam, 3 år, som står bakom sin bror Elias, 5 år. Jeanette säger till Miriam att hennes mamma har kommit för att ta hem henne. Miriam frågar varför men Jeanette hinner inte svara innan mamma Sara flikar in med att "jag kommer att berätta hemma". Miriam vill inte gå hem då hon har sett framemot att vara på nallesjukhuset. Hennes mamma böjer sig och lyfter Miriam som lutar sig bakåt och säger att mamma ska släppa ner henne. Hon pekar på Elias och frågar varför han får vara kvar men mamma Sara går med raska och bestämda steg mot Stjärnan för att hämta Miriams ryggsäck. Elias vill också följa med sin mamma men får höra av både mamma och Jeanette att han får stanna kvar där han är. Maria och Jonas frågar Jeanette vad det är som händer. Jeanette berättar att Miriam och Elias mamma har sagt att hon har hört av andra föräldrar att en manlig vikarie kommer att jobba på Stjärnan och att hon inte kan låta Miriam gå på stjärnan så länge det finns manlig personal där. Mamma Sara har också sagt att hon kommer att ringa förskolechefen Linda för att prata med henne om att Miriam måste byta till en "mansfri" avdelning.

Berätta hur du skulle agera och varför?

Vid behov, följ muntligen upp med frågor om: vilken information de behöver, vilka kunskaper de använder, hur kontexten (organisation, lagar, regler,

kollegor etcetera) påverkar deras agerande).

Vinjett 2

Dagen efter besöket på nallesjukhuset kommer Elias till förskolan tillsammans med sin storsyster som säger att mamma stannar hemma med Miriam. Förskolechefen Linda kommer förbi och pratar med Maria om att hon har fått ett samtal från Miriams mamma som krävt att dottern ska byta till en mansfri avdelning. Chefen vill att Maria måste komma till planerat APT senare på eftermiddagen för att diskutera frågan. Maria berättar kort för chefen att hon haft ett långt samtal med Miriams mamma i senaste utvecklingssamtalet. Maria berättar att Miriams mamma då hade sagt att dottern inte får cykla, hoppa, dansa, befinna sig ensam med pojkar i samma rum, absolut inte i vattenrummet där barnen tar av sig alla kläder med undantag av trosor eller kalsonger och att hon inte får leka frisör då hon måste ta av sig huvudduken/sjalen vilket hon enligt mamman inte får göra. Varför då, undrar Linda? När jag frågade henne varför Elias fick göra alla dessa saker men inte Miriam så svarade mamman att det är en viktig del av deras tradition, att det går barn till landsmän i förskolan och att de inte vill att snacket ska gå om vad Miriam gör, hur hon uppför sig och hur hon är klädd i förskolan bland landsmännen, berättar Maria. Linda får också veta att Miriams mamma har sagt att Elias får ha koll på Miriam så att hon inte gör saker som hon inte får göra.

Berätta hur du skulle agera och varför?

Vid behov, följ muntligen upp med frågor om: vilken information de behöver, vilka kunskaper de använder, hur kontexten (organisation, lagar, regler, kollegor etcetera) påverkar deras agerande).

Vinjett 3

Vid dagens APT går Linda igenom föregående protokoll. Sedan går hon igenom ekonomin och personalplaneringen, ett forskningsprojekt om ljudnivån i förskolan, utemiljön, bland annat att kullen i förskolegården är lite farlig då barnen åker på varandra och att solskydd kommer att ordnas i form av en pergola vid en av sandlådorna. Sista punkten på dagordningen är föräldrasamverkan. Linda pratar om vikten av att ha flera kontaktytor med och ökade möjligheter till samtal och dialog mellan förskolan och föräldrar. Det finns förskoleråd, föräldramöten och fixardagen, säger hon. Hon betonar också betydelsen av det individuella mötet i form av utvecklingssamtal och det lilla samtalet vid hämtning och lämning. Det kan vara bra som förälder att säga till pedagogerna vad det är de vill ha, vilken information vi vill ha och hur de vill att deras barn ska ha det i förskolan. Linda ber Maria berättar om det som har hänt Miriam och kravet på avdelningsbyte från Miriamas mammas sida. När Maria har berättat klart, låter Linda personalen veta att hon efter senaste föräldramötet har tagit

emot flera samtal där några av föräldrarna sagt att de måste få försäkringar om att ingen manlig personal får byta blöja på deras döttrar. Linda vill ha ett samtal om hur de ska möta dessa krav och visar utdrag ur läroplanen som berör förskolans jämställdhetsuppdrag.

Berätta hur du skulle agera och varför?

Vid behov, följ muntligen upp med frågor om: vilken information de behöver, vilka kunskaper de använder, hur kontexten (organisation, lagar, regler, kollegor etcetera) påverkar deras agerande).

Vinjett 4

Jonas trivs väldigt bra på Stjärnan och han är mycket omtyckt av barnen. Dock har han hört om att vissa familjer har ställt krav på vilka arbetsuppgifter han får eller inte får utföra samt att vissa föräldrar vill flytta på sina döttrar till mansfria avdelningar i förskolan. Han säger till Maria att han överväger att prata med Linda om att han ska sluta för att barnen inte ska behöva byta avdelning, förskola eller stanna hemma. Maria svarar då att Jonas snarare skulle svika barnen om han skulle ge vika för sådana krav som inte går ihop med förskolans värdegrund. Vidare berättar Maria att en mamma har hört av sig och att hon hälsat att före detta maken inte får hålla dottern hemma den veckan dottern är hos pappan och att både manlig och kvinnlig personal får byta blöja på och följa med dottern vid toalettbesök. Maria berättar att den mamman har sagt att hon och maken har delad vårdnad och att maken inte kan hålla dottern hemma utan mammans samtycke.

Berätta hur du skulle agera och varför?

Vid behov, följ muntligen upp med frågor om: vilken information de behöver, vilka kunskaper de använder, hur kontexten (organisation, lagar, regler, kollegor etcetera) påverkar deras agerande).

Länsstyrelsen
Norrbotten

Länsstyrelsen
Gävleborg

www.lansstyrelsen.se/